

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Ústav dějin křesťanského umění
Dějiny křesťanského umění

Bc. Ondřej Katrák

VYŠEHRAD V DOBĚ VRATISLAVA II.

diplomová práce

Vedoucí práce: doc. PhDr. Petr Kubín, Ph.D.

Praha 2012

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci s názvem Vyšehrad v době Vratislava II. napsal samostatně a výhradně s použitím uvedených pramenů a literatury a že jsem ji nevyužil k získání jiného nebo stejného titulu.

Souhlasím s tím, aby práce byla zveřejněna pro účely výzkumu a soukromého studia.

V Praze dne 17. 4. 2012

.....
Ondřej Katrác

BIBLIOGRAFICKÁ CITACE

Vyšehrad v době Vratislava II.: diplomová práce / Ondřej Katrák; vedoucí práce:
doc. PhDr. Petr Kubín, Ph.D. – Praha, 2012. – 148 s.

ANOTACE

Bylo to již v době Karla IV., kdy vstoupil Vyšehrad do mýtických počátků českých dějin. Sám císař se nákladnou přestavbou postaral o obnovení jeho reprezentativní podoby a svým korunovačním řádem rozdělil nezbytné akty královské korunovace mezi Vyšehrad a Pražský hrad. Považoval jej totiž za sídlo svých pradávných přemyslovských předků. V 19. století byl pak Vyšehradu vtisknut další ideový rozměr, stále se však opírající o zrod a upevnění kmene Čechů v naší domovině. Tyto ideové proudy dělají z Vyšehradu druhý nejdůležitější hrad českých dějin. Jeho nejslavnější historické období však bylo relativně krátké. Strmý vzestup hradu a okolí podnítil svým příchodem kolem roku 1070 první český král Vratislav II. Ačkoliv se dnes většinou hovoří o knížecí soukromé rezidenci či „exilu“ před konfliktním bratrem, pražským biskupem, Jaromírem–Gebhardem, lze již na tehdejší Vyšehradě vysledovat silnou státnickou myšlenku. Ve své práci bych rád upozornil, že nákladná výstavba Vyšehradu nemusela jen odrážet neutěšenou dynastickou situaci, ale mohla znamenat i cílevědomé a reprezentativní přihlášení se k západní katolické církvi. Pražský hrad byl již totiž pod výlučnou ochranou domácích či zdomácnělých patronů. Nedaleký Vyšehrad se tak jevil jako vhodné místo pro společnost kosmopolitních římských světců.

Klíčová slova

Vyšehrad – knížecí hrad – Vratislav II. – vyšehradská kapitula – bazilika sv. Petra na Vyšehradě – rotunda sv. Martina – kostel sv. Klimenta – bazilika sv. Vavřince – Vyšehrad jako český Řím

ABSTRACT

Vyšehrad in the Age of Vratislav II

My thesis is concerned with one of the famous periods of Vyšehrad. Prince Vratislav II, from 1085 the first Czech king, laid the foundation stone of St. Peter's basilica here at 1070, and established a collegiate chapter. The foundation wouldn't be unusual if it hadn't been taken out from the competences of the Prague bishop and been subordinated directly to Papal Curia. In specialized literature it was concluded for a long time that the establishment of the unusual ecclesiastical institution in the area of medieval Bohemia was a reflection of private disagreements of Prince Vratislav and Prague bishop Jaromír-Gebhard. In the last few years, explorers point out that Vratislav with his foundation of Vyšehrad pursued higher political interests. This condition supports the fact of Vratislav's construction activity in the area of Vyšehrad. The foundation of collegiate chapter of St. Peter's basilica, in a two-choir basilica form, wasn't the only one of Prince's qualities. In the area of Vyšehrad there is also a smaller three-aisled basilica of St. Clement and St. Lawrence that is built in the spirit of actual influences of the Hirsau reform architecture. The foundation of St. Martin's Rotunda is also associated with Vratislav's reign. For the current research, the topic of Vyšehrad in the age of Prince Vratislav II has many difficulties. One of the biggest is that from this epoch, only the Rotunda of St. Martin still stands.

The thesis is divided into three basic chapters, which are followed by a summary of sources and literature. The first chapter focuses on Vyšehrad before 1070, for Vratislav realized his first foundation at the Castle that was occupied almost for one hundred years. This part of thesis summarizes the issue of the foundation of Vyšehrad, the location of its first churches and its position within first crisis of the Czech State around 1000. The second chapter concerns with the form of Vyšehrad during the reign of Vratislav II. Briefly, it is written about issues of the foundation of Vyšehrad collegiate chapter, and then the chapter focuses on the original form of St. Peter's basilica, St. Clement's and St.

Lawrence's basilica, and the Rotunda of St. Martin. The last chapter is dedicated to the interpretation of Vyšehrad as a Czech Rome.

The aim of this thesis is to reconstruct the form of the “disappeared” romanesque Vyšehrad. To fulfill this difficult issue, it was necessary to conclude these questions with a wider interdisciplinary outlook.

Keywords

Vyšehrad – collegiate chapter – Vratislav II – basilica of St. Peter – rotunda of St. Martin – church of St. Clement – basilica of St. Lawrence – Vyšehrad as a Czech Rome

Počet znaků (včetně mezer): 302 238

PODĚKOVÁNÍ

Rád bych poděkoval panu doc. PhDr. Petru Kubínovi, Ph.D. za odborné vedení při psaní mé diplomové práce. Zejména mnohokrát děkuji za jeho trpělivost, vstřícnost a podnětné připomínky při konzultacích.

Velký dík patří rovněž mé rodině za nekonečnou trpělivost, neutuchající podporu a porozumění.

OBSAH

1) Úvod	8
2) Přehled pramenů	10
3) Přehled odborné literatury	12
4) Vyšehrad před rokem 1070	17
4.1) Počátky Vyšehradu.....	17
4.2) Vyšehrad kolem roku 1000 a jeho význam pro přemyslovskou dynastii.....	26
4.3) Přemyslovský knížecí palác.....	31
4.4) Rotunda sv. Jana.....	34
4.5) Kostel sv. Klimenta a Vavřince.....	39
4.6) Vyšehrad a slovanská tradice.....	50
5) Vyšehrad sídlem Vratislava II.	52
5.1) Založení vyšehradské kapituly.....	52
5.2) Kapitulní chrám sv. Petra.....	63
5.3) Románský most na Vyšehradě.....	69
5.4) Pohřby v kapitulním chrámu sv. Petra.....	73
5.5) Bazilika sv. Klimenta a Vavřince v době Vratislava II.....	77
5.6) Rotunda sv. Martina.....	88
6) Vyšehrad českým Římem	95
7) Závěr	99
8) Seznam zkráceně citovaných pramenů	102
9) Seznam použitých pramenných edic	103
10) Seznam použité literatury	105
11) Obrazová příloha	122
12) Seznam vyobrazení	146

1) ÚVOD

Dle našeho prvního kronikáře Kosmy, děkana svatovítské kapituly, sahá historie Vyšehradu až do mýtických počátků českých dějin. O dvě a půl století později definoval jeho ideový význam pro počátky české státnosti kronikář Přibík Pulkava z Radenína. Mýtus bájného Vyšehradu jako původního sídla kněžny Libuše pak přežil v obecném povědomí až do současnosti. Velkou měrou se na tom jistě podílel i Alois Jirásek se svými *Starými pověstmi českými*. Skutečnost ale byla patrně prozaičtější. Odborná literatura dnes klade vznik Vyšehradu „až“ do druhé poloviny 10. století a jeho původní funkci spojuje s obranou pravého břehu Vltavy v oblasti pražské kotliny.

Vyšehrad během svých dějin zažil období slávy i úpadku. Od konce 11. století se stal zhruba na sedmdesát let rezidencí přemyslovských panovníků. Vratislav II. zde založil baziliku sv. Petra a při ní ustanovil kolegiátní kapitolu vyňatou z pravomocí pražského biskupa. Od roku 1225 trvale zastával vyšehradský probošt funkci kancléře českého krále.¹ Ve druhé polovině 14. století proběhla přestavba Vyšehradu v gotický hrad. V ideové koncepci Karla IV. pak našel Vyšehrad místo jako památný hrad přemyslovských předků.²

Husitské bouře se výraznou měrou dotkly i Vyšehradu, který byl roku 1420 vydrancován rozlícenými Pražany. Jeho obnova probíhala po zbylé 15. století. Vyšehrad následně v raném novověku zcela ztratil správní význam pro stát a nadále sloužil jako obranná pevnost Prahy. Dějiny 16. století se na Vyšehradě týkaly zápasu poddanského města Hory Vyšehradu s kolegiátní kapitulou. V 17. století, za císaře Leopolda I., došlo k zásadnímu přebudování v pevnou barokní citadelu. Její fortifikace se dochovala dodnes a jedná se o jednu z nejrozsáhlejších dochovaných barokních pevností v České republice.

Současná podoba Vyšehradu je výsledkem úprav konce 19. století. Národní obrození s sebou přineslo živý zájem o počátky českých dějin a najednou se opět ukázalo, jaký význam v nich zaujímal Vyšehrad.³ Symbolickým důkazem sepětí moderního českého národa se svými nejstaršími kořeny se stal vyšehradský hřbitov spolu se Slavínem, kde od konce osmdesátých let 19. století našla místo posledního odpočinku řada českých významných osobností.⁴ Ideový význam Vyšehradu byl opět zdůrazněn, ačkoliv sám Vyšehrad dávno není politickým centrem státu.

¹ JANÁK/HLEDÍKOVÁ/DOBEŠ 2005, 52. Studie o vyšehradské kapitule v tomto období: HLEDÍKOVÁ 1992.

² K ideové koncepci Prahy v době Karla IV. blíže: KUBÍNOVÁ 2006a.

³ Blíže k tématice Vyšehradu v době národního obrození: NECHVÁTAL 1976, 164–208.

⁴ Studie k vyšehradskému hřbitovu: NECHVÁTAL 1981b.

Ke konci 19. století se kromě romantických představ o stáří a významu Vyšehradu započalo s kritickým zkoumáním jeho středověkých dějin. Za posledních sto let odborného bádání se podařilo rámcově rekonstruovat podobu zaniklého Vyšehradu a upřesnit jeho skutečnou roli v českých dějinách.

Nejvýznamnější historická chvíle Vyšehradu přišla v době Vratislava II., kdy sem kolem roku 1070 kníže přesídlil z Pražského hradu. Byly ovšem všechny aspekty této události odbornou literaturou plně reflektovány?

Z Vyšehradu v době Vratislava II. se dodnes dochovala jen rotunda sv. Martina. A proto bylo logické položit si otázku, co vlastně o Vyšehradu z poslední třetiny 11. století víme. Odpověď se dostává záhy: z přísně vědeckého hlediska velmi málo. Téma se tak stává ještě atraktivnějším. Složitou problematiku předrománského a románského Vyšehradu nelze uchopit bez zapojení více vědních oborů. Vedle historie a archeologie je nutné zohlednit poznatky diplomatiky, numismatiky, sfragistiky a nakonec i dějin umění.

Nejvýrazněji si ovšem v posledních padesáti letech přivlastňovala interpretaci románského Vyšehradu prakticky jen jediná disciplína – archeologie. Ačkoliv jsou její objevy nesmírně důležité a její závěry v mnoha ohledech platné a velmi cenné, v četných otázkách si sama nevěděla rady. Je opravdu poloha kostela sv. Klimenta a původní určení baziliky Vavřince zcela neznámé, jak tvrdí poslední archeologické závěry? Neexistuje i jiná možnost? Mezi další důležité výzvy se řadí interpretace stáří románského mostu, který spojoval kapitulní chrám sv. Petra s královskou akropolí. Pochází již z doby Vratislava II. nebo byl postaven až při úpravách knížete Soběslava I.? Dosud uspokojivě nevysvětlenou je i poloha rotundy sv. Jana Evangelisty, o které se dozvídáme až z poloviny 13. století a dle věrohodných informací ji vysvětil sám svatý Vojtěch. Nejasná je rovněž i skutečná podoba románského kapitulního chrámu sv. Petra. V rámci této práce jsem se pokusil nalézt odpovědi k otázkám polohy chrámové krypty, věži a místa posledního odpočinku prvního českého krále. V neposlední řadě i otázka polohy přemyslovského paláce zapadá do řady palčivých vyšehradských témat. Bylo-li to možné, snažil jsem se na tyto a další důležité výzvy reagovat a nalézt uspokojivé odpovědi. Mé bádání bylo založeno zejména na komparaci hmotných a písemných pramenů.

Historická úloha i podoba Vyšehradu byly v nedávné odborné literatuře několikrát zmiňovány, přesto se na tomto poli stále odehrávají nové objevy. Má práce reaguje na poslední bádání v této lokalitě a snaží se k tématu přispět vlastním badatelským úsudkem.

2) PŘEHLED PRAMENŮ

Historické počátky Vyšehradu jako knížecího sídla bohužel nejsou žádným soudobým písemným pramenem zachyceny. K dispozici jsou teprve pro dějiny 11. a 12. století prameny diplomatické, tedy panovnické a biskupské listiny či dochované záznamy z vatikánského archivu. Zvýšená pozornost je v příslušné kapitole věnována i problematice interpolace Kosmovy kroniky a Letopisu kanovníka vyšehradského, kteří nás informují o založení vyšehradské kolegiální kapituly či o prvních stavebních úpravách románského Vyšehradu.⁵

Nejstarším narativním pramenem, který popisuje bájně počátky Vyšehradu,⁶ je Kosmova kronika, sepsaná v letech 1119–1125.⁷ Vznik Vyšehradu kronikář zasadil do období dívčí války po smrti kněžny Libuše. Dívky odmítaly uznat nadvládu mužů a postavily si hrad jménem Děvín. Muži na svou obranu postavili pevnost Chrasten, který se, jak uvedl Kosmas, později přejmenoval na Vyšehrad.⁸ Kosmas rovněž zmínil, že na Vyšehradě byly uloženy lýčené stěvícе bájného zakladatele Přemyslovského rodu, Přemysla Oráče.⁹ Báji o založení Vyšehradu v průběhu dívčí války převzal do svého díla i autor kroniky tak řečeného Dalimila pocházející pravděpodobně z počátku 14. století.¹⁰ Dalimil již nejmenuje hrad Chrasten, ale přímo praví, že přes noc muži na svou obranu postavili Vyšehrad.¹¹ Jak upozornil Bořivoj Nechvátal, v obou dílech je výstavba Vyšehradu chronologicky zařazena až po vzniku Pražského hradu a původně sloužil jako válečné provizorium proti odbojným dívkám.¹² Hlubší ideový rozměr v rámci raných českých dějin přiřknul Vyšehradu až kronikář doby Karla IV., Přibík Pulkava z Radenína. Dle jeho vyprávění Vyšehrad založila již kněžna Libuše a z něho pak vládla celému českému kmeni.¹³ Z Vyšehradu rovněž věštila o založení a budoucí slávě Prahy.¹⁴ Po její

⁵ Hlubší zpracování tématu: Kapitola 5.1, 52–62.

⁶ K Vyšehradským pověstem hlouběji: JANÁČEK 1964, 10sqq.

⁷ K osobnosti Kosmy a jeho dílu: TŘEŠTÍK 1968.

⁸ KOSMAS (I, 9), 20.

⁹ KOSMAS (I, 7), 17.

¹⁰ BLÁHOVÁ 1995.

¹¹ FRB III, 18–36.

¹² NECHVÁTAL 1976, 13.

¹³ Dle Kosmy sídlila bájná kněžna na hradě Libušín. KOSMAS (I, 4), 11.

¹⁴ FRB V, 6–8.

smrti pak naproti Vyšehradu vznikl dívčí strážní hrad Děvín a začala dívčí válka proti mužům.¹⁵ Příbík Pulkava psal svou kroniku jako oficiální dynastickou legendu pro Karla IV.¹⁶ Ten se jako třetí panovník v českých dějinách výrazně zasadil o rozvoj středověkého Vyšehradu.¹⁷ Pulkavovu koncepci o počátcích Vyšehradu převzal do své kroniky i Václav Hájek z Libočan, i když v jeho vyprávění nesl v časech kněžny Libuše jméno Libín. K přejmenování na „Vyšší hrad“ došlo, dle Hájka z Libočan, až během dívčí války na popud Přemysla Oráče.¹⁸ Kromě toho, že dívčí válku přímo vročil do první poloviny 8. století, obohatil například české pověsti vztahující se k Vyšehradu i o známý příběh knížete Horymíra a jeho věrného koně Šemíka.¹⁹ Jeho dílo bylo označeno za historicky nevěrohodné již kritickým rozbohem Gelasia Dobnera (1719–1790),²⁰ nicméně se jednalo o jedno z nejpoblárnějších literárních děl raného novověku, které do značné míry ovlivnilo i literaturu národního obrození.

¹⁵ FRB V, 8–15.

¹⁶ NECHUTOVÁ 2000, 140.

¹⁷ Základní literatura k tématu: KAŠIČKA/NECHVÁTAL 1979b, 103–125; SOUKUPOVÁ 2005, 33–42; NECHVÁTAL 2004, 84–111. K ideové koncepci Vyšehradu v době Karla IV.: KUBÍNOVÁ 2006a, 275–286.

¹⁸ HÁJEK Z LIBOČAN, 152.

¹⁹ HÁJEK Z LIBOČAN, 272–277.

²⁰ DOBNER 1761. K životu a dílu Gelasia Dobnera: KUTNAR/MAREK 2009, 147–151; KUDĚLKA 1969, 205–222.

3) PŘEHLED ODBORNÉ LITERATURY

Počátky Vyšehradu a jeho významu v raných českých dějinách bylo nadále jedno z palčivých témat české historiografie. Nedostatek pramenů a vliv výše uvedených kronik způsobil, že po celé 18. století a značnou část 19. století byl Vyšehrad vnímán jako „kolébka české státnosti“.²¹ Přesto o Vyšehradě vznikly do šedesátých let 19. století pouze dvě souhrnné monografie. Autorem první z nich byl vyšehradský kanovník Jan Florian Hammerschmidt (1652–1735),²² druhé dílo sepsal o 140 let později vyšehradský probošt Vojtěch Ruffer (1790–1870).²³ Zejména Rufferův spis, díky precizní znalosti vyšehradského kapitulního archivu, významně přispěl k základnímu poznání dějin vyšehradské kapituly. Důležitou literaturou z doby kolem poloviny 19. století jsou také místopisné studie k dějinám Prahy od Václava Vladivoje Tomka.²⁴ Z období druhé poloviny 19. století jsou rovněž přínosné drobnější studie, které se zabývají dílčími vyšehradskými tématy, jako například pojednání Ferdinanda Josefa Lehnera o rotundě sv. Martina či Morice Lüssnera o sarkofágu sv. Longina.²⁵

Počátky moderního vědeckého bádání se váží k zásadní práci sudetoněmeckého historika Julia Lipperta, který na sklonku 19. století na základě důkladného rozboru domácích i zahraničních pramenů určil Vyšehrad jako nesporně mladší než Pražský hrad. Julius Lippert zasadil vybudování Vyšehradu do konce 10. století, položil jeho vznik do souvislosti s obranou pravého břehu Vltavy a jeho významnější roli v rámci českého státu určil až do doby Vratislava II.²⁶ Tím definitivně vyvrátil spojování Vyšehradu s mýtickými počátky českých dějin a vytyčil cestu serióznímu historickému bádání. Tehdejší badatelská obec jeho názor přijala, ačkoliv se o rané osudy Vyšehradu sama hlouběji nezajímala,²⁷ a s určitými korekcemi je Lippertova koncepce platná dodnes. Počátky Vyšehradu se po převratné Lippertově studii hledaly v dalších historických souvislostech 10. století. Roku

²¹ PLESZCZYNSKI 2002, 5. S odstupem k tvrzení středověkých kronikářů ve smyslu stáří Vyšehradu se ovšem vyjádřil již František Palacký: PALACKÝ 1927, 61.

²² HAMMERSCHMIDT 1700a; HAMMERSCHMIDT 1700b; HAMMERSCHMIDT 1723. K osobnosti Jana Floriána Hammerschmidta: POLC 1953, 94–104; KUTNAR/MAREK 2009, 110.

²³ RUFFER 1861. K osobnosti vyšehradského probošta Vojtěch Ruffera: KOTOUS 2007, 37–39.

²⁴ TOMEK 1855; TOMEK 1871; TOMEK 1872.

²⁵ LEHNER 1878, 113–117; LÜSSNER 1887a, 1–4; LÜSSNER 1887b, 166.

²⁶ LIPPERT 1893, 213–255.

²⁷ NOVOTNÝ I/1, 252; PEKAŘ 1904, 46.

1904 přišel Josef Pekař s hypotézou, že Vyšehrad by mohl být neznámý *Nova Urbs*, pod kterým došlo roku 950 k uzavření míru mezi Boleslavem I. a císařem Otou I.²⁸ Názor ovšem nebyl obecně přijat. Složitou problematiku lokalizace *Nova Urbs* důsledně shrneme v následující kapitole.²⁹ Zajímavým názorem k původu Vyšehradu přispěl Emanuel Šimek. Jeho vznik zasadil na pozadí mocenského boje Slavníkovců a Přemyslovců z poslední čtvrtiny 10. století a z Vyšehradu učinil předsunutou pevnost Slavníkova rodu.³⁰ Na to reagoval numismatik Gustav Skalský rozbořem vyšehradských denárů a prokázal, že se zde razily výhradně přemyslovské mince a to ještě před rokem 995, kdy byl rod Slavníkovců vyvražděn na Libici.³¹ Koncepti Gustava Skalského později rozvedla Jarmila Hásková.³² Důkladným rozbořem numismatického materiálu z konce 10. století v českých zemích upřesnila, že s ražbou vyšehradského denáru začal Boleslav II. kolem roku 992. Dále z nedostatku jakýchkoliv dalších konkrétních pramenů zasadila vznik Vyšehradu nejdříve do osmdesátých let 10. století.³³ K počátkům Vyšehradu i jeho mincovny se rovněž vyjádřil Josef Žemlička, který spojoval jeho vznik s vytlačení Přemyslovců z Malopolska po roce 980. Vracející se české posádky musely být někde umístěné, stejně tak bylo třeba zajistit rychlejší přísun peněz pro vyplácení důchodů knížecí družiny.³⁴ Žemličkův názor přijal i Jiří Sláma.³⁵ Nadále je obecně přijímáno, že vznik Vyšehradu nelze před poslední čtvrtinou 10. století prokázat.³⁶

Významné místo v dějinách poznání Vyšehradu zaujala archeologie, jelikož se z jeho středověkého období dochovalo jen torzo gotické hradby z druhé poloviny 14. století a románská rotunda sv. Martina. První vlna zkoumání Vyšehradu probíhala od první poloviny 18. století do konce 19. století. Výzkumy, či spíše vykopávky, byly vedeny neodborně, bez příslušné metodiky a dokumentace a souvisely zejména s přestavbou kapitulního chrámu sv. Petra a Pavla.³⁷ První odborný výzkum proběhl pod vedením archeologa Bohumila Matějky až roku 1903, kdy byly u domu Starého děkanství

²⁸ PEKAŘ 1904, 46.

²⁹ Kapitola 4.1, 17–25.

³⁰ ŠIMEK 1925, 69–80.

³¹ SKALSKÝ 1927, 172–189.

³² HÁSKOVÁ 1975, 105–160.

³³ HÁSKOVÁ 1975, 108.

³⁴ ŽEMLIČKA 2007, 41; ŽEMLIČKA 1995, 205–221.

³⁵ SLÁMA 2006a, 43.

³⁶ PLESZCZYNSKI 2002, 10; NECHVÁTAL 2004, 32–34; SOUKUPOVÁ 2005, 4–5; SOUKUPOVÁ 2007, 144.

³⁷ První vlna tohoto zájmu o „starožitný“ Vyšehrad souvisela s barokizací kolegiálního chrámu a je spojena se jménem děkana kapituly Jana Tomáše Vojtěcha Berghauera (1684–1760). Druhá vlna přišla s přestavbou chrámu v novogotický kostel dle návrhu Josefa Mockera. Detailně o prvních archeologických pokusech: NECHVÁTAL 1992, 112–117.

v Soběslavově ulici 14 odhaleny základy románské trojlodní baziliky.³⁸ Další důležité výzkumy proběhly v období první republiky. V první polovině dvacátých let byla ustanovena speciální Komise pro výzkum Vyšehradu, kterou organizačně vedl Státní archeologický ústav v Praze. Výzkumné práce řídila užší komise vedená archeologem Karlem Guthem a vyšehradským kanovníkem Mons. Eduardem Šittlerem, samotné práce probíhaly v letech 1924–1935.³⁹ Vyšehrad se stal jedním z největších prvorepublikových výzkumů. Nejdříve se soustředil na západní část hradiště, která byla považována za středověkou panovnickou akropoli. Zde byly nalezeny v jižní a jihozápadní části okrsku pozůstatky královského paláce z druhé poloviny 14. století. V dnešní ulici K rotundě pak základy románského mostu spojujícího kapitulní chrám s panovnickým okrskem.⁴⁰ Revizní průzkum proběhl i u budovy Starého děkanství, kde byl v okolí dříve nalezené trojlodní románské baziliky zjištěn středověký hřbitov.⁴¹ Další sondáž se soustředila na průzkum východní části hradiště do oblasti rotundy sv. Martina.⁴² Rovněž proběhl sondážní odkryv u kostela Stětí sv. Jana, který je dnes součástí severní strany barokní fortifikace nedaleko rotundy sv. Martina. Další dílčí sondy byly položeny na cestičkách v Karlachových sadech a zkoumáno bylo rovněž i východní předhradí v oblasti dnešního Jedličkova ústavu, kde je dochován fragment gotické vstupní brány zvané Špička.⁴³ Značná část tohoto rozsáhlého výzkumu bohužel nebyla odborně zpracována a řádně publikována.⁴⁴

Přesto prvorepublikový archeologický výzkum do značné míry upřesnil představy o středověkém Vyšehradě, které se krátce po druhé světové válce objevily v základních syntetických studiích o románské Praze.⁴⁵

Novodobé poznání Vyšehradu je nerozlučně spjata s působením archeologů Bořivoje Nechvátala a Františka Kašičky. Nové průzkumy zde probíhaly pod jejich vedením od roku 1966 až do konce osmdesátých let minulého století. V první fázi byl vyhodnocen prvorepublikový výzkum, ovšem k jeho odbornému publikování opět nedošlo. V letech 1968–1970 byl prováděn již druhý revizní výzkum v okolí budovy Starého děkanství. V průběhu sedmdesátých a osmdesátých let se archeologové zaměřili na lokalizaci a následné odkrytí původní románské baziliky sv. Petra, jejíž poloha a podoba byla do té

³⁸ Detailně k archeologickému výzkumu a problematice nalezené románské baziliky: Kapitola 5.5, 77–87.

³⁹ NECHVÁTAL 1992, 119.

⁴⁰ NECHVÁTAL 1992, 119. Širší zpracování tématu: Kapitola 5.3, 69–72.

⁴¹ Zpracování archeologického výzkumu bylo publikováno teprve nedávno: VARADZIN 2009a, 302–399.

⁴² Detailně k archeologickému výzkumu kolem rotundy sv. Martina: VARADZIN 2009b, 135–153.

⁴³ NECHVÁTAL 1992, 120–121.

⁴⁴ NECHVÁTAL 1992, 124.

⁴⁵ ČAREK 1947, 176–192; KVĚT/MENCL 1948, 72–76, 79.

doby neznámá.⁴⁶ Archeologům se podařilo odhalit i jednotlivé středověké stavební etapy kapitulního chrámu a s definitivní platností potvrdit i závěry výzkumů románské baziliky u Starého děkanství, čímž významně přispěli dalším vědním oborům, mimo jiné i dějinám umění.

Přes rozsáhlé výzkumy a zjištěné poznatky vznikla ve druhé polovině 20. století pouze jediná monografie o Vyšehradě. Vyšla roku 1976 a jejím autorem je Bořivoj Nechvátal.⁴⁷ Jedná se o základní studii k celým dějinám Vyšehradu od jeho bájných počátků až po konec 19. století, i když v kapitolách o středověku je poměrně stručná a plně nevystihuje celou problematiku. Vyšehrad dále pronikal do literatury zejména díky publikování odborných článků z archeologických výzkumů nebo při řešení souvisejících badatelských témat.⁴⁸ Mezi cenné publikace, kde jsou mimo jiné katalogizovány jednotlivé vyšehradské svatyně s odkazy na starší literaturu, patří *Raně středověká architektura v Čechách* od významné historičky umění Anežky Merhautové.⁴⁹ K poznání původu románské baziliky u Starého děkanství výrazně přispěla i odborná diskuze o tzv. vyšehradských dlaždicích, které zde byly nalezeny, stejně jako v několika dalších románských svatyních po celé České republice.⁵⁰

Mezi důležité vědní disciplíny, které přispěly k poznání středověkých dějin Vyšehradu během 20. století, se, kromě výše zmíněné numismatiky, řadí i další pomocné vědy historické; zejména diplomatika a sfragistika. Kritické rozbory tzv. zakládací listiny vyšehradské kapituly a dalších středověkých pramenů upřesnily naše poznání a podaly základy pro širší historické zhodnocení středověkého Vyšehradu.⁵¹

Vzhledem k nedostatku písemných pramenů, či jejich spornému původu, a často nekonkrétní výpovědi hmotných pramenů, se během druhé poloviny 20. století ukázalo, že ucelené poznání Vyšehradu vyžaduje aktivní mezioborovou spolupráci. Důležitým činem na tomto poli bylo vydání sborníku odborných příspěvků u příležitosti 900. výročí úmrtí prvního českého krále Vratislava I. v roce 1992,⁵² který iniciovala vyšehradská kolegiátní kapitula. Na koncepci prvního sborníku později navázal druhý díl vydaný roku 2001.⁵³ Posledním příspěvkem je pak třetí díl, který vyšel u příležitosti odborného semináře

⁴⁶ K románské bazilice sv. Petra: Kapitola 5.2, 63–68.

⁴⁷ NECHVÁTAL 2006.

⁴⁸ S odbornými články na téma Vyšehradu je průběžně pracováno v této práci.

⁴⁹ MERHAUTOVÁ 1971.

⁵⁰ Téma zpracováno: Kapitola 5.5, 77–87.

⁵¹ Mezi tyto základní studie patří: HRUBÝ 1936; ČAREK 1938; PSÍKOVÁ 1973; HLEDÍKOVÁ 1980.

⁵² KRÁLOVSKÝ VYŠEHRAD I.

⁵³ KRÁLOVSKÝ VYŠEHRAD II.

Vyšehrad a Přemyslovci uspořádaného vyšehradskou kolegiální kapitulou 26. září 2006.⁵⁴ Všechny tři sborníky se dnes řadí k základní literatuře o Vyšehradě.

Zájem o Vyšehrad po roce 2000 není spojen pouze s vyšehradskými sborníky. Vyšehrad se roku 2002 dočkal první rozsáhlé historické monografie k dějinám knížecího období.⁵⁵ Jejím autorem je polský badatel Andrzej Pleszczyński, žák Dušana Třeštíka, který dnes působí na Univerzitě Marie Curie–Sklodowské v Lublinu a specializuje se na středoevropské dějiny raného středověku. Souhrnnou publikaci mapující dosavadní archeologické výzkumy v kapitulním kostele sv. Petra a Pavla uspořádal k vydání roku 2004 Bořivoj Nechvátal.⁵⁶ Druhý významný příspěvek k problematice Vyšehradu předložila roku 2005 historička umění Helena Soukupová.⁵⁷ Její sugestivní studie otevírá a do značné míry přehodnocuje nevyjasněné otázky kolem jednotlivých vyšehradských staveb,⁵⁸ čímž po několika desetiletích rozvířila odbornou diskuzi. Roku 2009 vyšla v redakci Bořivoje Nechvátala publikace shrnující dosavadní archeologický stav bádání o rotundě sv. Martina a bazilice sv. Vavřince na Vyšehradě.⁵⁹

Do značné míry ucelené poznání Vyšehradu otevřelo cestu k dalším interpretacím jednotlivých vědních disciplín o charakteru Vyšehradu v době Vratislava II. Jedním z posledních příspěvků je i církevně–historická studie Petra Kubína o Vyšehradě jako českém Římě.⁶⁰

V uplynulé dekádě proběhly na Vyšehradě ještě dva důležité archeologické výzkumy. První se uskutečnil roku 2004 pod vedením Ladislava Varadzina a Ivo Štefana v domě Starého purkrabství u příležitosti rekonstrukce budovy a její přípravy pro komerční využití.⁶¹ Poslední výzkum proběhl na podzim roku 2011 pod vedením Ladislava Varadzina a Bořivoje Nechvátala, který si dal za cíl znovu revidovat starší výzkumy v okolí budovy Starého děkanství.⁶²

⁵⁴ KRÁLOVSKÝ VYŠEHRAD III.

⁵⁵ PLESZCZYŃSKI 2002.

⁵⁶ NECHVÁTAL 2004.

⁵⁷ SOUKUPOVÁ 2005.

⁵⁸ Jednotlivým okruhům těchto témat se věnuji v následujících kapitolách této práce.

⁵⁹ NECHVÁTAL 2009a.

⁶⁰ KUBÍN 2009.

⁶¹ VARADZIN/ŠTEFAN 2007.

⁶² Průzkum zatím nebyl řádně publikován. Za informaci o jeho výsledcích děkuji Mgr. Ladislavu Varadzinovi, Ph.D. a doc. PhDr. Petru Kubínovi, Ph.D.

4) VYŠEHRAD PŘED ROKEM 1070

4.1) POČÁTKY VYŠEHRADU

Vyšehradská ostrožna byla v okolí pražské kotliny vždy velmi významným strategickým bodem. Jedná se o těžko přístupný skalnatý masiv, který vybíhá na východ od pankrácké pláně směrem k Vltavě. Od západu a jihu je takřka nepřístupný, od severu díky údolí potoka Botič velmi obtížně a na východní straně se do jádra starobylého hradiště dostaneme jen přes úzký pás.⁶³ Vhodné vojenské zabezpečení přístupových tras činilo z Vyšehradu jeden z nejdůležitějších opěrných bodů regionu. Stavební vytíženost hradiště, a posléze hradu a vojenské pevnosti, s sebou přináší mnohá úskalí při odhalování jeho nejstarších dějin.

Archeologické výzkumy zde prokázaly nejstarší osídlení již v pozdní době kamenné v eneolitu. Dle nálezové situace se jednalo o chráněné výšinné sídliště, kterých bylo na území Prahy více.⁶⁴ V období staršího eneolitu (3200–2800 př. n. l.) zde sídlil lid kultury nálevkovitých pohárů a v početnějších nálezech se objevují artefakty ze sídlišť řivnáčské kultury (2500–2300 př. n. l.).⁶⁵ O výskytu dalších pravěkých kultur bohužel nemáme přesvědčivé důkazy. Některé nálezy rovněž poukazují na význam obchodní trasy kolem Vyšehradu a řeky Vltavy, která sloužila jako přirozená obchodní spojnice mezi severem a jihem země.⁶⁶

Na dlouhou dobu se pak osídlení Vyšehradu nedá přesvědčivě prokázat. Není proto jasné, zda strategickou výhodu ostrožny využily již první generace Slovanských obyvatel. Způsobené to je výše zmíněnou stavební vytížeností lokality a tím pádem znehodnocením hmotných pramenů. K nejrozsáhlejším přestavbám se počítají stavební aktivity knížete Vratislava II., císaře Karla IV. a nakonec velká přestavba středověkého hradu v barokní

⁶³ Zpracování přírodních podmínek Vyšehradu, včetně digitálního grafického modelu geografických dispozic ostrožny, představil ve své monografii: NECHVÁTAL 2004, 21–30.

⁶⁴ Například v lokalitách Zámka, Podhoří, Baba, Šárka, Libušák, Butovice, Zlíčov a Dubeček. NECHVÁTAL 2004, 31.

⁶⁵ NECHVÁTAL 2004, 31.

⁶⁶ Důkazem je nález bronzového meče ve Vltavě u Železničního mostu v Praze, který se datuje do mladší doby bronzové (zhruba 11. století př. n. l.) NECHVÁTAL 2004, 31; FRIDRICHOVÁ 1965, 91–93; HRALA 1971, 209–211, 260.

pevnost za císaře Leopolda I. Fatálně do architektury středověkého Vyšehradu zasáhla vlna husitské bouře roku 1420, kdy došlo k vyplenění a stržení několika staveb.

Do dějin plnohodnotně vstupuje Vyšehrad až na sklonku 10. století. Archeologické nálezy sice prokázaly za nejstarší raně středověké osídlení již dobu kolem poloviny 10. století,⁶⁷ ovšem o přesném datu a důvodech založení přemyslovského hradiště neexistují přesvědčivé důkazy.

Žádné dochované dobové písemné prameny nás o této události bezpečně nespravují. Zajímavou se jeví zmínka saského kronikáře Widukinda z kláštera Corvey, který k roku 950 líčil ukončení čtrnáctiletých bojů císaře Oty I. a knížete Boleslava I. pod hradem s názvem *Nova Urbs*.⁶⁸ Kronikář, který byl k událostem nejbližší a je i možné, že rozmlouval s přímými účastníky tažení, je popisuje následovně: „*Illo tempore rex proficiscitur in militiam contra Bilizlavum regem Boemiorum, et cum capienda esset urbs, quae nuncupabatur Nova, in qua clausus obsidebatur Bolizlavi filius, prudenti rex consilio diremit proelium, ne miles in rapiendis hostium spoliis aliquod periculum incideret. Considerata itaque virtute regis ac innumera multitudine exercitus Bolizlav urbe egressus, maluit tantae majestati subici, quam ultimam perniciem pati; sub signis stans, et regem audiens responsaque reddens, veniam tandem promeruit. Indie plena victoria gloriosus factus rex Saxoniam regreditur*“.⁶⁹

Další důležitou zmínku o událostech z roku 950 nalezneme u francouzského kronikáře Flodoarda z Remeše. Ten je od dění sice o něco vzdálenější než Widukind, ovšem zasazuje tuto událost do míst se jménem: Proada (nebo Proida či Praid),⁷⁰ která se běžně interpretuje jako Praha. V neposlední řadě máme dochovanou zprávu o listině Oty I., kterou vydal v Čechách pod hradem „Niuunburg“.⁷¹ Je nepochybné, že se jedná o

⁶⁷ Jedná se o nález užitě keramiky, která svým charakteristickým zpracováním odpovídá produkci pražských řemeslníků od roku 917. Keramické zlomky ovšem nepocházejí z nálezových celků a nelze je chápat jako jednoznačný důkaz pro podepření jakýchkoliv hypotéz. VARADZIN 2009b, 139; BARTOŠKOVÁ 1998, 365–387; NECHVÁTAL 2004, 278–298, 321–325, 334–335.

⁶⁸ WIDUKIND (III, 8), 123–134.

⁶⁹ „Onoho času král táhne do boje proti Boleslavovi, vládci Čechů, a když měl být dobyt hrad zvaný Nový, v němž obležen byl syn Boleslavův, král rozumným rozhodnutím přerušil bitvu, aby bojovníci při uchvacování kořisti nepřátel neupadli do nějakého nebezpečí. A tak uváživ moc královu a nesčetné množství vojska, Boleslav vyšel z hradu a dal přednost podříditi se takovému majestátu než utrpět konečnou záhubu a stoje pod praporci a krále poslouchaje a odpovědi vraceje, zasloužil konečně milosti. Z toho stav se vítězstvím slavným, král se vrací do Saska“. S úpravou významu slova *regem* jsem překlad převzal z publikace: LUTOVSKÝ/PETŘÁŇ 2005, 19.

⁷⁰ FLODOARDUS, 400: „*Otto rex, qui quandam Wenedorum magnam obsederat urbem, nomine Proadem (Proidam, Praidem) regem ipsorum subiunctionem recipit; sed et Hungaros sibi subditos facit*“.

⁷¹ CDB I, 36 (č. 32): „*Anno 950. 16 Juli. Behim in suburbio Niuunburg*“ Obsah listiny nemá přímou souvislost s českými záležitostmi. Byla vydána pro klášter sv. Jimrama v Řezně jako dokument o darování

Widukindem zmíněný *Nova Urbs*, jelikož Nymburk, který jako jediný z českého území přichází v úvahu, vznikl až později.⁷²

Lokalizovat záhadný *Nova Urbs* se snažila řada historiků i archeologů. Již František Palacký ho ztotožnil s pražským Starým Městem, které ještě tehdy mohlo být nazýváno „Novým“.⁷³ Václav Vladivoj Tomek proti tomu zasadil umístění do Staré Boleslavi.⁷⁴ Tento názor dále přejal Václav Novotný.⁷⁵ Ve starší literatuře se rovněž spekulovalo, že by toto neznámé místo mohlo mít souvislost s Vyšehradem,⁷⁶ ovšem názor byl přijat s rozpaky.⁷⁷ S úpravou původní Palackého teze přišel Pavel Choc, který interpretoval *Nova Urbs* jako Pražský hrad (k jeho hypotéze se podrobněji vrátím později).⁷⁸ Nový příspěvek do diskuze vnesl Zdeněk Fiala.⁷⁹ Dle jeho názoru byl „Nový hrad“ nejen zcela nově postaveným, ale rovněž i osamoceným objektem, neboť jinak by získal název nejbližší osady.⁸⁰ Všeobecně se ovšem postavil k přesnému určení polohy velmi skepticky. Složitou problematiku *Nova Urbs* shrnul rovněž archeolog Rudolf Turek a ztotožnil jej s Mladou Boleslaví.⁸¹ Další příspěvek do diskuze vnesla numismatička Jarmila Hásková, která sice upozorňuje, že Vyšehrad nelze jednoznačně vyřadit z možné interpretace, ale zároveň poukazuje na zprávu Ibráhíma ibn Ja'kúba,⁸² který při popisu Prahy Vyšehrad nezmiňuje. Jarmila Hásková nakonec konstatovala, že se nedá existence Vyšehradu před zahájením mincovní ražby prokázat a proto jeho vznik klade nejdříve do osmdesátých let 10. století.⁸³ K osudům *Nova Urbs* přispěl i Jiří Sláma, který jej hledá mimo vlastní přemyslovské dominium.⁸⁴ Jeden z novějších názorů ztotožňuje *Nova Urbs* se Žatcem.⁸⁵

Ačkoliv nám saský kronikář zanechal poměrně rozsáhlou zprávu, záhadu kolem přesného určení „Nového hradu“ se patrně nikdy nepodaří přesvědčivě rozplést. Avšak je

dvou hornobavorských královských dvorců v Neuchingu a Helfendorfu. Zajímavá je pro nás pouze z hlediska místa a data vydání. Širší historické pozadí podává: LUTOVSKÝ 2006, 118.

⁷² NOVOTNÝ I/1, 486–487; CHOC 1957, 140; LUTOVSKÝ 2006, 118.

⁷³ PALACKÝ 1927, 132. Václav Novotný vysvětluje Palackého omyl tím, že termín *urbs* překládal jako „město“. V tehdejších pramenech ovšem znamená pouze „hrad“. Zároveň upozorňuje, že Praha v té době byla ještě nehrazenou vsí. NOVOTNÝ I/1, 486.

⁷⁴ TOMEK 1855, 10.

⁷⁵ NOVOTNÝ I/1, 487.

⁷⁶ PEKAŘ 1904, 46; PROKEŠ 1948, 62.

⁷⁷ Bez dalšího vysvětlení považoval tuto hypotézu za neudržitelnou: NOVOTNÝ I/1, 487.

⁷⁸ CHOC 1957, 141.

⁷⁹ FIALA 1962, 5–63.

⁸⁰ FIALA 1962, 46.

⁸¹ TUREK 1974, 17, 371; TUREK 1963, 172.

⁸² LEWICKI 1971, 695–700; HRBEK 1969, 420.

⁸³ HÁSKOVÁ 1975, 108.

⁸⁴ SLÁMA 1988, 82.

⁸⁵ LUTOVSKÝ 2006, 119–120.

nyní na místě podrobit bližšímu zkoumání velmi zajímavou hypotézu Pavla Choce.⁸⁶ Jak si správně všiml, vytáhl na válečné tažení sám král Ota I., aby po dlouhých čtrnácti letech ukončil vleklé spory se svým sousedem. Muselo se tedy jednat o řádnou vojenskou sílu, která měla provést rozhodující úder a to nejlépe v srdci knížectví. Widukind nás spravuje o tom, že Otovo vojsko oblehlo hrad, který se nazývá Novým, a ve kterém dlel Boleslavův syn, tedy s určitou pravděpodobností pozdější kníže Boleslav II.⁸⁷ Kronikář dále explicitně píše, že když už byl hrad skoro dobyt, přikázal Ota I. ukončit další vojenské akce (vyloupení onoho hradu), aby nebyli vojáci vystaveni dalšímu nebezpečí.⁸⁸ Příběh končí tím, že když toto Boleslav uviděl, vyšel z hradu a setkal se s Otou I., s nímž posléze dojednal mír. Jak dokazuje listina Oty I., muselo se jednat o letní dny před 16. červencem roku 950. Ota I. tuto listinu vystavil v Čechách v podhradí pod „Novým hradem“.⁸⁹

Velmi zajímavou se jeví zmínka, že Otovo vojsko oblehlo hrad, který hájil Boleslavův syn. Mimoděk musíme připustit, že se muselo jednat o velmi důležitý strategický bod, když byl svěřen k obraně (předpokládanému) nástupníkovi na knížecí stolec.⁹⁰ Tento hrad však dobyt nebyl a ani Widukind později nezmiňuje, že by se v něm nacházel sám kníže. Z jakého hradu tedy kníže Boleslav vyšel, když Ota zastavil dobývání „Nového hradu“, který srdatě bránil mladší Boleslav? Pavel Choc velmi bystře upozornil, že by se mohlo jednat o hrady dva. A to takové, které jsou si velmi blízké,⁹¹ jelikož kníže mohl bezprostředně reagovat na situaci z bojiště a učinit tak přítrž dalšímu krveprolití. Zároveň víme o Otově listině z podhradí. Připustíme-li, že se jednalo o dva hrady, nezbývá nám než lokalizovat konec Otova a Boleslavova zápasu pod (nebo před) hradby Vyšehradu a Pražského hradu. Oba hrady jsou dostatečně pevné a svou přirozenou polohou obtížně přístupné, aby vydržely vyčerpávající obléhání mohutného vojska. Jak dodává Pavel Choc, Boleslavský hrad, nacházející se v rovinatém Polabí, mohl těžko dlouhodobě odolávat silnému náporu. Stejně tak nemohl mít takový hrad podhradí.⁹²

⁸⁶ CHOC 1957, 140–141.

⁸⁷ Zdeněk Fiala i Michal Lutovský namítli, že se mohlo jednat i o nám neznámého Boleslavova syna, který se z jakýchkoliv důvodů nedožil převzetí moci. Lutovský zároveň dodal, že pokud by se jednalo o mladičkého Boleslava II., dožil by se vysokého věku necelých sedmdesáti let. To se samozřejmě vyloučit nedá, i když by se na poměry raného středověku jednalo o úctyhodné stáří. Šířeji k tématu: LUTOVSKÝ 2006, 120; FIALA 1962, 49.

⁸⁸ V tomto případě se poukazuje na Widukindovu tendenčnost, jelikož nechtěl otevřeně přiznat vysoké ztráty saského vojska při dobývání hradu a v podstatě patovou vojenskou situaci, která jistě v jeho očích znamenala újmu na Otově majestátu. CHOC 1957, 141.

⁸⁹ CDB I, 36 (č. 32): „Anno 950. 16 Juli. Behim in suburbio Niuunburg“.

⁹⁰ CHOC 1957, 140.

⁹¹ CHOC 1957, 140–141.

⁹² S tímto předpokladem souhlasí: LUTOVSKÝ 2006, 119.

V této konstrukci není snadné rozhodnout, který z hradů je onen pověstný *Nova Urbs*. Pavel Choc jej ztotožňuje přímo s Pražským hradem, ovšem kronikář Widukind jméno Praha dobře znal, a termín *urbs* se v této časové vrstvě vždy překládá jako „hrad“. Praha byla vnímána jako mocenské centrum Čech již v dobách sv. Václava, se kterým vedl spor i Otův otec Jindřich I. Ptáčník. Nezdá se tedy pravděpodobné, že by Widukind zamlčel jméno Prahy, kdyby o ní skutečně šlo. Na Pražském hradě se navíc nacházel kostel saského patrona sv. Víta, jehož ostatek věnoval Jindřich I. sv. Václavu a jehož kult se rozvíjel právě v klášteře Corvey, odkud Widukind pocházel. V tehdejších saských intelektuálních kruzích tedy muselo být o Praze povědomí. Pavel Choc dále argumentuje nepatrným stářím Pražského hradu kolem sedmdesáti let, ovšem nutno připomenout, že středověký život a čas plynul ve zcela jiném pojetí než dnes a sedmdesát let mohlo znamenat i několik generací. Zcela v intencích názoru Zdeňka Fialy, totiž, že *Nova Urbs* byl nejen nedávno postaveným, ale zároveň osamoceným objektem, se domnívám, že jím mohl být Vyšehrad.⁹³ Rozpor s vystavením listiny v podhradí „Nového hradu“, který je pro Pavla Choce další překážkou, lze vysvětlit tím, že Ota rozbil tábor přímo pod hradem a proto datoval listinu tímto termínem (bez ohledu na to, zda poblíž byla či nebyla vesnice). Nezapomeňme ani na zprávu remešského kanovníka Flodoarda, který zápas obou panovníků zasadil přímo do pražské kotliny. Nebýt této zprávy, dalo by se velmi vážně uvažovat i o Žatci, který dle archeologických pramenů rovněž vznikl ve stejném období.⁹⁴ Navíc důležitost tohoto hradu byla v tehdejší době rovněž významná. Nutno ale opět poukázat na Widukindovu zmínku, že když Boleslav spatřil Otovu milost (i nezměrnou sílu), vyšel z hradu, aby se s panovníkem setkal. Pokud by se jednalo o Žatec, z jakého hradu by to Boleslav viděl a posléze vyšel? Kdyby onen hrad bránil sám kníže, proč by Widukind zmiňoval, že Ota I. oblehl hrad, který bránil Boleslavův syn?

Za velmi významný argument, který hovoří proti ztotožnění „Nového hradu“ s Vyšehradem, považují badatelé popis Prahy z pera córdobského obchodníka a cestovatele Ibráhíma ibn Ja'kúba.⁹⁵ Nejnověji je jeho zápis datován k roku 965 a je pravdou, že při jinak celkem detailním popisu nezmiňuje dominantu obou protilehlých hradů, jak bystře upozornil Dušan Třeštík.⁹⁶ Této interpretace se posléze držela Jarmila Hásková, která ji

⁹³ Takto na názor Zdeňka Fialy reagovala již Jarmila Hásková: HÁSKOVÁ 1975, 107.

⁹⁴ LUTOVSKÝ 2006, 119–120.

⁹⁵ K pozadí osoby tohoto obchodníka či diplomata bez zmínky o Vyšehradu šířeji pojednal: CHARVÁT 2007, 195–199.

⁹⁶ TŘEŠTÍK 1972, 392–393.

bere jako důkaz, že Vyšehrad ještě v šedesátých letech 10. století nestál.⁹⁷ Naproti tomu Bořivoj Nechvátal zcela legitimně upozorňuje, „že pragmatický výklad nemusí být přesný, protože pojem blízkosti a vzdálenosti, tak jak ho chápeme dnes, mohl být v tehdejší době ve zcela jiné relaci prostoru“.⁹⁸ Tato námitka je naprosto opodstatněná, jelikož obě místa oddělil již kronikář Widukind. Je zvláštní, že Widukind o Praze zcela mlčí. Lze jediné usuzovat, že Pražský hrad nehrál v bojích příliš významnou roli a jelikož chtěl být fakticky přesný, vyloučil ho ze svého vyprávění. K Flodoardovi se ale dostala již zkrácená zpráva o obléhání Prahy, jelikož název Vyšehradu nebyl zahraničním účastníkům bojů znám. Nutno také upozornit, že se pražské hradby dotkly okolí Vyšehradu až o čtyři století později, v době Karla IV. Je tedy dobře možné, že Ibráhím ibn Ja'kúb nepovažoval za důležité zmiňovat při popisu Prahy nějaký další hrad, který zcela evidentně nebyl její přímou součástí.⁹⁹

Vzniku Vyšehradu kolem poloviny 10. století neodporují ani archeologické nálezy a zdá se, že hradiště vzniklo jako opěrný bod přemyslovské moci ve Středních Čechách v dobách, kdy Boleslav I. upevňoval svou vládu nad okolními kmeny. Historicky se to jeví jako logické a k ukončení dlouhotrvajícího česko-zlického zápasu v polovině července roku 950 se váže i zánik pevného hradiště Kouřimě,¹⁰⁰ posledního centra odporu přemyslovské vlády v Čechách.

Pomineme-li problematiku kolem *Nova Urbs*, můžeme dát věcně, díky nedostatku jakýchkoliv konkrétních pramenů, za pravdu i těm badatelům, kteří kladou vznik Vyšehradu až do poslední čtvrtiny 10. století.¹⁰¹ Nespornou existenci přemyslovského hradiště a první doložení místního názvu totiž dokazují až vyšehradské denáry Boleslava II. V jejich opisech se vyskytují různé zkratky názvu Vyšehradu: WISEG, VSGRA, VIS, VAISG nebo jeho vypsané více či méně srozumitelné tvary: VVISSEGRAD, VSEGRAD, VAISGRAD, VSIGZRAT, VITTEGDAD, VISSEGRAD či VSRISEDHS. Vznik vyšehradské mincovny je kladen do počátku devadesátých let 10. století.¹⁰² Skutečný důvod k založení ovšem není jasně prokazatelný. Mohlo jít čistě o obchodní potřeby, respektive zvýšení počtu oběživa pro výplatu knížecí družiny, jak nedávno upozornil Jiří

⁹⁷ HÁSKOVÁ 1975, 108.

⁹⁸ NECHVÁTAL 2004, 34.

⁹⁹ Toto dokazuje činnost vyšehradské mincovny, která v opisech nesla vlastní název lokace ražby.

¹⁰⁰ ŠOLLE 1966, 227–228.

¹⁰¹ HÁSKOVÁ 1975, 108; ŽEMLIČKA 2007, 41; SLÁMA 2006a, 43.

¹⁰² SKALSKÝ 1927, 172–189; HÁSKOVÁ 1975, 112; HÁSKOVÁ 2007, 87.

Sláma.¹⁰³ V literatuře se ovšem objevila i jiná hypotéza, i když nebyla obecně přijata. Dle Jarmily Háskové a Andrzeje Pleszczyńskiego mohlo zřízení mincovny souviset s politickou situací na konci 10. století v Čechách.

Boleslav II. přebíral po svém otci rozsáhlou a mohutnou říši, ovšem stejně tak křehkou. Události po vytlačení Přemyslovců z východních držav na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let jistě vedly k velkému politickému napětí uvnitř samotného českého státu.¹⁰⁴ Vedle Přemyslovců, jako dosud jediného vládnoucího rodu po sjednocení Čech Boleslavem I.,¹⁰⁵ získávali během druhé poloviny 10. století na silném politickém vlivu i Slavníkovci; patrně se jednalo o rod představující blíže neurčitelnou politickou opozici vůči Přemyslovcům.¹⁰⁶ Jejich moc byla počátkem osmdesátých let natolik silná, že roku 982 dokázali prosadit do funkce pražského biskupa přímého člena svého rodu, sv. Vojtěcha.¹⁰⁷ Dle Andrzeje Pleszczyńskiego volba proběhla navzdory nesouhlasu knížete, který si údajně v čele důležitého mocensko–správního úřadu nepřál silnou osobnost z opozičního politického tábora.¹⁰⁸ Rovněž upozorňuje, že Slavníkovci získali v osobě sv. Vojtěcha významnou politickou sílu s mezinárodním přesahem.¹⁰⁹ Tento fakt prý způsobil vládnoucím Přemyslovcům ztrátu části vlivu na chod státu. Koneckonců svou odhodlanost, rozhodnost a pevnou ruku demonstroval sv. Vojtěch již v prvních týdnech po svém uvedení do úřadu.¹¹⁰

Nový pražský biskup se velmi záhy dostal do konfliktu s knížetem a Pražský hrad se pro oba stal příliš těsným, avšak bližší historické pozadí těchto sporů je nám bohužel

¹⁰³ SLÁMA 2006a, 43.

¹⁰⁴ ŽEMLIČKA 2007, 41.

¹⁰⁵ ŽEMLIČKA 2007, 36.

¹⁰⁶ Pozice Slavníkovců v českém státě je předmětem rozsáhlých a mnohdy i vášnivých diskuzí. Dlouho se soudilo, že se jednalo o přímé konkurenty Přemyslovské moci. Novější bádání ovšem razí názor, že tato rivalita je pouze historickým mýtem. Dokonce se uvažuje nad tím, zda Slavníkovci nebyli příbuznými vládnoucími Přemyslovců. Výběr ze základní literatury: TUREK 1946; SLÁMA 1995, 182–224; ŽEMLIČKA 2007, 41; LUTOVSKÝ/PETRÁŇ 2005; TŘEŠTÍK 2006a, 14–16.

¹⁰⁷ K okolnosti volby sv. Vojtěcha pražským biskupem: NOVOTNÝ I/1, 599–615.

¹⁰⁸ Andrzej Pleszczyński soudí, že již dobové prameny naznačují nesouhlas některých volitelů se Slavníkovským kandidátem. Pleszczyński dedukuje, že jím patrně byla skupina kolem knížete Boleslava II. PLESZCZYŃSKI 2002, 44–45.

¹⁰⁹ Literatura k osobnosti sv. Vojtěcha je nesmírně bohatá. Výběr základní literatury: VOIGT 1898; HOLINKA 1947; LABUDA 2000; TŘEŠTÍK/ŽEMLIČKA 1997; KUBÍN 2011, 161–193.

¹¹⁰ Sama volba Čechů ještě neznamenalala uvedení do úřadu. Tu musel investiturou potvrdit císař Ota II. Stalo se tak až o několik měsíců později ve Veroně, konkrétně 3. června 983. Mohučský metropolita, do jehož správy pražské biskupství spadalo, následně vysvětil Vojtěcha 29. června. Po té se biskup vrátil do své diecéze. Byl uvítán nadšením a jásosem lidu, ale uprostřed zástupu krácel bos a zkroušený, spíše jako kající než biskup. NOVOTNÝ I/1, 614. Andrzej Pleszczyński tento čin interpretuje jako cílevědomý Vojtěchův přístup k novému poslání i úctu ke svaté Praze. Nový biskup navíc své úřadováním začal uvedením do pořádku finančních záležitostí diecéze i kapituly. Mohlo to být spojeno i s reorganizací života kanovníků a možná i se zlepšením jejich vzdělání. PLESZCZYŃSKI 2002, 48.

neznámé. Představu o neshodách knížete a biskupa Andrzej Pleszczyński dedukuje z událostí konce 11. století. Právě do této (údajně) zjitřené politické atmosféry je Jarmilou Háskovou kladen odchod Boleslava II. na nedaleký Vyšehrad a počátek jeho výstavby v knížecí rezidenci.¹¹¹ Moc knížete v tehdejších dobách totiž nedefinovala jen síla jeho hospodářského zázemí a velikost družiny, ale zejména osobní prestiž. Pokud se mu ji nedařilo získat či posilovat mocenskými výboji, jak činil Boleslavův otec, musela přijít na řadu restrukturalizace rodového charismatu. Jinými slovy, Boleslav II. nutně musel dokázat svůj jedinečný původ a jedinečné právo k vládě a tím nad svými politickými soupeři získat nezpochybnitelnou převahu.¹¹² Možná proto není náhoda, že právě během vlády knížete Boleslava II. se ustanovil kult sv. Václava.¹¹³

Za jeden z konkrétních činů slavníkovské uzurpace některých knížecích práv považuje Jarmila Hásková ražbu vlastních mincí.¹¹⁴ Jednalo se o denáry, které měly být v průběhu osmdesátých let 10. století raženy na slavníkovské Libici a později denáry, které jsou kladeny do počátku devadesátých let 10. století již z produkce pražské mincovny, kterou měl ovládat pražský biskup.¹¹⁵ Jelikož nejsou známé žádné mincovní regály, které by opravňovaly kohokoliv jiného než pražského knížete k ražbě vlastní měny, soudí se, že se jednalo o jakýsi vzdor a snahu o mocenské i ekonomické oslabení centrální knížecí moci.¹¹⁶ Vznik vyšehradské mincovny je proto kladen na pozadí tohoto mocenského zápasu a měl se stát dalším článkem manifestace skutečných Boleslavových práv jako jediného vládce země.¹¹⁷

Otázka slavníkovského mincování byla ovšem v nedávné době podrobena nové kritice a jednoznačné závěry jsou opět nejasné.¹¹⁸ Pokud by ovšem šlo pouze o obchodní důvody k víceméně oficiální ražbě „nepřemyslovských“ mincí,¹¹⁹ proč Slavníkovci nerespektovali svého skutečného vládce a neumístili prokazatelně jeho jméno na opisy svých denárů?

¹¹¹ HÁSKOVÁ 1975, 112.

¹¹² PLESZCZYŃSKI 2002, 43–50.

¹¹³ KUBÍN 2011, 148. Vyústěním tohoto intelektuálního ovzduší na dvoře Boleslava II. může být i zakázka na iluminaci Wolfenbüttelského rukopisu, jejíž vznik literatura spojuje s manželkou knížete Boleslava II., královnou Emmou: SOMMER/VELÍMSKÝ 2007, 38–49. Nejnověji ke svatováclavské problematice: KUBÍN 2007, 63–72; TŘEŠTÍK 2008, 196–262, 375–418; KUBÍN 2010; KUBÍN 2011, 125–150.

¹¹⁴ HÁSKOVÁ 1975, 111–112; PLESZCZYŃSKI 2002, 43; Šířeji se tématem zabývala: HÁSKOVÁ 1976.

¹¹⁵ Jedná se například o známý denár s opisy: „HIC DENARIUS EST EPISCOPI“ nebo o denár, který údajně obsahuje titulu libického knížete Soběslava. Problematika je velmi složitá a není předmětem mé práce.

¹¹⁶ S poukazem na zahraničně-politické vazby Slavníkovců šířeji: PLESZCZYŃSKI 2002, 43–47.

¹¹⁷ PLESZCZYŃSKI 2002, 43–44.

¹¹⁸ Shrnutí problematiky a odkazy na starší literaturu: LUTOVSKÝ/PETRÁŇ 2005, 89–130; PETRÁŇ 2007, 73–81.

¹¹⁹ PETRÁŇ 2007, 73.

Ať už byl důvod k založení vyšehradské mincovny jakýkoliv, její existence opravňuje k předpokladu, že v této více či méně zjitřené atmosféře se začíná s přebudováním Vyšehradu v knížecí rezidenci. Ta musela obsahovat knížecí palác, ke kterému se chod mincovny vždy vázal a zároveň knížecí kapli, nebo kostel, u kterého působil kněz, který mimo jiné dohlížel na správnost obsahu mincovních opisů.¹²⁰ Existence přemyslovské knížecí rezidence není zatím archeologicky bezpečně prokázána, i když se všeobecně předpokládá.¹²¹ Existence jednoho či dvou kostelů (či přílehlé knížecí kaple) nám nepřímo dokazuje několik pramenů z pozdější středověké tradice a navíc archeologie dokládá, že minimálně jedna svatyně zde skutečně v této době stála. O jaké sakrální stavby se na Vyšehradě koncem 10. století jedná?

Na otázku se opět odpovídá velmi obtížně, jelikož je k jejímu řešení potřeba využít znalosti z více vědních disciplín – zejména historie, archeologie, historické geografie, numismatiky a diplomatiky. Na základě tohoto komplexního bádání se v této době všeobecně předpokládá existence kostela sv. Klimenta a rotundy sv. Jana Evangelisty,¹²² ovšem bez bližšího určení jejich lokace.¹²³ K uspořádání obrazu Vyšehradu před rokem 1070 je třeba nejprve shrnout celou složitou problematiku.

¹²⁰ HÁSKOVÁ 1975, 113–116.

¹²¹ GUTH 1931, 63–64; NECHVÁTAL 1992, 134; SOUKUPOVÁ 2005, 10–11; KAŠIČKA 2007, 360–367.

¹²² Na to již upozornil: TOMEK 1855, 27–28.

¹²³ Problematiku shrnul: NECHVÁTAL 2004, 339–341.

4.2) VYŠEHRAK KOLEM ROKU 1000 A JEHO VÝZNAM PRO PŘEMYSLOVSKOU DYNASTII

Vyšehrad poprvé jmenovitě vstupuje do „velkých dějin“ až na počátku 11. století, v době tzv. první krize českého státu.¹²⁴ Jádro tehdejších problémů leželo ve vnitropolitické situaci, kdy se o vládu nad zemí mohli přihlásit tři synové knížete Boleslava II. Nejstarší Boleslav III. Ryšavý fakticky na knížecí stolec po smrti otce usedl. Své družiny a potenciální právo k vládě měli i mladší Jaromír a nejmladší Oldřich.¹²⁵ Nevíme přesně, co se odehrálo, ovšem jsme zpraveni o tom, že mladšího Jaromíra nechal Boleslav vyklestit a nejmladšího Oldřicha se pokusil zavraždit v lázních. Oldřich úkladu unikl a spolu s vykastrovaným Jaromírem prchli na dvůr bavorského vévody Jindřicha.¹²⁶ Tyto násilné akce byly jistě důsledkem širších politických neshod různých skupin předáků, jejichž zájmy mohli jednotliví bratři reprezentovat. Druhým aspektem, který přispěl k prohloubení této krize, byla mocensko-politická situace ve Střední Evropě po smrti císaře Oty III. roku 1002. Rozhořel se boj říšských knížat o královský trůn, což přispělo ke značné nestabilitě státní moci říše. Toho využil silný a schopný polský kníže Boleslav Chrabrý. Podpořil jednu ze soupeřících stran, ovšem jeho politický spojenec byl poražen a královskou korunou se nechal ozdobit Jindřich II., někdejší bavorský vévoda a vůdce druhého mocenského tábora. Boleslav Chrabrý záhy obsadil některá území ve východních částech říše.¹²⁷ Polský kníže a nový římský král se pokusili spor ukončit diplomatickou cestou, ovšem ta byla zakončena pokusem o vraždu knížete Boleslava.¹²⁸ Ten z ní obvinil krále Jindřicha a vojenské akce na sebe nenechaly dlouho čekat. Čechy se pak ve sledu událostí, a jistě i špatných politických rozhodnutí vládnoucího Boleslava III.,¹²⁹ staly Chrabrého sférou vlivu.¹³⁰ Svou moc zde uplatnil již roku 1002, pravděpodobně skrze propolskou skupinu předáků, kdy po vypuzeném Boleslavu Ryšavém dosedl na trůn jakýsi

¹²⁴ Problematiku šířeji zpracovala: KRZEMIEŇSKÁ 1970, 497–532.

¹²⁵ KALHOUS 2003a, 222.

¹²⁶ THIETMAR (V, 23 /15/), 247–249.

¹²⁷ NOVOTNÝ I/1, 673–674.

¹²⁸ THIETMAR (V, 18 /10/), 241–243; NOVOTNÝ I/1, 682.

¹²⁹ VELKÉ DĚJINY ZEMÍ KORUNY ČESKÉ I, 348; KALHOUS 2003a, 221–229.

¹³⁰ NOVOTNÝ I/1, 674.

Vladivoj, snad vzdálený příbuzný vládnoucích Přemyslovců.¹³¹ Vladivoj se ovšem po pár měsících upil k smrti, ačkoliv si během svého krátkého panování nechal udělit Čechy v léno od krále Jindřicha II.¹³² Boleslav Chrabrý si však nemohl dovolit ztrátu vlivu v Českém knížectví, jelikož jej potřeboval jako strategické předpolí pro své další plány.¹³³ Čechy totiž nesousedili jen s oblastí východních marek, ale na jihu i s Bavorskem; novým mocenským centrem říše. Do počátku roku 1003 je zasazen první historický příběh, v němž hraje významnou úlohu Vyšehrad.¹³⁴ Po smrti Vladivoje nechali čeští předáci rychle poslat pro Jaromíra, který dlel tou dobou v bavorském exilu. Jednalo se tedy o přívržence krále Jindřicha II. Jaromír kvapně přispěchal zpět do země, aby se vlády ujal. Části předáků se ovšem jeho kandidatura nehodila, patrně byly politickými spojenci polského knížete. Dle kronikáře Kosmy jimi byli věrolomní Vršovci. Ti vylákali Jaromíra na lovecký hrádek Velíz, zde ho v uvolněné atmosféře zajali, přivázali ke kůlům k zemi a začali ho tlouct a urážet. Ovšem Jaromírův věrný sluha Dovora z tábora utekl a z Prahy přivedl posilu, která poniženého knížete osvobodila. Ten byl pak ve zbědovaném stavu přenesen na Vyšehrad. Ovšem Jaromír musel záhy stejně zemi opustit, jelikož do situace aktivně zasáhl Boleslav Chrabrý, který zpět na knížecí stolec dosadil Boleslava III.¹³⁵ Ryšavého prvním činem však bylo nekompromisní vypořádání se s opozicí, kterou počátkem února nechal během hostiny povraždit.¹³⁶ Tomu následovala všeobecná negativní reakce velmožů a Ryšavý byl znovu sesazen. Lstí byl vylákán do Polska, kde jej nechal Chrabrý oslepit a internovat na neznámém polském hradě.¹³⁷ Po nešťastném dosazení Boleslava III. zpět na knížecí stolec, se nakonec ujal vlády sám. Zda byl skutečně povolán českým knížetem není jasné,¹³⁸ ovšem dle zápisu kronikáře Dětmara Merseburského ho Češi přivítali se všeobecným nadšením jako vítěze a osvoboditele.¹³⁹

¹³¹ VELKÉ DĚJINY ZEMÍ KORUNY ČESKÉ I, 352.

¹³² VELKÉ DĚJINY ZEMÍ KORUNY ČESKÉ I, 352.

¹³³ KRZEMIEŃSKÁ 1970, 511–512.

¹³⁴ KOSMAS (I, 34), 60–63.

¹³⁵ Kosmas tento příběh zasadil až do doby po druhém vyhnání Boleslava III. Časová chronologie je obtížně doložitelná. Vžil se však Novotného názor, který událost klade do několika týdenního období mezi smrtí Vladivoje a nástupem Boleslava III. na knížecí stolec. Ten se předpokládá již počátkem února 1003, jelikož skoncování s opozicí se datuje na 9. února. NOVOTNÝ I/1, 676–677; VELKÉ DĚJINY ZEMÍ KORUNY ČESKÉ I, 353–354.

¹³⁶ Dle Dětmara dokonce sám Boleslav III. mečem rozřal hlavu svému zeti. THIETMAR (V, 29 /18/), 253–255. Kosmas se jen zmínil o vybití Vršovců roku 1003. KOSMAS (I, 37), 68.

¹³⁷ THIETMAR (V, 30), 255.

¹³⁸ Dle oficiálního soupisu českých panovníků, který byl veden na pražském dvoře, nebyl později Boleslav Chrabrý vnímán jako legitimní vládce. Například oproti Vladivojovi, který se v seznamu objevuje. BLÁHOVÁ 1999, 33–63.

¹³⁹ THIETMAR (V, 30), 255; NOVOTNÝ I/1, 679.

Polské posádky poté obsadily důležité strategické body v zemi, až na Vyšehrad,¹⁴⁰ což se nadále stalo pro Chrabrého pozici v českém knížectví osudné.¹⁴¹ V souvislosti s Dětmarovou zmínkou je problematické spojovat vládu polského knížete s násilnou vojenskou intervencí, jak ji o 100 let později líčil Kosmas,¹⁴² a jak přežívá v české historiografii dodnes.¹⁴³ Nedávno Andrzej Pleszczyński upozornil, že Boleslav Chrabrý ani neměl, s ohledem na blížící se vyvrcholení sporu s římskoněmeckým králem, dostatek sil, aby se v zemi vojensky prosadil. Je pravděpodobné, že jej výraznější část předáků skutečně přijala a z toho důvodů bylo víceméně nepodstatné obsazovat polskou posádkou i Vyšehrad. Je totiž obtížně představitelné, že by dokázal vzdorovat obléhání více než rok, když si uvědomíme, že by byl jediným místem v knížectví, které se Boleslavovi nepoddalo a navíc necelé 4km od Pražského hradu, kde (snad) nyní Chrabrý sídlil.¹⁴⁴

Vláda polského knížete ovšem nestihla v Čechách zapustit pevné kořeny. Stále zde existovala vlivná skupina velmožů, kteří podporovali „skutečného“ dědice trůnu, Jaromíra. Byl to právě on, kdo přispěl ke konečnému vyhnání polských jednotek ze země. V létě roku 1004 připravil římský král vojenské tažení proti Boleslavovi.¹⁴⁵ Zprvu mělo být namířeno do oblasti posledních výbojů Chrabrého ve východních částech říše a posléze přímo do Polska, ale brzy král změnil směr a jeho skutečným cílem se stala Praha.¹⁴⁶ Do čela vojska dosadil nyní Jaromíra, který se hrdě přihlásil k odkazu svého otce. Přítomnost Jaromíra v čele říšských vojsk zapůsobila na Čechy a ti se sami vzbouřili proti polským posádkám. Boleslav Chrabrý nastalou situaci podcenil a včas nereagoval, až se Jaromír dostal k Praze. Jedné zářijové půlnoci pak na Vyšehradě zazněly zvony.¹⁴⁷ Boleslav je považoval za smluvené znamení Čechů a dal se rychle na útěk. Strach a zmatek prchající posádce přivodil i Jaromírův neznámý pomocník,¹⁴⁸ který se vplížil na vrcholek Žiži, nacházející se uprostřed Pražského hradu, a mocným hlasem začal vybízet Čechy

¹⁴⁰ KOSMAS (I, 35), 63; THIETMAR (VI, 12 /9/), 288.

¹⁴¹ ŽEMLIČKA 2005, 85.

¹⁴² KOSMAS (I, 35), 63–64.

¹⁴³ VELKÉ DĚJINY ZEMÍ KORUNY ČESKÉ I, 355.

¹⁴⁴ PLESZCZYŃSKI 2002, 56–58.

¹⁴⁵ NOVOTNÝ I/1, 687.

¹⁴⁶ NOVOTNÝ I/1, 688.

¹⁴⁷ THIETMAR (VI, 12 /9/), 288: „...subsequenti nocte iam mediante, audiens in urbe proxima, quae Wissegrodi dicitur, campanas cives ad bellum sonitu hortantes...“.

¹⁴⁸ VELKÉ DĚJINY ZEMÍ KORUNY ČESKÉ I, 356. Srovnání: NOVOTNÝ I/1, 692 (Václav Novotný uvedl, že tímto mužem byl mladší Jaromírův bratr Oldřich).

k vypuzení cizinců ze země.¹⁴⁹ Při útěku padla řada Boleslavových mužů, včetně posledního žijícího Slavníkovce Soběbora.¹⁵⁰

Následující den přijel slavnostně Jaromír k bráně Pražského hradu. Zde slíbil všeobecnou amnestii a posléze byl slavnostně dosazen na knížecí stolec a právoplatně povolán knížetem,¹⁵¹ posléze se odebral na Vyšehrad a zde byl knížetem povolán znovu.¹⁵² Příběh nadále končí příjezdem římského krále Jindřicha II. k Praze, kde slavnostně udělil Jaromírovi Čechy v léno.¹⁵³ K aktu došlo v bazilice sv. Jiří na Pražském hradě za účasti českých velmožů a byla tak formálně ukončena divoká léta první krize českého státu.

Jak jsme si ukázali, Vyšehrad v nich sehrál velmi důležitou roli. Kosmas i Dětmár z Merseburgu se sice v detailech líčení míjejí, ve výsledku jsou ovšem za jedno – Vyšehrad zůstal věrný knížeti Jaromírovi i v těch nejtěžších chvílích. Ukázal se jako pevnější a bezpečnější než Pražský hrad v případě incidentu na hrádku Velíz, stejně tak sehrál mimořádnou úlohu při vyhnání Poláků z Prahy. Ať už se stavíme k jeho ojedinělému statusu „nedobytého“ hradu ve smyslu středověkých kronikářů či s kritickým odstupem moderní historiografie,¹⁵⁴ je nepopíratelné, že Vyšehrad Poláky obsazen nebyl. Jeví se tedy docela logické, že právě odtud přišel rozhodující signál k povstání. Rychlý ústup Boleslava Chrabrého byl jistě podmíněn i tím, že pevně nedržel důležité strategické pozice tehdejší pražské kotliny. Zcela mimořádnou vyšehradskou událostí je opakované povolání Jaromíra českým knížetem. Dozvídáme se o ní pouze od biskupa Dětmara v jediné větě,¹⁵⁵ přičemž víme, že k řádné intronizaci došlo o den dříve na Pražském hradě. Interpretace události je poměrně složitá. Jarmila Hásková vyjádřila domněnku,¹⁵⁶ že na Vyšehradě došlo k povolání předáků pocházejících z někdejší sféry vlivu Slavníkovců, ovšem s tím můžeme sotva souhlasit. Vyšehrad prokazatelně nebyl předsunutou doménou tohoto rodu,

¹⁴⁹ Kosmas příběh popsal poněkud odlišně. Místo Jaromíra uvedl jako osvoboditele Oldřicha. Jím vyslaný bojovník zapudil Poláky s pomocí sv. Václava. Rovněž se nezmínil o vyzvánění na Vyšehradě. S Dětmarem se ovšem shodl v úloze Vyšehradu: jako jediný hrad v zemi zůstal věrný knížeti Jaromírovi. KOSMAS (I, 36), 64–65. Jelikož byl Dětmár současníkem událostí, pokládá literatura jeho svědectví za prvořadé.

¹⁵⁰ Dětmár jej nazývá Soběslavem.

¹⁵¹ NOVOTNÝ I/1, 692.

¹⁵² THIETMAR (VI, 12 /9/), 288–289.

¹⁵³ NOVOTNÝ I/1, 693.

¹⁵⁴ PLESZCZYNSKI 2002, 56–58.

¹⁵⁵ THIETMAR (VI, 12 /9/), 288–289; „*Muneribus idem delectatus plurimis ad Wissegrodi introducitur ibidemque in dominum exclamatur, regis indulgentiam et secum huc usque perseverantibus diu elatum castellum sua sponte illi reddidit*“.

¹⁵⁶ HÁSKOVÁ 1975, 108.

jak se snažil dokázat Emanuel Šimek,¹⁵⁷ ani před rokem 995. Barbara Krzemieńská naopak poukázala na to, že Jaromíra na Vyšehradě mohla provolat jeho věrná družina.¹⁵⁸ Andrzej Pleszczyński se s touto interpretací plně nespokojil a pokusil se Vyšehradu vtisknout hlubší ideovou podstatu,¹⁵⁹ z níž vyplývá, že Vyšehrad byl vnímán jako charismatické rodinné sídlo vládnoucích Přemyslovců. Některé indicie nás vedou k domněnce, že tomu tak bylo po okázalé Vratislavově přestavbě, ovšem pro období počátku 11. století nemáme pro tuto spekulaci sebemenší důkazy. Spíše můžeme předpokládat, že „rodinný“ význam Vyšehradu se v tomto období formoval a „vyšehradská rodinná mytologie“ teprve získávala své obrysy. Opakované provolání českého knížete na Vyšehradě se nikdy později neopakovalo a koneckonců, ani Kosmas tuto událost k zmíněnému období nepřipomíná. Přesto víme, že za Karla IV. Vyšehrad zaujal významné místo v korunovačním řádu českého krále.¹⁶⁰ Snad leží původ pozdějšího vyšehradského aktu, kdy byly pretendenti koruny slavnostně ukázány insignie přemyslovského rodu, tedy mošna a lýkové střevíce Přemysla Oráče,¹⁶¹ v události provolání knížete Jaromíra. Je to ale pouhá spekulace. Josef Žemlička také předpokládal, že se jednalo o ocenění posádky hradu, která zůstala knížeti věrná.¹⁶² Bohužel nevíme, k čemu přesně na Vyšehradě došlo a jaký to mělo státotvorný význam. Opakované provolání patrně bylo důsledkem složitých politických poměrů uvnitř českého státu. Jejich povaha je nám ale bohužel skrytá. Přesto je v dějinách Vyšehradu tato událost významná a napovídá nám, že se jednalo o druhé nejdůležitější sídlo českého knížectví. Ovšem o jeho podobě na přelomu 10. a 11. století nemáme jasnou představu.

¹⁵⁷ ŠIMEK 1925, 69–80.

¹⁵⁸ KRZEMIEŃSKÁ 1970, 520.

¹⁵⁹ PLESZCZYŃSKI 2002, 207–216.

¹⁶⁰ Základní literatura k tématu: CIBULKA 1934a; KUTHAN/ŠMIED 2009.

¹⁶¹ K tématu lýčených střeviců širěji: KUBÍNOVÁ 2006b, 79–84.

¹⁶² ŽEMLIČKA 2005, 85.

4.3) PŘEMYSLOVSKÝ KNÍŽECÍ PALÁC

Jednou z nejdůležitějších staveb na Vyšehradě byl knížecí palác, v jehož okolí se nacházela mincovna a předpokládá se knížecí kaple. V sousedství paláce bylo rozsáhlé nádvoří, o jehož funkci se dozvídáme z doby vlády Soběslava I. Dle kronikáře Kanovníka vyšehradského se zde roku 1130 shromáždilo na 3000 lidí, aby si vyslechlo knížecí soud nad odbojnými pány.¹⁶³ V průběhu středověku se nepředpokládá žádná výrazná změna dispozice Vyšehradu,¹⁶⁴ proto se lze domnívat, že na tomto nádvoří byl podruhé povolán českým knížetem i Jaromír. Helena Soukupová dokonce v okolí knížecí rezidence předpokládá období knížecího stolce.¹⁶⁵

Vůbec první zmínka o existenci paláce pochází až z roku 1119, kdy nás k tomuto datu Kosmas zpravuje o silné vichřici, která poničila knížecí palác na Vyšehradě.¹⁶⁶ Vichřice přišla od jihu směrem na sever a poničila delší stranu kamenné stavby, jelikož měla staré zdivo.¹⁶⁷ Díky tomu si můžeme udělat představu o podobě paláce jako o prosté obdélníkové stavbě s delšími stranami na jih a sever a kratšími na východ a západ.¹⁶⁸ Ty zůstaly dle Kosmy neporušené. Dále víme, že budova měla přízemí a jedno poschodí s dřevěnými stropy a ze zmínky o stáří zdiva lze usuzovat, že péče o palác byla delší dobu zanedbávána. Koneckonců, tato zmínka jen ilustruje dobový nezájem o Vyšehrad ze strany knížat v době druhé krize českého státu v první čtvrtině 12. století. Prvním knížetem po Vratislavovi, který věnoval Vyšehradu soustavnou péči, byl až jeho nejmladší syn Soběslav I., vládoucí v letech 1125–1140.

Určení přesné polohy přemyslovského paláce na Vyšehradě je stále předmětem odborného bádání.¹⁶⁹ Původně se předpokládalo v místech vrcholně gotického paláce z druhé poloviny 14. století, který nechal při velkolepé přestavbě Vyšehradu nově

¹⁶³ FRB II, 209; „*dux Sobieslaus congregavit nobiles et ignobiles in palatium Wissegradense, etiam Pragenses canonicos, atque nos ibidem fuimus. Fuit multitudo magna in concilio lilo pene tria millia*“.
Odborná studie k tématu: MALÝ 2007, 103–111.

¹⁶⁴ HRDLÍČKA/NECHVÁTAL 2007, 15–20.

¹⁶⁵ SOUKUPOVÁ 2005, 10.

¹⁶⁶ KOSMAS (III, 45), 162.

¹⁶⁷ KOSMAS (III, 45), 162: „*antiquum murum et eo firmissimum*“.

¹⁶⁸ VACEK 1904, 26; SOUKUPOVÁ 2005, 10.

¹⁶⁹ Nejnověji k tématu: NECHVÁTAL 2011.

zbudovat Karel IV.¹⁷⁰ [1] Ovšem lokace v tomto prostoru je stále problematická. Dřívější archeologie totiž žádné starší stavby v těchto místech nenašla a pouze je přepokládala [44]. Nedávno se Andrzej Pleszczyński rozhodl vymezit knížecí palác v místech někdejší vyšehradské zbrojnice, která vyhořela a byla stržena roku 1927.¹⁷¹ Ta stála při severní stěně královského okrsku [2], dnes jsou přibližně v půdorysu rohů někdejší zbrojnice čtyři sousoší Josefa Václava Myslbeka [3].¹⁷² Polohu paláce dal do souvislosti s nalezeným románským mostem, který spojoval kapitulní chrám sv. Petra s panovnickým okrskem.¹⁷³ Naproti tomu se Helena Soukupová rozhodla hledat starý palác v místech jihozápadně od baziliky sv. Vavřince [4] s poukazem na zprávu Václava Hájka z Libočan,¹⁷⁴ který hovoří o legendární věži Neklanka, v níž měly být kdysi umístěné portréty přemyslovských vládců.¹⁷⁵ Je všeobecně známo, že Hájek z Libočan ve své kronice vydatně fabuloval, proto se nedá jeho tvrzení přijmout jako relevantní, i když musíme připustit, že pravděpodobně zachycuje jakousi místní tradici. Každá koncepce obou badatelů do sebe pochopitelně logicky zapadá a konečné slovo tak může mít pouze nový archeologický výzkum. Ten v posledních letech skutečně na Vyšehradě proběhl, jelikož dosavadní snaha archeologů zůstala bez uspokojivých výsledků. Nejnovějšími příspěvky do diskuze jsou objevy Ladislava Varadzina a Ivo Štefana v jihozápadním cípu vyšehradské ostrožny, respektive v jihozápadním koutě karlovského královského okrsku,¹⁷⁶ kde se dnes nachází budova tzv. Starého purkrabství. Zde se našlo několik fragmentů po nadzemních stavbách z 11. či 12. století v podobě hrudek malty,¹⁷⁷ dále bylo objeveno několik opukových kvádrů druhotně použitých v „novostavbě“ Starého purkrabství.¹⁷⁸ Další skupinou indicií je objev několika částí předpokládané starší zástavby. Jedná se o dvě „zemnice“, které byly součástí starších staveb,¹⁷⁹ dále několik jam po mohutných dřevěných sloupech upevněných kameny, naznačujících existenci vícepodlažního objektu,¹⁸⁰ dále jámu neznámé funkce nebo zeď či podezdívku skládanou z lomové opuky a pískovce bez použití malty, kterou jsou archeologové schopni datovat jen rámcově do raného až vrcholného

¹⁷⁰ KAŠIČKA/NECHVÁTAL 1979a, 95–103; PLESZCZYŃSKI 2002, 105.

¹⁷¹ PLESZCZYŃSKI 2002, 163–164.

¹⁷² Sousoší byla původně na Palackého mostě v Praze, po roce 1945 byly přeneseny na Vyšehrad.

¹⁷³ K problematice románského mostu na Vyšehradě: Kapitola 5.3, 69–72.

¹⁷⁴ SOUKUPOVÁ 2005, 24.

¹⁷⁵ HÁJEK Z LIBOČAN, 300: „*Toho léta Neklan kníže kázal jednu velmi širokou a vysokou věži na Vyšehradě postaviti a malováním svého rodu, počav od Přemysla, krásně ji dal ozdobiti. Kteráž potom tu za dlouhý čas stála, vždycky slula Neklanka*“ Zápís k roku 866.

¹⁷⁶ VARADZIN/ŠTEFAN 2007, 549–563.

¹⁷⁷ VARADZIN/ŠTEFAN 2007, 551.

¹⁷⁸ VARADZIN/ŠTEFAN 2007, 551.

¹⁷⁹ VARADZIN/ŠTEFAN 2007, 549–551.

¹⁸⁰ VARADZIN/ŠTEFAN 2007, 551.

středověku.¹⁸¹ Ladislav Varadzin tedy odmítl hypotézu Heleny Soukupové a přiklání se k vymezení paláce v oblasti pozdější karlovské zástavby.¹⁸²

S tímto objevem souvisí i vytyčení přemyslovské knížecí akropole na Vyšehradě. Dlouhodobě se předpokládá, že se rozkládala v místech pozdější karlovské [5],¹⁸³ což naposledy zpochybnila Helena Soukupová, která jej rozšiřuje až do okolí někdejší baziliky sv. Vavřince [4]. Proti tomu opět vystoupil Ladislav Varadzin, který považuje za výraznou indicii hranice knížecí rezidence linii archeologicky zjištěného příkopu, který datuje nejpozději před polovinu 13. století a který, dle jeho názoru, respektoval starší přemyslovskou dispozici.¹⁸⁴ Nejnovější objevy jsou nadmíru cenné, ovšem nutno podotknout, že stále fragmentární.

¹⁸¹ VARADZIN/ŠTEFAN 2007, 553.

¹⁸² VARADZIN 2011.

¹⁸³ Jako první přišel s tímto názorem: ČAREK 1947, 179–180.

¹⁸⁴ VARADZIN 2011, 3; NECHVÁTAL 2011, 195sqq.

4.4) ROTUNDA SV. JANA

Rotunda sv. Jana Evangelisty se rovněž řadí k nezvěstným vyšehradským stavbám. O její existenci se dozvídáme z několika historických pramenů, ovšem její polohu zatím nedokázala archeologie přesně určit. Vznik rotundy sv. Jana Evangelisty klademe do poslední čtvrtiny 10. století. Bohužel přesné datum vzniku neznáme.

Poprvé jsme o její existenci informováni z obsáhlé listiny pražského biskupa Jana III. z Dražic z roku 1258,¹⁸⁵ která nás seznamuje s několika důležitými údaji. Příběh začíná již 13. února 1257, kdy vyšehradský kustod Bartoloměj získal od krále Přemysla Otakara II., i s dovolením pražského biskupa Mikuláše, podací právo ke Zlíchovskému kostelu sv. Štěpána.¹⁸⁶ O rok později požádal Bartoloměj nového pražského biskupa, Jana III. z Dražic, o povolení k přenesení ostatků sv. Štěpána na Vyšehrad do rotundy, která se kdysi nazývala sv. Jana Evangelisty a již byla delší dobu pustá.¹⁸⁷ Biskup Jan rovněž dodal, že vyšehradská rotunda bude nadále titulována jako kostel sv. Štěpána prvomučedníka.¹⁸⁸ Následná zmínka pochází rovněž z listiny pražského biskupa Jana z 9. února 1264,¹⁸⁹ ve které se dozvídáme, že rotundu dle věrohodných důkazů vysvětil sv. Vojtěch.¹⁹⁰ Z těchto důvodů začal věnovat svatyni biskup Jan III. z Dražic větší pozornost. Proto se dovídáme, že kaple byla nákladně opravena z prostředků kustoda Bartoloměje a nadále o ní měl pečovat vyšehradský sakristán Václav, aby nezůstala bez služeb Božích. Mimořádná péče o svatyni je nakonec doložená v královské listině z 11. prosince 1267,

¹⁸⁵ RBM II, 81 (č. 207); CDB V/1, 277–279 (č. 173).

¹⁸⁶ RBM II, 56 (č. 144): „*capellam in monte sancti Stephani de Zlechow sitam cum universitate juris patronatus et omnibus suis pertinentiis, secundum quod eandem tibi ad augmentum praebende tuae Wissegradensis principali munificentia et successoribus tuis in eadem praebenda Wissegradensibus canonicis pleno jure contulit et donavit*“. Srovnání: CDB V/1, 196 (č. 119): „*capellam nostram in monte sancti Stephani de Zlechow sitam cum universitate iuris patronatus, quod habemus in ipsa... tibi libere concedimus in perpetuum obtinendam*...“.

¹⁸⁷ RBM II, 81 (č. 207): „...*capelle in monte s. Stephani de Zlechow, principalis ac munifici donatoris, tueque deuocionis precibus inclinati liberam tibi concedimus facultatem, ut si tibi visum fuerit expedire, reliquias praedictae capelle, auctoritate nostra fultus, licite transferas ad capellam rotundam in Wissegrad in curia regis sitam, que aliquando intititata fuit sancto Iohanni evangeliste, sed hactenus – deserta stetit et inofficiata*...“.

¹⁸⁸ RBM II, 81 (č. 207): „...*ita quod capella in curia regis in Wissegrad noviter instaurata titulum s. Stephani protomartyris obtineat nunc et semper*...“.

¹⁸⁹ RBM II, 171–172 (č. 441); CDB V/1, 597–598 (č. 401).

¹⁹⁰ RBM II, 172: „*capella ...quam per beatum Adalbertum, predecessorem nostrum, Pragensis ecclesie secundum episcopum et patronum, verissimis argumentis comperimus aliquando dedicatam fuisse*“.

kde je připomenuto, že kapli ke cti sv. Štěpána prvomučedníka vysvětil pražský biskup Jan.¹⁹¹ Svatyně tedy byla zasvěcena sv. Štěpánu již od roku 1258, což nepřímo dokazuje i listina z roku 1264, ve které se již starší patrocinium sv. Jana Evangelisty neuvádí. Ovšem toto patrocinium z Vyšehradu nezmizelo. Později totiž můžeme dohledat v kapitulním chrámu sv. Petra a Pavla oltář sv. Jana Evangelisty, ke kterému se vážou poplatky zanesené v Registrech papežských desátků.¹⁹² Je tedy zřejmé, že tyto ostatky byly již roku 1258 přeneseny tam. Koneckonců v souvislosti s věnováním prebendy kustodu Bartolomějovi se rovněž dozvídáme o translaci ostatků sv. Gereona a jeho pomocníků na Vyšehrad, jehož oltář je v kapitulním chrámu evidován již k roku 1267.¹⁹³ Žádné pozdější zprávy o rotundě již neznáme. Kde nakonec můžeme zmizelou svatyni hledat?

Prvořadou indicií je v listinách často akcentovaný termín „*in curia regis*“, čili královský dvůr, a další nesmírně cenná zmínka je zevrubný popis objektu jako „*capella rotunda*“, tedy okrouhlá kaple, čili rotunda. Právě klíčový termín „*in curia regis*“ dovedl řadu badatelů k názoru, že se jedná o palácovou kapli v bezprostředním prostoru knížecího paláce.¹⁹⁴ Tuto interpretaci nedávno přijal i Andrzej Pleszczyński, který na základě četných zahraničních analogií předpokládal existenci palácové kaple. V rámci svého výzkumu si ještě povšiml, že na říšských panovnických falcích nesly palácové kaple většinou patrocinium sv. Jana Křtitele, proto se domníval, že i na Vyšehradě byla rotunda sv. Jana Evangelisty původně sv. Jana Křtitele.¹⁹⁵ Nutno vzpomenout, že archeologie nedokázala v tomto areálu knížecího dvora žádné základy starobylé rotundy nalézt. V této situaci je třeba uvažovat i o alternativní možnosti, na kterou již dříve upozornil František Vacek. Termín „*in curia regis*“ vztahoval na širší hospodářské zázemí královského dvora,¹⁹⁶ tedy chápal jej jako komplexní okrsek královského jmění na Vyšehradě. Dále si povšiml, že rotunda měla dle biskupova úmyslu sloužit jako farní kostel s příjmem ořery a desátku,¹⁹⁷

¹⁹¹ CDB V/2, 88 (č. 531): „*capella rotunda in Wissegrad in curia nostra sita, diu dilapsa, sed tuis sumptibus ad honorem divine magestatis honorifice reparata et per venerabilem in Christo patrem dominum Iohannem, nunc Pragensem episcopum, ad tuam instanciam in honore sancti Stephani prothomartiris dedicatam*“.

¹⁹² RDP, 16. Záznamy o oltáři sv. Jana Evangelisty jsou uváděny k rokům 1352, 1367, 1369, 1384, 1385, 1399 a 1403. Dle Tomka byl již oltář sv. Jana Evangelisty přítomen k roku 1325: TOMEK 1855, 236. Přesnou lokalizaci oltáře máme doloženou až k roku 1414: ASP, 521 (č. 926): „*rector capelle s. Iohannis Ewangeliste site in ambitu ecclesie s. Petri Wissegradensis*“.

¹⁹³ CDB V/2, 87–89 (č. 531).

¹⁹⁴ RICHTER 1936, 283–284; ČAREK 1947, 185; MERHAUTOVÁ 1971, 236; NECHVÁTAL 1973, 21–22; DRAGOUN 2002, 44; NECHVÁTAL 2004, 342–343.

¹⁹⁵ PLESZCZYŃSKI 2002, 105–117.

¹⁹⁶ VACEK 1904, 23–24.

¹⁹⁷ VACEK 1904, 24. Srovnání: RBM II, 81 (č. 207): „*Cuius capellanus, qui eandem officiauerit, de omnibus proventibus spectantibus ad eandem... cum totali offertorio, quod ibidem a Christi fidelibus oblatum fuerit, plenam perceptionem singulis annis habeat decimarum*“.

což považuje za těžko slučitelné s funkcí palácové kaple. Názor Františka Vacka ve své době zapadl a na jeho myšlenku teprve nedávno navázala Helena Soukupová. Zcela v souladu s Františkem Vackem hledá původní rotundu sv. Jana v dodnes stojící rotundě sv. Martina.¹⁹⁸ Současná stavba však nevykazuje žádné známky toho, že vznikla již na sklonku 10. století,¹⁹⁹ jak se domníval František Vacek a o několik desítek let později ještě Vladimír Píša.²⁰⁰ Ani archeologické zjištění čtyř vrstev podlah uvnitř objektu nepomohlo tuto teorii potvrdit (ovšem ani vyvrátit), protože jejich přesná datace je v současnosti nemožná.²⁰¹ Helena Soukupová se tedy své tvrzení snažila opřít o analogii s rotundou sv. Petra ve Starém Plzenci, ovšem jak ukázal průzkum z nedávné doby,²⁰² skutečný vznik svatyně je nyní kladen nejdříve do druhé poloviny 11. století.²⁰³ I tento argument padl a zejména archeologickou badatelskou obcí je považováno ztotožnění rotundy sv. Jana s rotundou sv. Martina za nepodloženou hypotézu.

Klíčové tedy stále zůstává pochopení termínu „*in curia regis*“. Již Václav Richter neváhal upozornit, že výklad je „jasný“: dvorec královský, respektive knížecí, který sestával z paláce, kaple a hospodářských budov.²⁰⁴ I když se ve výsledku ztotožňuje s interpretací rotundy sv. Jana jako palácové kaple, nechtěně dal za pravdu i Vackově pojetí. Celková situace na Vyšehradě byla do značné míry specifická. Pokud připustíme, že knížecí palác stál v jihozápadním cípu pozdějšího karlovského okrsku, víme, že se v jeho bezprostředním okolí žádné hospodářské budovy nenacházely. Před palácem se totiž rozkládalo široké prostranství, jehož funkce byla patrně shromažďovací. Nejbližší hospodářské domy tedy mohly stát jedině v okolí dnešního domu Starého děkanství v Soběslavově ulici 14. Že se zde taková usedlost opravdu nacházela, dokládá archeologický nález zahloubených jam nalezených v sousední zahradě nedaleko domu Starého děkanství, které jsou interpretovány jako pozůstatky kovozpracující dílny, a rovněž nález základů čtyř nemovitých objektů; jejich stáří a konkrétní podobu se ovšem nepodařilo zjistit.²⁰⁵ Zároveň je třeba uvést, že roku 1322 daroval Jan Lucemburský královský dvůr vyšehradskému děkanovi Držislavovi i se zdmi všech domů, které zde

¹⁹⁸ VACEK 1904, 25; SOUKUPOVÁ 2005, 13.

¹⁹⁹ Její vznik je všeobecně kladen na přelom 11. a 12. století. Hlouběji k tématu: Kapitola 5.6, 88–94.

²⁰⁰ PÍŠA 1971, 95.

²⁰¹ Z hlediska užšího období můžeme datovat pouze barokní šestihranné dlaždice, které byly nalezeny ve druhé vrstvě v hloubce 22 cm. GUTH 1925, 138.

²⁰² ŠIROKÝ/NOVÁČEK/KAISER 2004, 805–807.

²⁰³ NOVÁČEK 2006, 135–138.

²⁰⁴ RICHTER 1936, 283.

²⁰⁵ VARADZIN 2009a, 313–315.

kdysi stávaly.²⁰⁶ Opět se zde setkáváme s termínem „*curia regis*“, ve znění královské listiny „*curia nostra*“. Ztotožníme-li toto vymezení bezprostředně s panovnickou rezidencí, vznikla by zvláštní situace. Znamenalo by to, že se veškerého královského jmění král Jan vzdal ve prospěch vyšehradského děkana a jeho nástupců. Vzhledem k tomu, že panovník se o vyšehradskou rezidenci dlouhodobě nezajímal, bylo by to pochopitelné, ovšem proč tedy děkan nerekonstruoval zanedbaný královský palác a místo toho vybudoval svou rezidenci v okolí kaple sv. Vavřince? Jistou korekci uvádí listina z roku 1327, kde se píše: „*ut in monte praedicto Wissegradensi commorantes, qui noster est et nullius alterius*“.²⁰⁷ Zde král jednoznačně říká, že hora Vyšehradská je jeho majetkem a nikoho jiného. Vzniká tím ovšem jistý protimluv, který bohužel nijak neosvětluje problematiku lokace staré palácové rezidence, i když si na jejím základě již Václav Vladivoj Tomek vyvodil, že palác musel ležet na jiném místě než děkanský dům.²⁰⁸ To, co král Jan daroval děkanovi Držislavovi byl královský hospodářský dvorec, nikoliv vlastní palác s nádvořím (bez ohledu na to, kde skutečně stál). Pokud se tedy v listinách z druhé poloviny 13. století dozvídáme na Vyšehradě o „*curia regis*“ je třeba jej vnímat jako komplexní majetkovou držbu českého panovníka.

Zajímavé jsou ještě další nahodilosti. Archeologický výzkum v polovině dvacátých let 20. století odhalil v okolí rotundy sv. Martina hřbitov. Jeho přesná datace bohužel není zjištělná, obecně je kladena do 12. století.²⁰⁹ Charakter pohřebiště však vypovídá o dlouhodobém užívání. Jeho zánik lze ohraničit dobou 16. století, kdy se z rotundy stalo obecní vězení Města hory Vyšehrad.²¹⁰ Je tedy náhodné, že opravená rotunda, kam byl přesunut oltář sv. Štěpána prvomučedníka ze Zlíchova, měla dle biskupského listu sloužit jako farní kostel? Dále je zajímavé, že nálezy keramiky z okolí rotundy sv. Martina napovídají počátkům osídlení v jejím okolí již během druhé poloviny 10. století, během 11. – 12. století se pak předpokládá v okolí svatyně dílna pro zpracování neželezných kovů. Díky absenci keramiky z první poloviny 13. století vyplývá, že se osídlení posléze

²⁰⁶ RBM III, 326–327 (č. 817): „*quod nos (Johannes, rex Bohemiae), ... curiam nostram in monte Wissegradensi sitam et muro circumdatam atque cinctam, cum muris domorum, que super ipsos quondam fuerunt, deuto nostro capellano Dyrsizlao, decano iam dicte Wissegradensis ecclesie, donauimus...*“.

²⁰⁷ RBM III, 522–523 (č. 1337); „*ut in monte praedicto Wissegradensi commorantes, qui noster est et nullius alterius, possint praedicti decanus et sui successores nec non alii praelati et canonici residentes curias suas, in quibus morantur, dilatare et majores facere, liceatque eis pro familia sua et aliis artificibus ac sibi necessariis habitacula facere ibidem...*“.

²⁰⁸ TOMEK 1855, 235.

²⁰⁹ GUTH 1931, 63–64.

²¹⁰ VARADZIN 2009b, 135.

přerušilo.²¹¹ Je tedy náhodné, že se o rotundě sv. Jana Evangelisty hovoří v pramenech z poloviny 13. století jako o delší dobu pusté?

Ani tyto okolnosti nemůžeme považovat za jednoznačné potvrzení, že by dnešní rotunda sv. Martina byla nezvěstnou rotundou sv. Jana Evangelisty. Ovšem jedná se o pozoruhodné souvislosti mezi výpovědí hmotných a písemných pramenů. A navíc stále přichází na mysl jedna otázka: Jak je možné, že by, z tak duchovně i státně exponované oblasti, bez jakékoliv náhrady zmizela sakrální stavba tak mimořádné důležitosti?²¹² Na Vyšehradě by se jednalo o jediný kostel, který stihl takový osud. Všechny ostatní středověké kostely totiž zanikly pouze v souvislosti s výstavbou svých nových verzí. Ať už se jednalo o kapitulní chrám sv. Petra a Pavla či o kostel sv. Klimenta.

²¹¹ VARADZIN 2009b, 139.

²¹² Jak jsme se dozvěděli z listu biskupa Jana III. z Dražic, vysvětil ji sám sv. Vojtěch a v důsledku toho se zvýšila o kostel péče i ze strany biskupského stolce. Tehdejší kanovníci si tedy velmi dobře uvědomovali význam kostela.

4.5) KOSTEL SV. KLIMENTA A VAVŘINCE

Za nejstarší vyšehradskou sakrální stavbu je pokládán kostel sv. Klimenta,²¹³ jelikož se patrocinium řadí k nejstarší vrstvě v Českých zemích.²¹⁴ A skutečně první listinná zmínka o kostele sv. Klimenta na Vyšehradě pochází již ze zakládací listiny vyšehradské kapituly od krále Vratislava I., která se hlásí do roku 1088,²¹⁵ ovšem patrně se jedná o falzum z doby po roce 1150.²¹⁶ Ve znění této listiny se patrocinium váže ke kapitulnímu chrámu sv. Petra a Pavla, ovšem z dalších pramenů vyplývá, že se jednalo o samostatnou stavbu.²¹⁷ V téže listině se později mluví o kostele sv. Klimenta na Opyši, ale na základě rozboru Zdeňka Boháče musíme svatyni hledat mimo Vyšehrad.²¹⁸ Následující zmínka o našem kostele je až v listině krále Přemysla Otakara I. vročená k datu 1215 (listina je ovšem dobové falzum, pravděpodobně z poloviny 13. století),²¹⁹ která praví, že po smrti arcijáhna kouřimského, řečeného Jana, získá podací právo na kostel sv. Klimenta s jeho příslušenstvím vyšehradská kapitula při kostele sv. Petra. Tato práva dále potvrdil Václav I. v listině ze září roku 1240.²²⁰ Totéž učinil i papež Inocenc IV. v listině z 21. prosince 1245, který zdůraznil, že podací právo ke kostelu sv. Klimenta na hoře Vyšehradské nyní přechází z krále na kolegiální kapitolu.²²¹ Z výše uvedených listin je zřejmé, že kostel byl původně královským, respektive knížecím, majetkem a teprve kolem poloviny 13. století

²¹³ Z literatury například: KVĚT/MENCL 1948, 13; MERHAUTOVÁ 1971, 235–236; NECHVÁTAL 2004, 339; SOUKUPOVÁ 2005, 5–10.

²¹⁴ BOHÁČ 1972a, 35.

²¹⁵ CDB I, 373 (č. 387): „*ad ecclesiam sanctorum apostolorum Petri et Pauli sanctique Clementis martyris atque pontificis in civitate Wisegrad constructam manu potestativa in manus karissimi et familiaris mei Benedicti, eiusdem ecclesie defensoris et prepositi, voto, fide, maxima devotione, spe vite eterne contradidi et sigilli mei impressione insignivi*“.

²¹⁶ Složitá problematika pravosti zakládací listiny shrnuta: Kapitola 5.1, 52–62.

²¹⁷ SOUKUPOVÁ 2005, 9.

²¹⁸ S uvedením starší literatury a shrnutím problematiky: BOHÁČ 1972b, 65–71. Naproti tomu Helena Soukupová nově vrací svatoklimentský kostel na Opyši zpět na Vyšehrad: SOUKUPOVÁ 2007, 149.

²¹⁹ CDB II, 406 (č. 371): „*capellam sancti Clementis, in eodem opido constitutam, cum omnibus attinenciis suis, villis, pratis, silvis et hominibus censualibus, post decessum sui possessoris Johannis, archidiaconi Curimensis, ecclesie sancti Petri principis apostolorum conferimus perpetuo possidendam*“.

²²⁰ CDB III/2, 342–344 (č. 253): „*ob amorem dilecti nepotis nostri Philippi, Wisegradensis prepositi antedicti, eiusdem ecclesie capitulo recognoscimus ius suum in capella sancti Clementis, que in monte Wisegradensi dinoscitur esse sita*“.

²²¹ CDB IV/1, 172 (č. 83): „*...ius patronatus, quod in capella sua sancti Clementis de monte Wisegradensi habebat, et quicquid aliud sibi competebat in illa, ipsi ecclesie... in perpetuum regia largitate concessit*“.

definitivně přešel pod správu vyšehradského probošta.²²² Ten zde dosazoval své duchovní správce, jak dokládá listina vyšehradského probošta Petra z roku 1267, která pojednává o sporu osmi kanovníků, mezi nimiž byl i Arnold, plebán svatých Klimenta a Vavřince.²²³ Tento údaj je velmi důležitý pro dějiny dalšího vyšehradského kostela. Problematika nejstarších svatyní totiž velmi těsně souvisí s celkovou architektonickou situací na Vyšehradě po celý středověk, což velmi komplikuje její posloupné líčení. V tomto bodě bych se rád zastavil a podal krátký archeologický exkurz, který nejlépe vykreslí nastalou situaci.

Roku 1903 došlo na Vyšehradě k odkrytí základů románské baziliky [6], jejíž severní zeď je dodnes součástí domu v Soběslavově ulici č.p. 14,²²⁴ který se nazývá Starým děkanstvím [7, 8]. Zbytek baziliky se našel v přilehlé zahrádce. Objev to byl velmi významný a rozhořela se vášnivá vědecká diskuze o původu kostela. Díky dochované kapli sv. Vavřince v domě Starého děkanství se všeobecně přijal názor, že se jedná o baziliku sv. Vavřince,²²⁵ ačkoliv bylo poukázáno i na možné zasvěcení sv. Klimentu.²²⁶ Jak dokázalo pozdější bádání, jednalo se o fundaci knížete Vratislava II., ovšem o její původní funkci se dodnes vedou spory.²²⁷ Roku 1968 se při revizi výzkumů z první poloviny 20. století odhalila pod základy Vratislavovy baziliky existence ještě starší sakrální stavby. Na základě dochovaných fragmentů základového zdiva byl její půdorys rekonstruovaný do tvaru řeckého kříže s blíže neurčeným závěrem presbytáře.²²⁸ [9] Datace jejího vzniku byla určena do konce 10. století a doba jejího zániku se předpokládá k poslední čtvrtině 11. století, kdy na jejím místě stanula Vratislavova trojlodní bazilika.²²⁹ Jinými slovy patrně

²²² SOUKUPOVÁ 2005, 10.

²²³ VACEK 1904, 30; RBM II, 210 (č. 546): „*Arnoldus, plebanus sanctorum Clementis et Laurentii*“.

²²⁴ Podrobnou historii archeologických výzkumů podává: NECHVÁTAL 1992, 112–141; NECHVÁTAL 2007, 243–276; NECHVÁTAL 2009c, 166. Nejnověji shrnul problematiku: VARADZIN 2009a, 302–399.

²²⁵ HERAIN 1903, 150–153.

²²⁶ VACEK 1904, 30.

²²⁷ Více k tématu: Kapitola 5.5, 77–87.

²²⁸ KAŠIČKA/NECHVÁTAL 1976, 429–433. Nověji též: NECHVÁTAL 2007, 249–266. Dle nejnovějšího výzkumu, který zde proběhl během podzimu roku 2011, došlo k upřesnění půdorysu této předrománské stavby (za cennou připomínku při konzultaci děkuji Mgr. Ladislavu Varadzinovi, Ph.D. a doc. PhDr. Petru Kubínovi, Ph.D.). Výzkum nebyl řádně publikován, takže nepovažuji nadále za podstatné interpretovat půdorys předrománské svatyně.

²²⁹ Důležitou poznámkou k této hypotéze je zmínka Ladislava Varadzina, který na základě srovnání archeologického výzkumu z let 1925 a 1931 a z let 1968–1969 uvedl, že Bořivoj Nechvátal při revizi předválečných výzkumů roku 1969 již nezkoumal původní terén. Ten byl totiž při výzkumech roku 1925 a 1931 nenávratně zničen a výzkum bohužel nebyl odborně publikován (Ladislav Varadzin vycházel z dochovaných deníků výzkumu). Hypotéza Bořivoje Nechvátala o bezprostředním zániku předrománské stavby a vzniku románské baziliky, vyslovená na domněnce, že zde nestihla vyrůst nová sídlištní vrstva, není tedy bohužel jednoznačně doložitelná. Tato poznámka je velmi citlivým zásahem i do historické a uměnovědné interpretace objektu a celou vyšehradskou problematiku ještě více komplikuje. VARADZIN 2009a, 305; NECHVÁTAL 2007, 254.

došlo k obvyklé „modernizaci“ kostela, kterou můžeme ve stejné časové vrstvě sledovat například na Pražském hradě, kdy na původní předrománské rotundě sv. Víta vyrostla románská bazilika sv. Víta, Vojtěcha a Václava. Jak tento nález souvisí s kostelem sv. Klimenta?

Z výše zmíněné zprávy z roku 1267 o plebánu Arnoldovi, tedy faráři od kostela svatých Klimenta a Vavřince, vyplývá, že obě patrocinia byly v jakémsi společném vztahu. Tato listina nám rovněž dokládá vůbec poprvé zasvěcení sv. Vavřinci na Vyšehradě. Společně se tato patrocinia objevují ještě v listině probošta Jana z roku 1328, která je pro další osudy obou kostelů poměrně důležitá. Její plné znění je následující: „*Nos Joannes Dei gratia Wissegradensis praepositus notum facimus quod dilecto nobis Johanni de Melnik, canonico Wissegradensis ecclesiae, capellarum sanctorum Laurentii et Clementis in monte Wissegradensi sitarum capellano ut praeadia sive agros in villa Hostiwars ad dictam capellam S. Laurentii pertinentis jure emphiteutico*“.²³⁰ Z textu je zřejmé, že se v této době jednalo o dvě různé stavby.²³¹ Rovněž je dále jasné, že duchovní služby v obou kaplích zajišťoval jeden kaplan, ovšem tou, ke které se váže obročí ve vsi Hostivař, je pouze kaple sv. Vavřince. Je zajímavé, že kaple sv. Klimenta je v této době již upozaděna. O někdejší majetku svatoklimentské svatyně, doloženém v listině kladené k roku 1215, již nemáme další zprávy. Z průběhu 14. století jsou o obou kostelích další zmínky. Cenným pramenem nám jsou Registra papežských desátků. K roku 1352 je údaj „*Waieczco de capella S. Clementis*“,²³² ke stejnému letopočtu se zápis váže i ke kapli sv. Vavřince („*de capella S. Laurentii solvit 34gr*“).²³³ Výčet dále pokračuje jen ke kapli sv. Vavřince (je zvláštní, že o kapli sv. Klimenta Registra nadále mlčí). K roku 1367: „*dominus Ulricus Neumberger de capella S. Laurentii in Wissegrad in curia decani solvit 48gr. personaliter*“,²³⁴ k roku 1369: „*dominus Ulricus de capella S. Laurentius in domo decani Wissegradensis solvit 34gr*“,²³⁵ k roku 1384: „*it. capella S. Laurentii in curia decani Wissegradensis*“,²³⁶ k roku 1385: „*capella S. Laurentii in curia decani*“, k roku 1399:

²³⁰ RBM III, 577 (č. 1477): „*Jan, probošt vyšehradský, oznamuje, že svolil, aby kanovník vyšehradský Jan z Mělníka, kaplan kaplí sv. Vavřince a Klimenta ležících na hoře vyšehradské, směl pole ve vsi Hostivaři, náležející ke kapli sv. Vavřince, pronajati právem emphyteutickým*“. Volný překlad převzat: HERAIN 1903, 151.

²³¹ NECHVÁTAL 2009c, 179; HERAIN 1903, 151. Toto vysvětlení připustil i VACEK 1904, 31. Helena Soukupová význam této listiny přechází: SOUKUPOVÁ 2005, 10; SOUKUPOVÁ 2007, 149.

²³² RDP, 16.

²³³ RDP, 15.

²³⁴ RDP, 15.

²³⁵ RDP, 15.

²³⁶ RDP, 15.

„*Dobman de capella s. Laurentii in curia l sxx. 8 gr. solvit*“,²³⁷ k roku 1403: „*Laurentii in curia decani*“.²³⁸ Patrocinium sv. Klimenta ovšem po roce 1328 z Vyšehradu úplně nemizí. K roku 1397 jej můžeme najít v listinné zmínce papežské kanceláře, kde se k našim kostelům uvádí: „*ac capellam sine cura s. Laurencii in monte s. Petri Wissegradensi, cui capella s. Clementis in eodem monte sita canonice est annexa*“.²³⁹ Je tedy zřejmé, že svatoklimentské zasvěcení během 14. století z Vyšehradu nezmizelo, jak se naposledy domnívala Helena Soukupová.²⁴⁰ Tato dlouho přehlížená listina nám bohužel nijak nepomáhá přesněji určit polohu kaple či kostela sv. Klimenta, ovšem alespoň potvrzuje její existenci na konci 14. století a jako první potvrzuje a explicitně vysvětluje její společný vztah s kaplí či kostelem sv. Vavřince – obě kaple byly spojené dle kanonického práva. Máme zde tedy další potvrzení, že se jednalo o dva samostatné objekty. Ve světle této zmínky je třeba znovu uvést poslední středověký pramen, který kostel sv. Klimenta zmiňuje. Již František Vacek ve své inspirativní studii neopomněl vzpomenout na dochovanou závěť novoměstského měšťana Vaňka: „*Odkazuji, porúciem a mocně oddávám duom muoy y s měštištěm, kterýž leží na rinku na rohu proti caple těla Božieho proti domu Wítkowu wozotajewu, a druhý duom na Wyšehradě podle kostela swatého Climenta, y všecky dědiny z Wyšehradem... Margarethě matce milé a Šimonowi bratru mému vlastniemu*“.²⁴¹ Zpráva opět neprozrazuje to, co bychom si přáli a svým způsobem problematiku ještě více komplikuje. Pouze je jisté, že svatoklimentské zasvěcení přežilo husitské bouře roku 1420 a stavba 19 let po zpusťování Vyšehradu rozvášněným davem stále existovala.²⁴² Jak poukážu níže, cenná je i zpráva, že se za kostelem nacházely měšťanské domy. Bohužel nevíme nic víc. Kde tedy hledat kostel sv. Klimenta, kterému vyšehradští probošti v polovině 13. století věnovali takovou pozornost?

Novověká tradice jej lokalizovala do oblasti západního průčelí kolegiálního chrámu sv. Petra a Pavla,²⁴³ kde se nacházely fragmenty jakési středověké stavby. Ovšem již stavitel a archeolog Antonín Baum upozornil roku 1871, že je ztotožnění mylné.²⁴⁴ Dle

²³⁷ RDP, 15.

²³⁸ RDP, 15.

²³⁹ MVB V, 669 (č. 1238). Údaj jako první uvedl: BOHÁČ 2001, 18.

²⁴⁰ SOUKUPOVÁ 2005, 10.

²⁴¹ VACEK 1904, 31.

²⁴² O této historické události nás zpravuje kronikář Vavřinec z Březové: FRB V, 442: „*Item v sobotu po Všech svatých chudí i bohatí na Vyšehrad přišedše a do kanovníckých domů přišedše, a tak hrad, domy kanovnícké i kostely i se zdí do Nového města bídňe zbořili sou, celý den od města, cožkoli kdo mohl vzíti, když to lid na hůru vstupoval Vyšehradskou a sestupoval; tak pomalu víc a více rušice, že ani hradu královskému neodpustili sou, ale jako všecken zkazili sou*“.

²⁴³ TOMEK 1871, 258. Srovnání: TOMEK 1855, 28. Šířeji problematiku shrnul: NECHVÁTAL 2004, 339–340.

²⁴⁴ BAUM 1871, 365–382.

jeho zjištění se jednalo o gotické atrium původně z 13. století.²⁴⁵ Toto atrium bylo později, v rámci regotizace kapitulního chrámu sv. Petra a Pavla Josefem Mockerem, strženo.²⁴⁶ Archeologové dále uvažovali o výskytu původního kostela sv. Klimenta v okolí kapitulního chrámu. Žádné další pokusy ovšem nepřinesly kýžený výsledek. Důkladné prozkoumání objektu, nalezeného při stavebně–historickém průzkumu v polovině sedmdesátých let 20. století na severní straně za dnešním novogotickým chórem kapitulního chrámu,²⁴⁷ je znemožněno díky rozšíření vyšehradského hřbitova do dnešní podoby. V roce 1885, kdy ke stržení objektu v důsledku rozšíření došlo, se průzkum základů stavby neučinil.²⁴⁸ Dnes se uvažuje, že se jednalo o starší kapitulní dům.²⁴⁹ Základy kostela se nepotvrdily ani v dalších zkoumaných místech,²⁵⁰ zkrátka se zdá, že kostel úplně zmizel. Na základě této situace je pouze obecně konstatováno, že polohu a stáří kostela sv. Klimenta dnes nelze určit a zároveň ani neznáme jeho původní funkci.²⁵¹

Na první pohled se zdá, že existence kostela sv. Klimenta na konci 10. století je historickým mýtem. Ze shrnutí výše uvedených faktů totiž víme bezpečně pouze to, že svatyně kdysi bývala majetkem panovníka. Je důležité podrobněji zmínit, že k roku 1215 (respektive k polovině 13. století) vlastnil kostel následující majetek: vesnice, louky, lesy a poddané.²⁵² Jednalo se tedy snad o bohatě fundovanou knížecí kapli? Posléze se připomíná v souvislosti s kaplí sv. Vavřince, následně zase odděleně, ovšem již velmi řídce, až je roku 1397 definován její podřízený vztah ke kapli sv. Vavřince. A naposledy pouze víme, že podél kostela stály měšťanské domy. Neklid při hledání základů někdejšího kostela sv. Klimenta neustále vyvolává souvislost s patrociniem sv. Vavřince. Znovu je třeba rekapitulovat základní listiny, které se k oběma svatyním vážou. K roku 1267 víme, že měli jediného plebána Arnolda. Roku 1328 víme, že měli stále jednoho duchovního, ovšem o kaplích se jednoznačně mluví v množném čísle, přičemž obročí ve vsi Hostivaři je již přiřčeno pouze kapli sv. Vavřince. Linie je tedy jednoznačná – nejprve má prvořadou důležitost kostel sv. Klimenta, koneckonců právě o něj a jeho příslušenství kapitula usilovala, později ovšem příslušenství přešlo na sv. Vavřince a sv. Kliment se stává víceméně druhořadou svatyní. Tato okolnost nás neustále přesvědčuje o tom, že oba

²⁴⁵ Blíže k problematice: NECHVÁTAL 2004, 340–341.

²⁴⁶ NECHVÁTAL 2004, 340.

²⁴⁷ KAŠIČKA/NECHVÁTAL 1977, 193–208.

²⁴⁸ KARLACH 1905, 99.

²⁴⁹ NECHVÁTAL 2004, 341.

²⁵⁰ NECHVÁTAL 2004, 340–341.

²⁵¹ NECHVÁTAL 2004, 341.

²⁵² CDB II, 406 (č.371): „*capellam sancti Clementis, in eodem opido constitutam, cum omnibus attinenciis suis, villis, pratis, silvis et hominibus censualibus*“.

kostely byly ve velmi blízkém geografickém vztahu. Proč by se jinak o svatyních mluvilo opakovaně společně? Proč je ale nejprve zmiňována kaple sv. Klimenta samostatně a teprve roku 1267 společně se sv. Vavřincem?

Dějiny Vyšehradu jsou bohužel i pro 13. století značně neúplné. A právě tato etapa je pro interpretaci polohy kostela sv. Klimenta zásadní. Už z toho důvodu, že právě v tomto období se o existenci kostela dovídáme. Jednu důležitou událost ovšem známe a v kontextu tehdejší politické situace v království ji nepovažují za náhodnou. V polovině 13. století byl Vyšehrad zapojen do vojenské kampaně Václava I. proti odbojným předákům, které reprezentoval králův nejstarší žijící syn a dědic trůnu, Přemysl Otakar II.²⁵³ Víme, že vyšehradská kapitula zůstala při králi,²⁵⁴ a že Václav na Vyšehradě nějaký čas pobýval.²⁵⁵ Po osmi dnech se z hradu odebral dále a o obojích na Vyšehradu již nemáme žádné zprávy, ovšem nezdá se náhodné, že právě v období nepokojů v roce 1249 vyhořel kapitulní chrám.²⁵⁶ Dokonce je i možné, že Přemysl Vyšehrad dobýval,²⁵⁷ potvrdit tuto informaci ovšem nelze. Přesto v této souvislosti snad lze usuzovat, že se válečné běsnění dotklo i dalších částí Vyšehradu. Připustíme-li toto nepřímé svědectví i na kostel sv. Klimenta, lze si udělat představu o tom, že v těchto pohnutých chvílích došlo k poboření svatoklimentské svatyně a její následná oprava byla pouze provizorní. Tuto skutečnost nelze jednoznačně doložit, ovšem můžeme tím vysvětlit, proč se roku 1267 objevují obě patrocina pod správou jednoho plebána. Jak ovšem vysvětlit původ kaple sv. Vavřince?

Helena Soukupová nedávno poukázala na možnou původní funkci baziliky sv. Vavřince jako soukromé knížecí kaple Vratislava II. Na základě rozboru vybavení a dispozice interiéru svatyně i jeho ideové podstaty vyslovila hypotézu, že právě v tomto kostele byly uchovány původní přemyslovské knížecí insignie.²⁵⁸ Tento poklad byl uložen ve speciálně zřízené *camera ducis*.²⁵⁹ V souladu s badatelkou se můžeme domnívat, že tato místnost byla původně kaplí sv. Vavřince. Vzpomeňme, že právě sv. Vavřinec byl vnímán

²⁵³ Širší historické pozadí podali: NOVOTNÝ I/3, 784–805; ŽEMLIČKA 2002, 166–185; VELKÉ DĚJINY ZEMÍ KORUNY ČESKÉ II, 371–387; ŽEMLIČKA 2011.

²⁵⁴ Zachování věrnosti vyšehradského probošství králi dokládá listina z Litoměřic, kdy kapitula získala výsady. ŽEMLIČKA 2002, 173–173; CDB IV/1, 268–271 (č. 164–166).

²⁵⁵ FRB II, 304: „Anno vero regis Wenceslai regni sui XXI praedictus rex cum copioso exercitu Bohemorum et Australium et Ungarorum Bohemiam intravit, et in Wissegrad castro suo cum exercitu resedit Idus Februarii. Octava autem die inde recessit...“.

²⁵⁶ FRB II, 286: „Eodem anno Wissegradensis ecclesia combusta est“. Rovněž nutno vzpomenout záznam letopisce pražského kostela k neutěšeným poměrům rebelie proti králi, které klade k roku 1248: FRB II, 286: „Multae domus in civitate Pragensi combustae sunt. Custodes ab ecclesiae Pragensi recesserunt“.

²⁵⁷ NECHVÁTAL 2004, 73. Role Vyšehradu je ve sledu událostí často opomíjena a zdá se nejasná. K problematice rovněž přispěl: ŠUSTA 1915, 13–39.

²⁵⁸ SOUKUPOVÁ 2005, 18–24.

²⁵⁹ SOUKUPOVÁ 2005, 22.

jako ochránce sakrálního majetku. V přeneseném smyslu byly starobylé rodové insignie skutečně sakrálním, respektive magickým, předmětem. Není od věci v této souvislosti uvést nákladnou fundaci karlštejské kaple sv. Kříže, která rovněž sloužila jako pokladnice říšských klenotů, tedy císařských insignií mimořádného duchovního a symbolického významu. Kaple sv. Vavřince tedy byla od počátku v rámci interiéru baziliky výjimečným a samostatným objektem,²⁶⁰ nicméně integrální součástí kostela. Proto se k roku 1215 svatovavřínecké zasvěcení neuvádí. Došlo-li kolem roku 1249 skutečně k poškození kostela, lze se domnívat, že obnoveny byly v první řadě jeho nejdůležitější oltáře a oprava se patrně vztahovala jen na provizorní řešení.²⁶¹ Došlo tedy k blíže nezjistitelnému rozdělení původní baziliky na dva samostatné objekty.²⁶² Panovník se o své vyšehradské jmění příliš nestaral a kapitula měla dostatek problémů s tím, aby zajistila opravu svého hlavního chrámu a zajistila vlastní hmotné jmění.²⁶³ Z toho vyplývá, že kostel sv. Klimenta nebyl v popředí zájmu ani jedné instituce. Na základě tohoto vysvětlení se můžeme domnívat, že bazilika sv. Vavřince byla původně kostelem, respektive bazilikou, sv. Klimenta, ve kterém se nacházela speciální kaple sv. Vavřince. Ta dílem dalších historických událostí přežila inkorporovaná do budovy Starého děkanství.²⁶⁴ Nejsou ovšem zodpovězeny všechny důležité otázky. Například proč se ocitla kaple sv. Vavřince během 14. století v popředí většího zájmu?

Velmi důležitou postavou, která zasáhla do obrazu předkarlovskeho Vyšehradu, se stal na sklonku první čtvrtiny 14. století vyšehradský děkan Držislav. Roku 1322 totiž získal od krále Jana Lucemburského někdejší královský okrsek i se všemi domy a zdi,

²⁶⁰ Jak dokládá i složitější členění severního transeptu: SOUKUPOVÁ 2005, 20. Tohoto jevu si všimli i další badatelé: MATĚJKA 1903, 529; PRIX 1998a, 731. Skeptičtí k románskému původu členění byly: HERAIN 1903, 148; ČAREK 1947, 187–191, MERHAUTOVÁ 1971, 238–240.

²⁶¹ Nutno rovněž poznamenat, že s odchodem českých panovníků z Vyšehradu zmizela i stará Vratislavova tradice a královské jmění na Vyšehradě leželo víceméně ladem. Jak například dosvědčuje listina k rotundě sv. Jana Evangelisty z roku 1258, kde se praví, že byla další dobu pustá.

²⁶² Rozsah poškození i opravy je pouze spekulativní. Lze se ovšem domnívat, že největší poškození utrpěla hlavní loď baziliky. Místo nákladné opravy došlo k provizorní zástěně severní lodi s kaplí sv. Vavřince, což ji fakticky oddělilo od zbytku kostela. Postupem času se stejné řešení mohlo uplatnit i na jižní lodi, ze které se stal farní kostel sv. Klimenta pro přilehlou usedlost. Dále je zajímavý nálezný vrcholně gotického okruží v suti ztrzeného kostela, která ležela na původní dlažbě. Tento stavební fragment pochází z druhé poloviny 14. století a byl interpretován jako okruží okna z hlavní lodi. Je tedy možné, že v této době došlo k řádné opravě kostela, nicméně jeho severní loď byla již plně v majetku děkanství a kaple sv. Vavřince sloužila dále jako děkanská kaple. Bazilika tedy nadále zůstala v interiéru rozdělena.

²⁶³ Ve druhé polovině 13. století se setkáváme s řadou výsad a privilegií, které kapitule pomáhaly s obnovou kapitulního chrámu sv. Petra a Pavla, stejně tak s výstavbou vlastních domů. K roku 1264 víme o domu kustoda a k roku 1273 o domu probošta. SOUKUPOVÁ 2005, 28–29.

²⁶⁴ O ztotožnění baziliky s patrocinium sv. Klimenta, a nikoliv sv. Vavřince, jako první uvažoval František Vacek: VACEK 1904, 30. Jeho názor ovšem výrazněji reflektovala až Helena Soukupová: SOUKUPOVÁ 2005, 10.

kteře zde kdysi stávaly.²⁶⁵ Jiř Václav Vladivoj Tomek, a posléze Frantiřek Kařička i Bořivoj Nechvátal, vyslovil předpoklad, že toto nadání přispělo ke stavební aktivitě v oblasti.²⁶⁶ Formulace listiny navíc napovídá, že královský okrsek byl tou dobou již ve velmi špatném stavu, tedy že byl pustý. Na základě výše uvedeného vymezení pojmu „*curia regis*“ víme, že král Jan daroval děkanovi hospodářského zázemí,²⁶⁷ nikoliv královský palác. Z listiny vyšehradského probořta Jana z roku 1326 nadále vyplývá,²⁶⁸ že při kapli sv. Vavřince již dříve sídlili klášterní zpěváci, zvaní bonifanté,²⁶⁹ a jejich dům nechal děkan Držiřlav nákladně opravit. V této listině se rovněž definitivně převádí vlastnictví rekonstruované stavby děkanovi a vytváří se tak na Vyšehradě děkanský okrsek, o kterém se dozvídáme například z výše uvedených Register papeřských desátků.²⁷⁰ Roku 1327 pak uděluje král Jan děkanovi i kanovníkům vyšehradské kapituly právo na rozšíření svých domů a povoluje i výstavbu příbytků pro čeled' a řemeslníky, nad nimiž získali členové kapituly i soudní moc.²⁷¹ Privilegium tedy oznamuje počátek poddanského měřtečka známého z 15. a 16. století.²⁷² Je tedy jasné, že v letech 1322 až 1327 dořlo k přestavbě někdejšího panovníkova hospodářského okrsku. V tuto chvíli je pro nás nejvýznamnější, že vznikla rezidence vyšehradského děkana, která k sobě přičlenila severní loď někdejší baziliky sv. Vavřince. Tuto skutečnost dosvědčuje již zmíněný údaj z Register papeřských desátků, který lokalizuje kapli sv. Vavřince „*in domo decani*“.²⁷³ Že se skutečně jednalo výhradně o děkanskou kapli, dosvědčuje i listina z roku 1397, ve které se praví „*ac capellam sine cura s. Laurentii*“,²⁷⁴ což znamená „ke kapli sv. Vavřince bez farníků“. Tato situace napovídá, že ke kompletní rekonstrukci románské baziliky již nikdy nedošlo a zároveň vysvětluje, proč se kaple sv. Vavřince těřila větší důležitosti oproti kostelu sv. Klimenta. Ten se patrně stal farním kostelem pro nejbliřší usedlost. Že se podél dneřní Soběřlavovy ulice nacházelo ve středověku osídlení, dokazují dva

²⁶⁵ RBM III, 326–327 (č. 817): „*quod nos (Johannes, rex Bohemiae), ... curiam nostram in monte Wissegradensi sitam et muro circumdatam atque cinctam, cum muris domorum, que super ipsos quondam fuerunt, deuto nostro capellano Dyrsizlao, decano iam dicte Wissegradensis ecclesie, donauimus...*“.

²⁶⁶ TOMEK 1855, 235; KAŘIČKA/NECHVÁTAL 1979b, 106.

²⁶⁷ Hlouběji k tématu: Kapitola 4.4, 34–38.

²⁶⁸ RBM III, 465 (č. 1194): „*volumus, quod perpetuo curia, in qua bonifantes habitere consueverunt, in monte Wissegradensi situata, ad ipsum d. decanum et suos successores decanos debeat pertinere, et etiam ratione, quod dictus d. decanus sumptibus suis non modicis dictam curiam construxit et refecit*“.

²⁶⁹ Jak dlouho zde sídlili, nevíme. Předpokládá se dokonce již 12. století. VARADZIN 2009a, 317.

²⁷⁰ Jedná se o termín „*in curia decani*“.

²⁷¹ RBM III, 522–523 (č. 1337): „*ut in monte praedicto Wissegradensi commorantes, qui noster est et nullius alterius, possint praedicti decanus et sui successores nec non alii praelati et canonici residentes curias suas, in quibus morantur, dilatare et majores facere, liceatque eis pro familia sua et aliis artificibus ac sibi necessariis habitacula facere ibidem...*“.

²⁷² VACEK 1916, 114–132, 161–177.

²⁷³ RDP 15.

²⁷⁴ MVB V, 669 (č. 1238).

archeologické nálezy z první poloviny 20. století – zahloubené vypálené jámy interpretované jako pozůstatky kovozpracující slévárenské dílny a osamocený dětský hrob. Jeho stáří se bohužel nedá přesvědčivě prokázat, ovšem slévači v této oblasti pracovali již ve 13. století.²⁷⁵ Poněkud pozdním, přesto výmluvným pramenem, je i grafický list Folperta van Oudena–Allena z roku 1685 [2]. Na něm sice již vidíme novou barokní fortifikaci, přesto je zde jihovýchodně od Starého děkanství, v linii dnešní Soběslavovy ulice, zřetelné měšťanské osídlení. Není důvod se domnívat, že by domy nerespektovaly starší zástavbu, ostatně hned první dům v řadě je blíže určená ruina. Nabízí se tedy domněnka, že toto jsou domy podél kostela sv. Klimenta uváděné roku 1439 v poslední vůli měšťana Vaňka.²⁷⁶

Lokalizace kostela sv. Klimenta nám nyní dovoluje ztotožnit s tímto patrocinium starší předrománskou stavbu, která byla nalezena a poprvé interpretována při archeologických výzkumech na konci šedesátých let 20. století.²⁷⁷ Z historického hlediska ovšem nemáme žádný jednoznačný důkaz o tom, že by se patrocinium sv. Klimenta na Vyšehradě nacházelo již v době Boleslava II., do které jsou základy předrománské stavby časově kladeny. Jedná se tedy pouze o další hypotézu, která staví na předpokladu stáří svatoklimentského patrocinia v Čechách. Stejně tak čerpá z pozdní středověké tradice kronikáře Přibíka Pulkavy zachycující přítomnost ostatků svatého papeže na Vyšehradě.²⁷⁸ Možným klíčem k vyřešení tohoto problému by mohly být opisy vyšehradských denárů, ale jejich interpretace není tak jednoduchá, jak se na první pohled zdá.

Chronologií vyšehradských denárů se naposledy důsledně zabývala Jarmila Hásková,²⁷⁹ která do nejstarší etapy činnosti mincovny, tedy do let 992–995, zařadila dva rozdílné druhy. Jedná se o denáry tzv. fríského (kříž–ruka) a ethelredského (ruka–poprsí) typu, které v opisech nesou jména mincmistrů NOC a ZANTA.²⁸⁰ Přelomovou událostí pro

²⁷⁵ VARADZIN 2009a, 313–315.

²⁷⁶ Původní interpretace Františka Vacka, ve které ztotožnil kostel sv. Klimenta s kapitulním chrámem, je ve světle tohoto poznání mylná. Vacek uvádí, že před polovinou 15. století se termínem „kostel“ označoval pouze chrám biskupský, kolegiátní, konventní nebo farní. Nevidím žádnou nesrovnalost s tím, že by svatoklimentský kostel neplnil v této době právě farní funkci. Zejména je třeba upozornit, že při jižní, východní i západní straně kostela se při archeologických výzkumech ve dvacátých a třicátých letech 20. století našel vícegenerační hřbitov. Srovnání: VACEK 1904, 31–32; VARADZIN 2009a, 308–313.

²⁷⁷ KAŠIČKA/NECHVÁTAL 1976, 429–433.

²⁷⁸ FRB V, 16: „*Quod quidem sanctum corpus in castro Wyssegradensi in ecclesia beati Clementis per triennium conservavit*“.

²⁷⁹ HÁSKOVÁ 1975, 116–122.

²⁸⁰ HÁSKOVÁ 1975, 116. Slovo ZANTA se pokusila Helena Soukupová interpretovat jako SAN(C)TA, což následně Jarmila Hásková odmítla, jelikož zkratka pro význam „Svatý“ byla již v této době na denárech ustálená jako S, SC či SCS. Srovnání: SOUKUPOVÁ 2005, 5; HÁSKOVÁ 2007, 90. Pro identifikaci ZANTA jako mincmistra se rovněž vyjádřila Olga Palkosková: PALKOSKOVÁ 2001, 142–154. Nejnověji reagoval na

dataci vyšehradských mincí je vyvraždění Slavníkovců na Libici roku 995. Na denárech z tohoto období dochází k ikonografické změně, kdy se na líci objevuje ruka, běžně interpretována jako *dextera Dei*, a na rubu lomenice, nápadně připomínající kostel. Uprostřed lomenice, respektive kaplice, pak již nejsou jména mincmistrů, nýbrž staroslovanské slovo BOZE, které se interpretuje jako překlad latinského termínu DEUS. Vyšehradské denáry jsou považovány za staroslovanskou analogii k ražbám z pražské mincovny ze stejné časové vrstvy.²⁸¹ Dalšími variantami tohoto typu jsou denáry, které místo slova BOZE, mají v lomenici CHEV, CVCE a ONO. Interpretace těchto akronymů není snadná. Jarmila Hásková předpokládá, že se ve všech případech jedná o opisy symbolizující trojjediného boha.²⁸² ONO a CVCE se zatím nikdo nepokusil přesvědčivě vysvětlit, ovšem zkratka CHEV vybídla badatele hned k trojí interpretaci. Olga Palkosková nedávno upozornila, že by se mohlo jednat o chybně zapsané slovo GNEV, které se dá přeložit jako HNĚV. Jedná se dle jejího názoru o souvislost s biblickým termínem „hněv Boží“.²⁸³ Naproti tomu Helena Soukupová přišla s hypotézou, že termín v kaplici by se měl správně číst jako CLEV a poprvé tedy určuje přítomnost patrocina kostela sv. Klimenta na Vyšehradě.²⁸⁴ Proti tomu posléze vystoupila Jarmila Hásková, která upozornila, že se v opisu objevuje ligatura H-E, která je z denárových ražeb nepochybná a známá. Ta pak nedovoluje záměnu písmene H za N a zcela vylučuje, že by se mohlo jednat o písmeno L.²⁸⁵ Její nové vysvětlení spočívá ve čtení písmen jako CH a TU, což dle jejích informací ligatura H-E dovoluje spíše.²⁸⁶ Výsledná interpretace tedy zní: Christos Theou – Kristus syn. Pokud připustíme, že i ostatní opisy skutečně mají odkazovat k trojjedinosti Boha, jeví se tato hypotéza velmi pravděpodobnou. Naproti tomu ovšem víme, že po roce 999 produkovala vyšehradská mincovna denáry, které mají v kaplici výrazy EAN, IAN či IEAN. Tyto opisy se běžně interpretují jako staroslověnský překlad jména JAN. Jarmila Hásková sama upozorňuje na to, že se bude jednat o určení patrocina kaple či kostela sv. Jana.²⁸⁷ K tomu je nutno dodat závažnou informaci, která tuto hypotézu komplikuje. Interpretace opisů vyšehradské skupiny denárů IAN jako určení patrocina kostela sv. Jana

interpretaci vyšehradských mincmistrů Luboš Polanský, který v nich čte jména CONRAD a ATHAS: POLANSKÝ 2011, 240.

²⁸¹ HÁSKOVÁ 1975, 114. Základní literatura k denárovým ražbám tohoto období: CACH 1970.

²⁸² HÁSKOVÁ 2007, 90.

²⁸³ PALKOSKOVÁ 2001, 146.

²⁸⁴ SOUKUPOVÁ 2005, 5–6.

²⁸⁵ HÁSKOVÁ 2007, 90.

²⁸⁶ HÁSKOVÁ 2007, 90.

²⁸⁷ Domnívá se tak na základě jedné ražby, kde se toto jméno vyskytuje ve formě SEASH. Písmeno S na začátku interpretuje jako SANCTUS. HÁSKOVÁ 1975, 116.

není bez mezer. Ze stejného období totiž známe ražby z pražské mincovny, které obsahují jméno Jan v latinské formě IOHANNES a běžně se v literatuře vykládá jako jméno pražského mincmistra.²⁸⁸ Víme totiž, že na Pražském hradě v tomto období rozhodně nestála žádná svatyně, která by nesla světcovo jméno. Nemohla by tedy náhodou být mezi oběma jmény příčinná souvislost? Bez ohledu na existenci knížecí kaple sv. Jana či nikoliv. Pražská i vyšehradská mincovna přece sídlily necelé čtyři kilometry od sebe a přesun mincmistra z jedné dílny do druhé nemůžeme apriori vyloučit.

Problematika kolem opisů vyšehradských mincí není jednoduchá a na základě současného stavu poznání jednoznačně řešitelná. Je třeba si uvědomit, že nemusíme znát všechny varianty ražeb, ani nemusíme opisy správně číst.²⁸⁹ Navíc v budoucnu se může v rámci nově objeveného depotu veškerý dosavadní pohled změnit.

Na základě prozkoumání tohoto tématu můžeme pouze konstatovat, že vyšehradské denáry v současnosti nelze považovat za výhradní důkaz o výskytu patrocinií sv. Jana a sv. Klimenta na Vyšehradě na sklonku 10. století a nadále je naše představa založená na historické spekulaci.

²⁸⁸ Sama Jarmila Hásková na tuto paralelu bez dalšího kritického zhodnocení upozornila. HÁSKOVÁ 2007, 91. Srovnání: BÖHMOVÁ 2005, 46–53; KATZ 1922, 181–182; KATZ 1925, 27.

²⁸⁹ Novou metodou přispěl do diskuze naposledy Luboš Polanský: POLANSKÝ 2011, 236–246.

4.6) VYŠEHRAD A SLOVANSKÁ TRADICE

Přesto jsou pro nás vyšehradské denáry nesmírně cenným dobovým pramenem. Jejich nelatinské opisy totiž svědčí o působnosti kněží znalých slovanského písma na Vyšehradě.²⁹⁰ Ti v mincovně dohlíželi na správný obsah i podobu opisů,²⁹¹ jelikož jako jedni z mála uměli číst a psát. Existence svatoklimentského kostela se pak jeví jako pravděpodobná, jelikož výskyt ostatků svatého papeže ve středoevropském regionu bezprostředně souvisí s působením soluňských bratří, sv. Konstantina a Metoděje.²⁹² Vzpomeňme, že vůbec první kostel na území Čech byl svatoklimentský. Dle tradice jej nechal vystavit Bořivoj, první historicky doložený český kníže, který přijal křest na dvoře velkomoravského knížete Svatopluka.²⁹³ I když vyšehradské denáry nepodávají jednoznačný důkaz o přítomnosti svatoklimentského patrocinia na Vyšehradě, vybízí k takovému předpokladu.

Enkláva slovanského písemnictví pravděpodobně přežila na Vyšehradě až do doby kolem poloviny 11. století.²⁹⁴ Nedávno Jarmila Hásková upozornila na nápadnou podobu vyšehradského a kouřimského mincování za vlády knížete Oldřicha. Denáry pochází z depotu objeveného již v sedmdesátých letech 20. století v Hradci Králové, ovšem dlouhou dobu čekaly na odborné zpracování. Jarmila Hásková zjistila, že vyšehradská mincovna neukončila činnost k roku 1012, jak se obecně předpokládá, ale pokračovala ražbou denárů v nápadně byzantizujícím provedení.²⁹⁵ Ty měly svou přímou předlohu v kouřimských denárech, které nechal razit kníže Oldřich během svého předchozího působení v úřadu správce Kouřimi. I v těchto mincích sleduje badatelka po roce 1006 silný byzantizující charakter.²⁹⁶ Oproti tomu pražská mincovna plynule navázala na obvyklé západoevropské a posléze skandinávské předlohy, známé již z doby panování knížete

²⁹⁰ Slovanskost opisů relativizuje Luboš Polanský: POLANSKÝ 2011, 241.

²⁹¹ HÁSKOVÁ 1975, 114.

²⁹² SLÁMA 2006b, 9.

²⁹³ SLÁMA 2011, 18; TŘEŠTÍK 1985, 273–301.

²⁹⁴ Současná historiografie přistupuje k otázkám slovanské kultury na našem území s odstupem. Přesto ani Dušan Třeštík neodmítá, že se zde slovanské písemnictví skutečně projevilo, i když ne v takové míře, jak se předpokládalo dříve. Širší pojednání o této problematice: TŘEŠTÍK 2006b, 195.

²⁹⁵ HÁSKOVÁ 2007, 95.

²⁹⁶ HÁSKOVÁ 2007, 94.

Jaromíra. Je tu ještě jedna zajímavost. Na vyšehradských denárech knížete Oldřicha lze nalézt silný akcent k zajištění legitimního následnictví nemanželského syna Břetislava. Vyšehrad je opět zapojen do rodinné přemyslovské politiky, jelikož nástupnictví jediného Oldřichova syna nebylo, jak se zdá, úplnou samozřejmostí.²⁹⁷

Tradice o slovanské vzdělanosti na Vyšehradě se dokonce odrazila ještě v první polovině 14. století, během níž vznikla o sv. Prokopovi legenda *Vita maior*.²⁹⁸ Ta jako první zasazuje studium sv. Prokopa do vyhlášené školy na Vyšehradě. Jakožto velmi pozdní pramen nemá ohledně života sv. Prokopa historickou výpovědní hodnotu,²⁹⁹ přesto na základě denárových ražeb knížete Oldřicha můžeme na Vyšehradě předpokládat přítomnost kněží znalých slovanského písma. Ovšem nelze vůbec tvrdit, že by na Vyšehradě existovala jakási slovanská škola. Jak ukazují historické okolnosti, v první řadě se jednalo o soukromé rodinné sídlo vládnoucích knížat. Navíc od roku 1070, tedy od založení kolegiátní kapituly knížetem Vratislavem II., se Vyšehrad přímo orientoval na Řím.

Vyšehradské denáry knížete Oldřicha jsou poslední stopou o životě na Vyšehradě před panováním knížete Vratislava II. Během této kapitoly jsme zjistili, že poznání Vyšehradu před rokem 1070 je mlhavé a z větší části se opírá o tradici, předpoklady, neúplnou výpověď archeologických pramenů a více či méně stabilní teorie různých badatelů. V obecné rovině si můžeme udělat obrázek o přítomnosti dvou svatyní – kostel sv. Klimenta a rotunda sv. Jana Evangelisty – knížecího paláce, mincovny a hospodářského zázemí. Předpokládá se, že Vyšehrad byl chráněn hliněným valem, jak bylo v tehdejší době obvyklé.³⁰⁰ Jeho pevné zdi a zázemí čerpalo zejména z přirozené strategické polohy. Rozmístění jednotlivých staveb stále zůstává otevřené dalšímu bádání a celá současná představa o Vyšehradu před rokem 1070 do značné míry balancuje na okraji historického mýtu.

²⁹⁷ Problematiku shrnula: KRZEMIENSKA 1977, 248–250.

²⁹⁸ Přesná datace vzniku legendy je neznámá. Výběr ze základní literatury: CHALOUPECKÝ/RÝBA 1953; SOMMER 2007; KALOUS/STEJSKAL 2006, 136–142. Nejnověji k problematice filiace prokopských legend: KUBÍN 2011, 219–255.

²⁹⁹ Václav Ryněš považoval spojení Vyšehradu a sv. Prokopa za dílo charvátských mnichů slovanského ritu, které přivedl do Prahy Karel IV. a usadil je v Emauzském klášteře: RYNEŠ 1975, 39–40. S tímto názorem souhlasil i Jiří Sláma: SLÁMA 2006c, 101.

³⁰⁰ NECHVÁTAL 1983, 41.

5) VYŠEHRAD SÍDLEM VRATISLAVA II.

5.1) ZALOŽENÍ VYŠEHRADSKÉ KAPITULY

Vratislav II. nastoupil na knížecí stolec na konci ledna roku 1061, bezprostředně po náhlé smrti staršího bratra Spytihněva II.³⁰¹ Od počátku své vlády se jevil jako politicky prozíravý panovník. Na rozdíl od svého předchůdce naplnil ustanovení Břetislava I. a mladším bratřím svěřil do správy Moravu. Nejmladší Ota získal Olomoucko, mladší Konrád díky znalosti němčiny Brněnsko. Druhý nejmladší bratr Jaromír měl, dle otcova rozhodnutí, nastoupit církevní dráhu a stát se později pražským biskupem. Sám Jaromír protestoval, raději by získal světský úřad jako ostatní bratři. Jeho odpor byl však marný, o pár dní později byl proti své vůli vysvěcen na jáhna. Jaromír se s osudem nesmířil a krátce na to se skupinou svých družiníků utekl do Polska, kde žil jak sám uznal za vhodné.³⁰² Patrně v této události začíná animozita knížecích bratří Vratislava a Jaromíra, která je tradičně spojována s počátky vyšehradské kapituly.

Vratislavova politická prozíravost se rovněž silně uplatnila při obnově moravského biskupství.³⁰³ Vratislav II. byl sám ve druhé polovině padesátých let 11. století údělným olomouckým knížetem, takže místní poměry velmi dobře znal. Jeho čin se tradičně interpretuje jako opatření proti případnému episkopátu neposlušného Jaromíra, ovšem spíše se zdá, že Vratislav chtěl mít na Moravě přímého exponenta své moci a udržet si tak aktivní přehled o dění v regionu pod správou mladších sourozenců.³⁰⁴ Kníže si na pražském biskupu Šebířovi vymohl souhlas a prvním představeným obnovené moravské diecéze určil roku 1063 břevnovského mnicha Jana.³⁰⁵

Po mnohaletém episkopátu zemřel v prosinci 1067 pražský biskup Šebíř. Vratislav se snažil dosadit do uvolněného úřadu svého osobního kaplana Lance, ovšem o své právo se přihlásil navrátilivší Jaromír. Kníže se pro svůj záměr pokusil politicky taktizovat, ale čeští předáci včetně bratrů Konráda a Oty nakonec podpořili kandidaturu Jaromíra. Kníže

³⁰¹ Základní monografické studie o Vratislavovi: VANÍČEK 2004; NOVÝ 1992, 1–25; REITINGER 2008.

³⁰² KOSMAS (II, 18), 110–111.

³⁰³ NOVÝ 1992, 16–17. O problematice „obnovy moravského biskupství“ nejnověji: WIHODA 2010, 127–138.

³⁰⁴ NOVOTNÝ I/2, 124; ŽEMLIČKA 2007, 98.

³⁰⁵ NOVOTNÝ I/2, 123.

Vratislav byl realistický politik a diplomat, takže příliš dlouho neotálel a nového kandidáta nakonec uznal. Uvedení do úřadu proběhlo v létě roku 1068 a Jaromír přijal církevní jméno Gebhard.³⁰⁶

Po přijetí „nechtěného“ biskupa Vratislavův zájem o církevní politiku v žádném případě neustal. Koneckonců snahu o povýšení důstojnosti českého knížete můžeme sledovat na pražském dvoře již dříve.³⁰⁷ Naposledy tuto problematiku rozebral Martin Wihoda.³⁰⁸ Upozornil na (údajně) starý komplex českých panovníků 11. století, který pramenil z toho, že Praze krátce po roce 1000 uniklo povýšení biskupství na arcibiskupství. Významná část 11. století je pak podle této hypotézy naplněna snahou českých vládařů o nápravu „staré křivdy“. Břetislav I. se o to pokusil translací ostatků sv. Vojtěch z Hnězda, akce se ovšem u kurie nesetkala s pochopením.³⁰⁹ Spytihněv II. chtěl tohoto cíle dosáhnout jiným způsobem. Martin Wihoda uvádí, že zřízení litoměřické kolegiální kapituly,³¹⁰ založení románské baziliky sv. Víta, Václava a Vojtěcha na Pražském hradě a vyhnání mnichů slovanského ritu ze Sázavského kláštera, můžeme vnímat jako důkaz o snahu povýšit duchovní autoritu pražské diecéze.³¹¹ Papež Mikuláš II. ovšem českému knížeti odpověděl „pouze“ tak, že mu udělil právo nosit mitru.³¹² Je ovšem diskutabilní, zda byl Spytihněv s právem nosit mitru „nespokojen“, jak interpretuje Martin Wihoda.³¹³ Přece jen tato pocta potvrzovala výlučné postavení knížete ve smyslu „*rex et sacerdos*“ a do určité míry nahrazovala význam královského pomazání. Spytihněv zemřel příliš mladý na to, aby dokázal rozehranou politickou partii zhodnotit. Když na knížecí stolec usedl Vratislav, pokračoval, dle Martina Wihody, v podobně orientované politice jako jeho starší bratr.³¹⁴ Vratislav si rovněž nechal potvrdit privilegium užívat při slavnostních liturgiích mitru,³¹⁵ ovšem v rámci své politiky se rozhodl pro velkorysejší řešení. Patrně pro zklidnění napjatých rodinných vztahů uvedl své mladší bratry zpět do

³⁰⁶ Detailně k okolnostem volby: NOVOTNÝ I/2, 129–132.

³⁰⁷ K tématu hlouběji například: VANÍČEK 2007, 17–59.

³⁰⁸ WIHODA 2010, 115–138.

³⁰⁹ Širší historické pozadí podává: NOVOTNÝ I/1, 13–55.

³¹⁰ CDB I, 53–60 (č. 55).

³¹¹ WIHODA 2010, 137.

³¹² WIHODA 2010, 133. Znění privilegia Mikuláše II. se nám dochovalo: CDB I, 60 (č. 57). Za tuto poctu odváděl Spytihněv do Říma poplatek 100 hřiven stříbra ročně.

³¹³ O významu mitry šířeji: ŽEMLIČKA 2007, 85–88.

³¹⁴ WIHODA 2010, 136. Srovnání: VANÍČEK 2004, 56–75.

³¹⁵ Údaj je znám z dopisu papeže Řehoře VII. ze 17. prosince 1073, ze kterého vyplývá, že toto právo českému knížeti udělil již Řehořův předchůdce Alexandr II. CDB I, 67–68 (č. 64).

knížecích úředů na Moravě a slovanským mnichům posléze navrátíl Sázavský klášter.³¹⁶ Ovšem kníže Vratislav také pochopil, že pro zvýšení duchovní i správní prestiže pražské diecéze musí udělat více než jeho předchůdce. Na počátku Vratislavovy vlády nebylo v Čechách žádná instituce, která by byla přímo podřízená papeži. Veškeré církevní instituce podléhaly pražskému biskupovi, který byl zase podřízen mohučskému arcibiskupovi. Snaha o přímý kontakt s kurií a získání alespoň minimální svébytnosti na říšské církevní správě nešlo v aktuální situaci řešit jinak, než zřízením exemptní kapituly. Jistě k tomuto kroku přispěly i nepopíratelné osobní neshody knížete Vratislava a biskupa Jaromíra–Gebharda, ovšem neměli bychom pod hlukem sourozeneckých šarvátek přehlížet širší politický rozměr Vratislavovy fundace.³¹⁷ Umístění takové instituce na Vyšehrad pak bylo především strategickým rozhodnutím. Kníže dále potřeboval dodat politickou váhu zřízené kapitule svou okázalou přítomností, zároveň ale nesměl z vnitropolitických důvodů ztratit bezprostřední kontakt s Pražským hradem. Bylo by tedy nepraktické zřídit podobnou fundaci při kapitulním chrámu sv. Štěpána v Litoměřicích.

O vlastní fundaci vyšehradské kapituly nemáme dochované žádné dobové zprávy a veškeré podrobnosti se dozvídáme až zprostředkovaně z pozdějších kronikářských záznamů, listin a zejména listinných falz.³¹⁸ Ani jediný český historiografický pramen, který jinak informuje o období Vratislavovy vlády celkem detailně, tedy Kosmova kronika, nepřináší ve svých nejstarších redakcích o této skutečnosti žádné zmínky.³¹⁹ Marie Bláhová upozorňuje na to, že v tom nelze spatřovat nepřátelství vůči nově založené instituci. Kosmas totiž ve svém díle zásadně nepsal o českých církevních institucích kromě „své“ kapituly při chrámu sv. Víta a nedalekém jiřském klášteře na Pražském hradě.³²⁰ Ovšem fakt, že Vyšehrad byl pro pražskou kapitolu tvrdou konkurencí, je nepopíratelný.

Problematika kolem „vyšehradských písemností“ je poměrně složitá. Abychom se v ní lépe orientovali, nejprve si jednotlivé texty představíme a rozdělíme do dvou základních okruhů na historiografické prameny a diplomatické prameny.

Základní historiografický pramen, ze kterého čerpáme informace o povaze a významu vyšehradské fundace, je tzv. interpolace Kosmovy kroniky, která se skládá z

³¹⁶ Martin Wihoda oblibu slovanských mnichů u českých knížat interpretoval tak, že jim symbolicky zajišťovali stará práva na Metodějův moravský arcibiskupský stolec, který byl po pádu Velké Moravy neobsazen: WIHODA 2010, 133.

³¹⁷ WIHODA 2010, 135–136.

³¹⁸ O založení kapituly nic neuvádí ani Hradištsko–Opatovické anály, nezaznamenávají je ani české prameny ze 13. století. Za to se tato událost zmiňuje v pramenech cizí provenience. BLÁHOVÁ 2001, 22–25.

³¹⁹ BLÁHOVÁ 2001, 14.

³²⁰ BLÁHOVÁ 2001, 13.

falza protekční listiny papeže Alexandra II.³²¹ a jejího úvodu. Znění textu známe pouze ze dvou pozdějších redakcí Kosmovy kroniky – z tzv. štrasburského rukopisu,³²² jehož vznik je datován do přelomu 12. a 13. století,³²³ a z tzv. rukopisu mnichovského z 15. století.³²⁴ Obě verze se liší jen nepatrně, ale prioritní je pro nás starší z dochovaných textů, který rekonstruoval a do své edice Kosmovy kroniky zařadil Bertold Bretholz.³²⁵

Jak bylo uvedeno výše, samotnému falzu listiny Alexandra II. předchází vysvětlující úvod. Autor jej zařadil k datu 1070 a začíná zmínkou o zbožnosti Vratislava II., jež ho vedla k založení chrámu v hlavním hradu Čech, který se nazývá Vyšehrad. Zároveň se kníže rozhodl svěřit chrám i s kanovníky pod ochranu římského papeže. Poslal proto do Říma probošta Petra od kostela sv. Jiří, aby papeže seznámil s Vratislavovým plánem. Papež Alexandr záměr uvítal a prý svolal synodu 72 biskupů, kteří posléze s iniciativou vyslovili jednomyslný souhlas. Potom poslal papež probošta Petra s privilegiem zpět, jehož znění je následně připojeno. Po úvodních listinných formulích shrnuje privilegium historii založení kapituly. Nejprve vydavatel veřejně oznámil Vratislavův zbožný záměr, informoval o schválení 72 biskupů a o tom, že k založení kapituly poslal svého legáta, tuskulského biskupa Jana. V jeho přítomnosti sám kníže vynesl na ramenou dvanáct košů naložených zeminou.³²⁶ Podle papežského ustanovení měl být kostel hlavní v celé zemi a byl rovněž bohatě nadán – biskupové českých zemí ke kostelu vyčlenili celkem 300 lidí; 200 pražský biskup a 100 olomoucký. Kníže následně svěřil kostel ochraně svatého Petra a určil, že z něj má být každoročně odváděn poplatek dvanácti hřiven k papežovým nohám. Aby byl kostel povýšen nad ostatní v zemi, mají probošt, kněz, jáhen a podjáhen sloužit bohoslužbu v mitře a sandálech, podobně jako slouží mši sedm kardinálů v chrámu svatého Petra v Římě. Bohoslužby o velkých svátcích, jichž se účastní kníže, se mají konat pouze v tomto kostele. Dále je zmíněna exempce nové instituce, totiž, že pražský biskup nesmí vyšehradskému kostelu upírat právo křtu a svěcení kněží. Pokud by se tak dělo, mohou se

³²¹ CDB I, 365–367 (č. 384).

³²² Originál rukopisu údajně pocházel z kláštera v Niederaltaichu v Bavorsku. Někdy před rokem 1870 se dostal do fondu Městské knihovny ve Štrasburku. Zde ovšem v průběhu prusko-francouzských válek shořel. Text Kosmovy kroniky z tohoto rukopisu je znám z vydání bohémikálních pramenů, které v roce 1602 pořídil německý historik a profesor práv v Heidelbergu Marquart Freher (1565–1614). Srovnání původního rukopisu s Freherovým vydáním potvrdil roku 1825 Christian Moritz Engelhard. BLÁHOVÁ 2001, 14.

³²³ S odkazem na širší literaturu k této problematice: BLÁHOVÁ 2001, 14.

³²⁴ BLÁHOVÁ, 15.

³²⁵ KOSMAS (Anhang II), 252–254.

³²⁶ Učinil tak po vzoru císaře Konstantina Velikého, který dle tradice takto založil vatikánskou baziliku sv. Petra. KUBÍN 2009, 50–51.

kanovníci obrátit na kteréhokoliv jiného biskupa nebo si stěžovat přímo na římské synodě. Listina končí koroborací, sankcí a datací k 9. květnu bez udání roku.³²⁷

Druhým, a v podstatě posledním, historiografickým pramenem z 11. a 12. století, ve kterém nalezneme zprávu o založení vyšehradské kapituly, je Letopis Prvního Kosmova pokračovatele, jinak nazývaného též Letopis kanovníka vyšehradského.³²⁸ Podle jeho tvrzení král Vratislav vystavěl chrám za duši svou, své manželky a potomstva, se schválením papeže Alexandra a 72 otců. Prostřednictvím tuskulského biskupa Jana a svatojiřského probošta Petra udělil papež služebníkům kostela (knězi, jáhnovi, podjáhnovi a proboštovi) právo užívat sandály a mitry. Král posléze podřídil chrám přímo římskému kostelu. Rovněž se připomíná založení kostela s vnesením dvanácti nůši kamení, jak to údajně učinil císař Konstantin při založení svatopeterského chrámu v Římě. Vyšehradský kostel pak Vratislav učinil svobodným. Další vyprávění se věnuje renovaci chrámu knížetem Soběslavem I.

Výklad Kanovníka vyšehradského je stručnější než autora interpolace Kosmovy kroniky. V řadě údajů se sice oba prameny shodují, přesto jsou zde dílčí rozdíly. V interpolaci Kosmovy kroniky je Vratislav nazýván knížetem, zatímco Kanovník vyšehradský jej tituluje jako krále. Kanovník také nezmiňuje donaci pražského a olomouckého biskupa, nic neříká o poplatku kurii za propůjčení sandálů a mitry, rovněž netvrdí, že by Vyšehrad byl hlavním chrámem v zemi. Nakonec je rozdíl i v údaji o vnesení dvanácti nůši zeminy, respektive kamení, a Kanovník vyšehradský ještě přidal srovnání se založením římského kostela císařem Konstantinem.³²⁹

Vysvětlit příčinu těchto nesrovnalostí není jednoduché a není to ani předmětem této práce.³³⁰ Na tomto místě nám bude stačit konstatování, že oba texty podávají o události poměrně pozdní svědectví. Konkrétně se tento záznam z Letopisu kanovníka vyšehradského datuje přímo na přelom let 1129–1130,³³¹ což představuje časový odstup dlouhých 60 let od vlastního založení kapituly. Datování interpolace Kosmovy kroniky je daleko složitější. Jak bylo naznačeno výše, skládá se ze dvou částí. První je úvod k falzu a druhá pak bula papeže Alexandra II., která byla později samostatně zařazena do okruhu

³²⁷ CDB I, 365–367 (č. 384); KOSMAS (Anhang II), 252–254.

³²⁸ FRB II, 206–207. Shrnutí problematiky k této kronice s odkazy na další literaturu: BLÁHOVÁ 1974, 196–203; WOJCIECHOWSKA 1978, 5–18; NECHUTOVÁ 2000, 73–74.

³²⁹ KUBÍN 2009, 50–51.

³³⁰ Tématiku podrobně zpracovala s odkazem na další literaturu: BLÁHOVÁ 2001, 13–31.

³³¹ BLÁHOVÁ 2001, 17. Shrnutí problematiky datace Letopisu Kanovníka vyšehradského: BLÁHOVÁ 1974, 201–202. Srovnání: BORSKÁ–URBÁNKOVÁ 2007, 161–165. Studie ke způsobu práce středověkých letopisců: BLÁHOVÁ 1995.

diplomatických pramenů.³³² Vzájemný vztah obou částí je stále předmětem odborné diskuze, i když se zdá, že oba texty pochází od jednoho autora.³³³ Tím mohl být člen vyšehradské kapituly, jelikož jedině ta měla zájem na tom, aby privilegium vůbec vzniklo. Sama listina je současnou historiografií považována za evidentní falzum a ani se nepředpokládá, že by papež Alexandr II. privilegium vůbec vydal.³³⁴ Na tomto místě je nutné uvést, že označení „falzum“ či „padělaná listina“ nutně neznamená, že se jedná o pramen nulové výpovědní hodnoty. Ve středověku se listiny často paděly za účelem doložení majetkových práv a privilegií. V našem případě se jedná o doložení papežské exempce,³³⁵ tedy výňatku z pravomocí pražského biskupa; stejně tak o doložení někdejší panovníkovi přízně.³³⁶

Zdroje dochovaného textu nám rovněž nejsou přesně známé. Dříve byl vysloven názor, že je papežské privilegium padělané dle vyprávění Kanovníka vyšehradského,³³⁷ tomu ovšem neodpovídá rozsah jeho textu ani další dílčí indicie, jako například rozdílná titulatura Vratislava II.³³⁸ V současnosti se uvažuje o sepsání ústní tradice,³³⁹ stejně tak o existenci starších písemností aktové povahy,³⁴⁰ které sloužily jako předloha, respektive v nich byly uvedeny základní informace o povaze a rozsahu knížecí fundace na Vyšehradě. Tyto záznamy pak sloužily jako východisko pro oba autory historiografických textů. Jak je uvedeno výše, privilegium je známo pouze ze dvou pozdějších redakcí Kosmovy kroniky, přičemž nejstarší pochází nejdříve z konce 12. století a není české provenience. Vznik listiny je tím ohraničen nejpozději k tomuto období. Marie Bláhová naposledy předpokládala, že text byl původně zařazen do dnes nedochované „Vyšehradské redakce“ Kosmovy kroniky, jejíž vznik datuje od druhé čtvrtiny 12. století do počátku 13. století.³⁴¹ Vedle této hypotézy se považuje privilegium Alexandra II. také za samostatnou listinu, která je nejčastěji datována k polovině 12. století.³⁴² Privilegium Alexandra II. je jednou

³³² CDB I, 365–367 (č. 384).

³³³ BLÁHOVA 2001, 26; PLESZCZYNSKI 2002, 126.

³³⁴ S odkazem na starší literaturu: PSÍKOVÁ 1973, 10; BLÁHOVA 2001, 25; PLESZCZYNSKI 2002, 131. Naproti tomu Václav Novotný se domníval, že původní listina papeže Alexandra II. skutečně existovala: NOVOTNÝ I/2, 142–143.

³³⁵ Širší pojednání o významu tohoto titulu podal: NOVOTNÝ I/3, 416–421.

³³⁶ Význam listin pro kapitolu nastínil: ČUMLIVSKI 1992, 148–168.

³³⁷ PSÍKOVÁ 1973, 10.

³³⁸ PLESZCZYNSKI 2002, 135. Srovnání: KROFTA 1904, 132–134.

³³⁹ BLÁHOVA 2001, 26; PSÍKOVÁ 1973, 9; PLESZCZYNSKI 2002, 132.

³⁴⁰ BLÁHOVA 2001, 25.

³⁴¹ BLÁHOVA 2001, 25.

³⁴² CDB I, 365–367 (č. 384); NOVÝ 1991, 134. Jiřina Psíková datovala vznik samotného falza listiny nedlouho po roce 1130: PSÍKOVÁ 1973, 9–10. Andrzej Pleszczyński datoval po roce 1140: PLESZCZYNSKI 2002, 136.

z částí okruhu tzv. vyšehradských listin.³⁴³ Již Gustav Friedrich upozornil, že všechny spolu „nějakým“ způsobem souvisí.³⁴⁴ Pro bližší zkoumání si je nyní představíme.

Již k 18. březnu 1074 je datována pravá listina papeže Řehoře VII. knížeti Vratislavovi,³⁴⁵ ve které římský biskup přislíbil udělení ostatků a privilegií nejmenovanému kostelu, jakmile bude dostavěn. Vyšehrad ani svatopetrský chrám se přímo nezmiňuje, ale z okolností vyplývá, že se o něj jedná. Pro nás je tato zpráva cenná zejména ze dvou důvodů. Potvrzuje, že kníže Vratislav skutečně jednal se svatou stolicí o exempci a že kostel, jehož základní kámen byl dle tradice položen roku 1070, se doopravdy v této době stavěl a roku 1074 ještě nebyl dokončen. Zajímavá je rovněž zmínka o věnování relikvií. Kromě ostatků sv. Petra by se hypoteticky mohlo jednat i o ostatky sv. Vavřince.³⁴⁶ Bohužel nemáme žádné dochované zprávy o tom, kdy se na Vyšehrad skutečně dostaly. Zároveň není jisté, zda Řehoř VII. později privilegium skutečně vydal. Vzhledem k tehdejší politické situaci, kdy se kníže Vratislav přidal po roce 1075 v boji o investituru na stranu německého krále Jindřicha IV. a stal se tím nepřitelem papeže,³⁴⁷ se tato možnost nepředpokládá.³⁴⁸ Opis listiny se zachoval pouze v papežově registru ve vatikánském archivu.³⁴⁹

Neméně důležitá je druhá, nepochybně pravá,³⁵⁰ listina papeže Lucia II. z 11. dubna 1144.³⁵¹ Její znění upozorňuje, že vyšehradský kostel byl patrně komendován již knížetem Vratislavem, který zároveň vyměřil poplatek 12 hřiven kurii. Vyšehradskému kostelu se touto listinou přiznává zvláštní postavení v české církvi. V privilegiu Lucia II. se nemluví, na čem se právo zakládá, ale výslovně se vytýká jako něco známého: „*cuius esse dinoscitur*“.³⁵² Ačkoliv se v dokumentu výslovně neuvádí vynětí z pravomoci pražského biskupa, nese známky privilegií, jimiž je udělována zvláštní papežská ochrana.³⁵³ Důležitou je rovněž zmínka o zasvěcení kostela sv. Petru a nikoliv sv. Petru a Pavlu.

³⁴³ Jejich kompletní seznam publikoval a kritickým komentářem zhodnotil: NOVÝ 1991, 133–136.

³⁴⁴ CDB I, 365–366 (č. 384).

³⁴⁵ CDB I, 72–73 (č. 69).

³⁴⁶ Na tuto souvislost s poukazem na četné fundace svatovavříneckých kostelů v době vlády Vratislava II. upozornila: SOUKUPOVÁ 2005, 14 (poznámka 101).

³⁴⁷ Širší historické pozadí podal: NOVOTNÝ I/2, 173.

³⁴⁸ KROFTA 1904, 154; PLESZCZYNSKI 2002, 131.

³⁴⁹ PSÍKOVÁ 1973, 6.

³⁵⁰ PSÍKOVÁ 1973, 7.

³⁵¹ CDB I, 138–140 (č. 136).

³⁵² CDB I, 139 (č. 136).

³⁵³ PSÍKOVÁ 1973, 7; ČUMLIVSKI 1992, 152.

Prvořadým materiálem diplomatických pramenů je tzv. zakládací listina vyšehradské kapituly [10], která je všeobecně kladena k roku 1088 a vydavatelem byl král Vratislav I.³⁵⁴ Její znění se nám dochovalo ve čtyřech exemplářích takřka totožného obsahu, které jsou označeny: **A**, **B₁**, **B₂** a **C**.³⁵⁵ Není pochyb o tom, že tato fundační listina je rovněž pozdějším padělkem.³⁵⁶ Za nejstarší se považuje verze **A**, která se obecně datuje do poloviny 12. století.³⁵⁷ Mladší **B₁** i **B₂** pravděpodobně vznikly v poslední čtvrtině 12. století a poslední **C** je až z první poloviny 13. století.³⁵⁸ Moderní historiografie rovněž řešila otázku, zda vůbec původní zakládací listina existovala. Dříve převládal názor, že současné znění je do určité míry přepisem autentické zakládací listiny,³⁵⁹ dnes ovšem převládá hypotéza, že Vratislav II. žádný takový dokument nevydal a současná podoba je kompilátem založeným na starších aktových záznamech, ústní tradici a starších soupisech kapitulního majetku.³⁶⁰

Ve znění zakládací listiny Vratislava II. se opět dozvíme o věnování 200 lidí od pražského biskupa a 100 lidí od olomouckého biskupa, tentokrát za souhlasu údělných moravských knížat, Konráda a Oty. Za jejich souhlasu, i českých a moravských velmožů, pak svěřil český kníže vyšehradskou kapitolu pod přímou ochranu papeže. Za to měl být papeži odváděn poplatek 12 hřiven domácí mince. Dokonce je stanoven i termín uhrazení poplatku na Velikonoce.³⁶¹ Největší prostor věnuje autor listiny bohatému majetkovému výpisu vyšehradské kapituly.³⁶² Formulace těchto údajů je podobná znění falza Alexandra II. pouze se poněkud liší v údajích o knížecích bratřích, přidává se souhlas velmožů a doplňuje termín poplatku i druh mince.³⁶³

V zakládací listině se rovněž setkáváme s pozoruhodným titulem knížete Vratislava – „*princeps et monarcha Boemorum*“,³⁶⁴ který se doslovně objevuje i v listině knížete Soběslava I. hlásící se do roku 1130.³⁶⁵ Pravost této listiny je ovšem sporná.³⁶⁶ Jisté

³⁵⁴ BOHÁČ 2001, 17.

³⁵⁵ CDB I, 371–391 (č. 387).

³⁵⁶ Diplomatické závěry potvrdil i sfragistický rozbor připojených pečeti krále Vratislava na třech dochovaných exemplářích. ČAREK 1938, 1–50.

³⁵⁷ Jiřina Psíková ji řadí do období 1142–1178: PSÍKOVÁ 1973, 30. Václav Hrubý ve své detailní studii datuje vznik listiny mezi roky 1178–1200: HRUBÝ 1936, 163.

³⁵⁸ Základní rozdělení a dataci provedl Gustav Friedrich: CDB I, 371–372 (č. 387). S těmito závěry souhlasí: NOVÝ 1991, 134.

³⁵⁹ Starší literaturu shrnula: PSÍKOVÁ 1973, 10–14.

³⁶⁰ PSÍKOVÁ 1973, 14; BLÁHOVÁ 2001, 25–26; PLESZCZYNSKI 2002, 135.

³⁶¹ CDB I, 388 (č. 387): „*a pascha usque ad ascensionem domini de moneta nostre provincie*“.

³⁶² Jeho kritické zhodnocení provedla: PSÍKOVÁ 1973, 18–27.

³⁶³ Podrobnější rozbor jednotlivých formulací předložila: BLÁHOVÁ 2001, 19–20.

³⁶⁴ CDB I, 372 (č. 387).

³⁶⁵ CDB I, 111–115 (č. 111).

souvislosti se zakládací listinou vyšehradské kapituly našli badatelé i s falzem listiny na jméno Soběslava I. bez uvedení data.³⁶⁷ U všech tří listin se uvažuje, že vznikly ve stejném období, přičemž zakládací listinu vyšehradské kapituly a falzum knížete Soběslava I. bez uvedení data dokonce mohl napsat jeden autor.³⁶⁸ Toto samotné tvrzení nijak neodporuje výslednému zařazení vzniku všech tří dokumentů mezi roky 1142–1178.³⁶⁹ Ovšem již Václav Hrubý ve své studii z roku 1936, ve které se detailně zabýval rozborem zakládací listiny vyšehradské kapituly s přihlédnutím k dalším vyšehradským listinám, upozornil na zajímavou souvislost s původním patrociniem vyšehradského kapitulního chrámu. Tato okolnost dalšímu bádání unikla. V zakládací listině je totiž kostel jmenován sv. Petra a Pavla. Stejně je titulován i v obou listinách na jméno Soběslava I. Toto zjištění je ovšem v rozporu s uvedením pravé listiny Lucia II. z roku 1144, která zmiňuje pouze patrocinium sv. Petra.³⁷⁰ Václav Hrubý si správně povšiml,³⁷¹ že ještě v pravých (!) listinách Soběslava II. z roku 1178 a knížete Bedřicha z 2. května 1187 je kapitulní chrám jmenován pouze jako sv. Petra.³⁷² Je tedy pozoruhodné, že patrocinium sv. Petra a Pavla znají padělané listiny obecně kladené k polovině 12. století, ale ty, které jsou považované za pravé,³⁷³ z poslední čtvrtiny 12. století jej neznají. Tato okolnost by znovu měla otevřít otázky ohledně datování nejstarší části zakládací listiny vyšehradské kapituly a měla by znovu prověřit, zda neměl pravdu Václav Hrubý, který vznik jejího nejstaršího znění klade do poslední čtvrtiny 12. století.³⁷⁴ Pro nás je toto důkazem, že původní zasvěcení vyšehradského kapitulního chrámu neslo pouze jméno sv. Petra, jak je ostatně uvedeno v padělaném privilegiu papeže Alexandra II. Kdy přesně se na Vyšehrad dostaly ostatky sv. Pavla, bohužel nevíme. Pouze můžeme předpokládat, že se tak stalo v poslední čtvrtině 12. století.³⁷⁵

³⁶⁶ Přehled starších názorů shrnuje: PÍSKOVÁ 1973, 2–3. O pravosti nověji nepochybuje: BLÁHOVÁ 2001, 18.

³⁶⁷ CDB I, 405–406 (č. 393).

³⁶⁸ PSÍKOVÁ 1973, 30; BLÁHOVÁ 2001, 18–19.

³⁶⁹ PSÍKOVÁ 1973, 32.

³⁷⁰ CDB I, 138–140 (č. 136): „*Wissegradensem ecclesiam sub beati Petri, apostolorum principis, in cuius honore fundata est et cuius iuris esse dinoscitur*“.

³⁷¹ HRUBÝ 1936, 153.

³⁷² Listina Soběslava II. z roku 1178: CDB I, 251–253 (č. 287): „...*quod ecclesiam Wissegradensem specialiter honorare et defendere libenter volo propter honorem dei et sue sancte matris Marie et beati Petri apostoli*...“. Listina knížete Bedřicha z 2. května 1187: CDB I, 288–290 (č. 317): „*Ego Fridericus gratias ago tibi, beatissime apostole Petre, qui, vigilantius ut intenderem ad huius me honorem ecclesie, per soporem visitando, sensibiliter etiam commonere dignatus es*“.

³⁷³ NOVÝ 1991, 133–135.

³⁷⁴ HRUBÝ 1936, 163.

³⁷⁵ Bořivoj Nechvátal se domnívá, že k tomu došlo již na přelomu 11. a 12. století: NECHVÁTAL 2004, 40; HRDLIČKA/NECHVÁTAL 2001, 104.

V této chvíli nás další vyšehradské listiny a jejich vzájemné vztahy nemusí zajímat,³⁷⁶ jelikož jsme vyčerpali rejstřík dokumentů, které mají přímou souvislost se založením kolegiální kapituly při chrámu sv. Petra na Vyšehradě. Viděli jsme, že se jedná o různorodý materiál, jehož věrohodnost není příliš jasná. Je nyní na místě ještě neověřená tvrzení padělaných listin vysvětlit.

Již výše jsme na základě autentických listin Řehoře VII. z roku 1073 a 1074 zjistili,³⁷⁷ že kníže Vratislav byl s kurií v diplomatickém styku. O vzájemných dřívějších kontaktech ovšem víme jen málo. Situaci poněkud komplikuje výpadek v papežských registrech, které zachycují opisy dopisů českému panovníkovi až od roku 1073.³⁷⁸ Z výše uvedené listiny Řehoře VII. z roku 1073 ovšem vyplývá, že Vratislav již s Alexandrem II. ve spojení skutečně byl.³⁷⁹ Ostatně papež nerozděloval privilegia s přehnanou štedrostí a jejich získání vyžadovalo dlouhodobé úsilí.³⁸⁰ Tato informace je pro nás v následujícím vyprávění poměrně důležitá.

Padělané privilegium Alexandra II. nám totiž sděluje ještě tři historické události, které jsme neprobírali: 1) Že se roku 1070 konala v Římě synoda. 2) Že na ní byl přítomen probošt svatojiřského kláštera Petr. 3) Zmiňuje účast papežského legáta, tuskulského biskupa Jana, při položení základního kamene kapitulního chrámu na Vyšehradě.

V květnu 1070, k němuž je datována listina na jméno Alexandra II., skutečně v Římě nějaká synoda probíhala.³⁸¹ Rovněž osobnost biskupa Jana je historicky podložená. Svůj episkopát ve městě Tusculum (Frascati) držel od roku 1061 do roku 1073.³⁸² Účast probošta Petra na římské synodě i účast biskupa Jana při zakládání vyšehradského chrámu už jednoznačná není, i když se zdá být do určité míry věrohodná. K roku 1073 totiž kronikář Kosmas zapsal zprávu o výpravě probošta Petra od sv. Jiří do Vatikánu a to ve věci předložení stížnosti knížete Vratislava na pražského biskupa Jaromíra.³⁸³ Pokud dobře informovaný kronikář nezapsal zprávu o poselství z roku 1070, nemusí to nutně znamenat,

³⁷⁶ Kromě výše uvedené literatury přikládám odkazy na další výchozí studie k dějinám vyšehradské kapituly v tomto období: HLEDÍKOVÁ 1980, 129–173; HLEDÍKOVÁ 1992, 93–103; ČUMLIVSKI 2000, 43–54.

³⁷⁷ CDB I, 67–68 (č. 64); CDB I, 72–73 (č. 69).

³⁷⁸ PLESZCZYNSKI 2002, 130.

³⁷⁹ Znovu je třeba uvést, že Řehoř VII. potvrdil Vratislavovi právo nosit mitru, které mu udělil již jeho předchůdce Alexandr II.: CDB I, 67–68 (č. 64).

³⁸⁰ PLESZCZYNSKI 2002, 130.

³⁸¹ KOSMAS (Anhang II), 252 (poznámka 4); PLESZCZYNSKI 2002, 129.

³⁸² KOSMAS (Anhang II), 253 (poznámka 1); KLEWITZ 1936, 137; GAMS 1873, XIX; HÜLS 1977, 139;

PLESZCZYNSKI 2002, 129.

³⁸³ KOSMAS (II, 29), 123–125.

že se neuskutečnilo.³⁸⁴ Jak víme, Kosmas nikdy nezmínil nic, co by se týkalo vyšehradské kapituly. Andrzej Pleszczyński ovšem dedukuje, že vyslanci bývali obvykle vybíráni z řad zkušených duchovních z bezprostředního panovníkova okruhu.³⁸⁵ Lze proto s badatelem souhlasit, že se probošt Petr podílel i na předchozí misi. V této souvislosti se zdá být věrohodná i přítomnost papežského legáta na Vyšehradě v roce 1070, o kterém se zmiňuje Kanovník vyšehradský i privilegium Alexandra II.³⁸⁶ Ještě je třeba doplnit, že jméno tuskulského biskupa se dochovalo i v zakládací listině vyšehradské kapituly jako jednoho ze svědků panovnícké fundace.³⁸⁷ V rozporu s výpovědí věrohodných pramenů je naopak informace Kanovníka vyšehradského o tom, že biskup Jan s sebou přivezl mitry a sandály pro vyšehradské kanovníky. Výše zmíněný dopis Řehoře VII. z roku 1074 totiž upřesňuje,³⁸⁸ že tyto insignie kapitula získá až po dokončení stavby kostela a jeho vysvěcení.³⁸⁹

Je tedy zřejmé, že i tyto části ve výpovědi pozdějších pramenů v sobě mají reálný historický základ. Další sekvence se již ověřují neskadno – například vyprávění o vynesení 12 nůši zeminy, respektive kamení, stejně tak přesně nevíme, zda bylo kapitule skutečně přiděleno 300 lidí z obou českých diecézí. Věrohodnost těchto informací ovšem již nic nemění na konečném historickém obrazu zřízení vyšehradské kapituly. Její hlavní chrám byl s největší pravděpodobností skutečně založen roku 1070 a z počátku svěřen výlučně ochraně sv. Petra. Instituce sama byla skutečně od svého vzniku vyňata z pravomoci pražského biskupa a přímo podřízená papeži, čímž byl od počátku definován její význam v českém knížectví.

³⁸⁴ PLESZCZYŃSKI 2002, 129.

³⁸⁵ PLESZCZYŃSKI 2002, 130.

³⁸⁶ PLESZCZYŃSKI 2002, 130.

³⁸⁷ Na základě rozporu v pojmenování vyšehradského chrámu se kloním k názoru Václava Hrubého, že zakládací listina vyšehradské kapituly vznikla až v poslední čtvrtině 12. století.

³⁸⁸ CDB I, 72–73 (č. 69).

³⁸⁹ PLESZCZYŃSKI 2002, 131.

5.2) KAPITULNÍ CHRÁM SV. PETRA

Původní Vratislavův kolegiální chrám sv. Petra na Vyšehradě se dodnes nedochoval. Stejně jako v případě dalších vyšehradských svatyní se stal obětí mladších přestaveb.³⁹⁰ Svou podobu změnil hned několikrát. Roku 1129 došlo k obnově kostela za Soběslava I.³⁹¹ Během druhé poloviny 13. století byl dlouhodobě opravován po požáru z roku 1249.³⁹² K rozšíření původní románské stavby došlo před koncem první třetiny 14. století, kdy byl východní chór prodloužen raně gotickým závěrem.³⁹³ Během druhé poloviny 14. století proběhly stavební akce iniciované císařem Karlem IV.³⁹⁴ Dle Bořivoje Nechvátala byla ke stávající románské lodi s raně gotickým závěrem připojena na západě vrcholně gotická chrámová loď s dvěma bočními loděmi,³⁹⁵ které po vnější straně provázely obdélné kaple.³⁹⁶ Celková délka vyšehradského kostela po této přístavbě dosahovala impozantních 110 m.³⁹⁷ Po roce 1420, kdy došlo ke zrušení Vyšehradu rozvášněnými Pražany v důsledku husitských bouří, opět prošel chrám rekonstrukcí. Různé zásahy, drobné přestavby (například presbyteria, výstavba nové sakristie) a opravné práce, které měnily vrcholně gotickou podobu kostela, se konaly po celé 15. a 16. století.³⁹⁸ Zásadní přestavba baziliky sv. Petra a Pavla proběhla ve dvacátých letech 18. století, kdy se celý kostel kompletně barokizoval.³⁹⁹ Poslední výrazná stavební etapa se uskutečnila v poslední čtvrtině 19. století, kdy kostel získal svou současnou novogotickou podobu dle návrhu Josefa Mockera.⁴⁰⁰

³⁹⁰ Souhrnné studie k problematice: SOMMER 1988, 63–70; NECHVÁTAL 1974, 113–138.

³⁹¹ FRB II, 206–207.

³⁹² FRB II, 286: „*Eodem anno Wissegradensis ecclesia combusta est*“. O postupné renovaci kostela detailně informuje: SOUKUPOVÁ 2005, 27–29.

³⁹³ Detailněji k této stavební etapě: NECHVÁTAL 2004, 73–83; SOUKUPOVÁ 2005, 29–32; BENEŠOVSKÁ 1991, 214–222; BENEŠOVSKÁ 2001, 90–101.

³⁹⁴ Základní studie k této problematice: SOUKUPOVÁ 2005, 33–42; NECHVÁTAL 2004, 84–111; KAŠIČKA/NECHVÁTAL 1979b, 103–125.

³⁹⁵ NECHVÁTAL 2004, 112.

³⁹⁶ Rekonstrukcí gotické podoby chrámu a otázkami stavebních vlivů se podrobněji zabývali: MENCL 1948, 79–83; MENCL 1971, 217–254; LÍBAL 2001, 410.

³⁹⁷ NECHVÁTAL 2004, 112.

³⁹⁸ Problematiku shrnuli: HRDLIČKA/NECHVÁTAL 2001, 105–106; NECHVÁTAL 2004, 112–117; SOUKUPOVÁ 2005, 42–48. Studie, které se širěji zabývají dějinami Vyšehradu v tomto období: VACEK 1916, 114–132, 161–177; HOLEC 2001, 185–192.

³⁹⁹ NECHVÁTAL 2004, 117–128.

⁴⁰⁰ NECHVÁTAL 2004, 128–161; SOUKUPOVÁ 2005, 48–51.

Podoba nejstarší části vyšehradské baziliky minor byla do nedávné doby zcela neznámá a nevědělo se ani o její přesné poloze. Vymezena byla pouze přibližně současnou polohou kostela sv. Petra a Pavla. Zásadní objevy přinesl až archeologický výzkum pod vedením Bořivoje Nechvátala v letech 1968–1986.⁴⁰¹ [11, 12]

Roku 1968 proběhl pokus o částečnou revizi zpráv Karla Vlačihy o nálezu románského zdiva při stavbě Slavína.⁴⁰² Položené sondy nakonec potvrdily existenci souvislého středověkého objektu. Zprvu se uvažovalo, že se jedná o jakousi polygonální centrálu s vnějšími příporami,⁴⁰³ ovšem nalezené základy se příliš nápadně nacházely v ose současného kostela vzdáleného pár desítek metrů směrem na západ. Vzniklo tedy podezření, že se může jednat o východní presbytář „ztracené“ starší stavby. Následný výzkum byl nesmírně složitý, jelikož zasahoval do jihovýchodního koutu dnešního vyšehradského hřbitova v ose Východ – Západ současné baziliky, a důsledně mohl probíhat pouze po hřbitovních cestách. V těchto místech nakonec byla objevena východní i střední část Vratislavova románského chrámu. Prvně odhalené základy východního polygonálního závěru kostela se nakonec ukázaly jako raně gotická přístavba z konce první třetiny 14. století.⁴⁰⁴ [13]

Podobné obtíže nesl i průzkum interiéru dnešní baziliky minor.⁴⁰⁵ [12] V první polovině osmdesátých let probíhal výzkum za stálého liturgického provozu, což dle zápisu Bořivoje Nechvátala,⁴⁰⁶ komplikovalo samotné terénní práce, a proto se akce protáhla na několik let.⁴⁰⁷ V interiéru svatyně se pak v prostoru dnešního východního chóru našly základy původního románského západního závěru, který byl rovněž zakončen apsidou jako závěr východní. Během výzkumu byl rovněž pod podlahou hlavní lodi současného kostela nalezen zděný kruhový objekt, který byl interpretován jako raně románské baptisterium z doby vzniku románského kostela.⁴⁰⁸ Objekt se původně nacházel zhruba o 3 m dále v ose západního závěru.⁴⁰⁹

Celková rekonstrukce dispozice raně románské svatyně je tedy následující: [14, 15] Jednalo se o trojlodní baziliku zakončenou na východě i západě chorém a apsidou. Střední

⁴⁰¹ NECHVÁTAL 1988, 417–422; NECHVÁTAL 2002, 381–408.

⁴⁰² VLAČIHA 1910, 149–160.

⁴⁰³ NECHVÁTAL 1972, 394–402; NECHVÁTAL 2004, 172.

⁴⁰⁴ NECHVÁTAL 1973, 5–28.

⁴⁰⁵ Podrobné shrnutí výzkumu včetně předložené obrazové dokumentace: NECHVÁTAL 2004, 172–246.

⁴⁰⁶ NECHVÁTAL 2004, 172.

⁴⁰⁷ Přesto neopomněl badatel dodat, že členové kapituly vycházeli archeologům maximálně vstříc.

NECHVÁTAL 2004, 172.

⁴⁰⁸ NECHVÁTAL 2001a, 218–228; NECHVÁTAL 2004, 61–69.

⁴⁰⁹ NECHVÁTAL 2001a, 218.

loď doprovázely dvě užší boční lodě, na východě rovněž zakončené apsidou, na západě však rovnou zdí.⁴¹⁰ Bazilika tedy s největší pravděpodobností neměla západní vstupní portál, ale jižní. Jeho lokaci přesněji určuje poloha románského mostu, který spojoval kapitulní chrám s knížecím okrskem a byl poblíž baziliky objeven již ve třicátých letech minulého století.⁴¹¹ Kostel dosahoval délky 53 m a šířky 17 m a byl zděný z opukových kvádrů. Jelikož nemáme o vyšehradské bazilice podrobnější informace, zkusme si nejprve představit její nejbližší analogii.

Nalezneme ji na Pražském hradě, kde se od roku 1060 započalo s výstavbou monumentální románské baziliky sv. Víta, Václava a Vojtěcha.⁴¹² Jednalo se o dvouchórovou trojlodní plochostropou baziliku, oba chóry byly vyvýšené. Východní kněžiště neslo zasvěcení sv. Vítu a pod ním byla trojlodní krypta sv. Kosmy a Damiána a ještě předsunutá krypta sv. Gaudencia. Západní presbytář byl zasvěcen Panně Marii a pod ním ležela pětিলodní krypta sv. Martina. Hlavní loď provázely kratší boční lodi na východě ukončené apsidou, západní část protínala mohutná příčná loď, k níž na východní straně přiléhala dvojice věží. Hlavní vstup do baziliky byl rovněž z jihu. Celková délka svatovítské baziliky je odhadnuta na necelých 70 metrů a její šířka na zhruba 23 m.⁴¹³ Rovněž byla zděna z opukových kvádrů. [16] Ihned je patrné, že vyšehradská bazilika je v základní dvouchórové dispozici totožná, ale například transept zde archeologicky potvrzen není. Stejně záhadná je i přítomnost krypty a věží. Kapitulní kostel sv. Petra byl rovněž o něco menší.

Poměr šířky a délky kapitulního kostela sv. Petra i vzájemný vztah střední a bočních lodí dovoluje rekonstruovat jeho původní členění.⁴¹⁴ Východní chór tvořil čtverec ukončený apsidou, pod nímž se předpokládá krypta, která ovšem nebyla výzkumem potvrzena.⁴¹⁵ Střední loď byla tvořena třemi ideálními čtvercovými poli, jimž na bocích odpovídal dvojnásobek polí postranních. Trojlodní prostor pravděpodobně dělily čtvercové mezilodní pilíře, jejichž arkády rytmizovaly střední plochostropou loď. Západní presbytář pak rovněž tvořil čtverec ukončený apsidou. Jak bylo uvedeno výše, západní kněžiště se nacházelo v prostoru dnešního východního závěru.⁴¹⁶ Archeologický výzkum zde odhalil

⁴¹⁰ NECHVÁTAL 2004, 174.

⁴¹¹ NECHVÁTAL 2004, 46.

⁴¹² FRB II, 92.

⁴¹³ Základní studie k tématu s odkazy na starší literaturu: FROLÍK/MARÍKOVÁ–KUBKOVÁ/RŮŽIČKOVÁ/ZEMAN 2000, 209–218; KUTHAN/ROYT 2011, 39–49.

⁴¹⁴ KAŠIČKA/NECHVÁTAL 1984, 81–94.

⁴¹⁵ NECHVÁTAL 2002, 403.

⁴¹⁶ NECHVÁTAL 2004, 209.

zahloubený prostor, nad kterým se patrně nacházel vyvýšený chór.⁴¹⁷ Rovněž se uvažovalo, zda i západní závěr pod sebou neměl kryptu jako v případě svatovítské baziliky. Výzkum ovšem nepotvrdil existenci obdélných ani půlkruhových nik nebo sloupků, které by svědčily o klenbě. Nepotvrdily se ani žádné další stavební zásahy do průběhu vnitřní líce raně románské hlavní lodi. Ta nepřerušeně probíhala v celé délce směrem k západní apsidě.⁴¹⁸ O kryptě se dozvídáme pouze z listiny z 25. září 1369, v níž probošt spolu s kapitulou potvrzují, že Martin, farář od kostela sv. Petra na Poříčí, založil ve vyšehradském kostele oltář sv. Filipa a Jakuba, který se nacházel mezi zvonice v kryptě, respektive v amboně.⁴¹⁹ Helena Soukupová naposledy upozornila, že ambonou bývaly nazývány tribuny na konci chóru určené ke čtení epištol a evangelia.⁴²⁰ Tuto zprávu tedy interpretuje tak, že byl oltář založen v zahloubeném západním chóru, který byl považován za kryptu.⁴²¹ Bořivoj Nechvátal a nověji i František Kašička uvažují o této kryptě pouze ve východním chóru.⁴²² Jak bylo uvedeno výše, na tomto místě se dnes nachází funkční hřbitov, proto je podrobnější výzkum, který by tuto problematiku vyřešil, prozatím vyloučen.

Zpráva je ještě zajímavá díky tomu, že upozorňuje na existenci zvonice, respektive věží se zvony. Jejich poloha, jak je uvedeno v listině, se váže k nezjištěné kryptě. A stejně jako se nenašlo nic, co by svědčilo o výskytu krypty v západním chóru, nenalezl výzkum ani žádné pozůstatky věží.⁴²³ Archeologie tedy dnes uvažuje o výskytu zvonice nad východním koncem bočních lodí, jejichž čelní stěny vykrajovaly apsidy [17].⁴²⁴ Vzhledem k pozdní výpovědi jediného pramene, který nás na věže upozorňuje, nejsme v současnosti ani schopni říci, kdy vznikly. Není vyloučeno, že se jednalo o přístavbu z mladších stavebních etap kapitulního chrámu.⁴²⁵ V souvislosti se svou hypotézou o oltáři sv. Filipa a Jakuba v zahloubeném západním chóru vyslovila Helena Soukupová domněnku, že věže uzavíraly západní konec bočních lodí. Východiskem její úvahy je nález, který interpretuje jako románské „zdivo severní boční lodi a její pravoúhlé zakončení do západního chóru a

⁴¹⁷ Jeho zdivo bylo založeno „do šachty“ a dosahovalo hloubky 226 m nadmořské výšky a základový ústupek byl v hloubce 227 m. Z toho vyplývá, že úroveň podlahy v této části byla o 1 m níže než úroveň lodi, která dosahovala celkové výšky 228,25 m. Prostor vymezovala silná základová příčka, které na obvodových stěnách odpovídal pravoúhlý ústupek o šířce 0,45 m. SOUKUPOVÁ 2005, 14.

⁴¹⁸ NECHVÁTAL 2004, 212.

⁴¹⁹ RBM V/2, 354 (č. 707): „*inter campanilia in cripta sive in ambone*“.

⁴²⁰ SOUKUPOVÁ 2005, 15. V klášteře na Ostrově se ambonou označovala západní apside kostela. Srovnání: BŘICHÁČEK/RICHTER/SOMMER 2003, 13–25.

⁴²¹ SOUKUPOVÁ 2005, 15.

⁴²² NECHVÁTAL 2004, 212; KAŠIČKA 2007, 363–365.

⁴²³ NECHVÁTAL 2004, 212.

⁴²⁴ KAŠIČKA 2007, 364.

⁴²⁵ KAŠIČKA 2007, 364.

dále zdivo východního závěru někdejší sakristie provázané s chórem a pokračující směrem na sever“.⁴²⁶ Pro upřesnění se jedná o sondu S–203 [12]. Badatelka dále uvádí, že na severním boku sakristie našel Bořivoj Nechvátal hluboko založené zdivo, které interpretuje jako věž (sonda S–151 [11]).⁴²⁷ Helena Soukupová dále upozorňuje, že by se měla situace ověřit na protilehlé jižní straně, kde výzkum neproběhl, jelikož se zde nachází kaple Panny Marie Šancovské, pod níž je barokní krypta.⁴²⁸ Při ověření její domněnky ovšem zjistíme, že nálezová situace ze sondy S–203, tedy z prostoru dnešní sakristie, je poněkud odlišná.⁴²⁹ V prostoru se pouze potvrdil západní závěr románské severní boční lodi (obrázek půdorysu). O nálezu románského zdiva ve východní či západní stěně současné sakristie nevíme nic. Ono zahloubené zdivo se pak nachází vně objektu a Bořivoj Nechvátal jej interpretuje jako věžovitou stavbu kapitulního komplexu.⁴³⁰ O stáří zdiva se bohužel také nic nedozvídáme.

Nutno ovšem dodat, že v této oblasti, tedy sondy S–151, skutečně máme potvrzenou existenci jakési zvonice. Je zachycena na několika raně novověkých vyobrazeních: Na dřevorytu Jana Kozla a Michala Peterle z roku 1562 [18, 19] dokonce vidíme podél severní stěny kostela věže dvě. První se nachází při západním průčelí a druhá při východním závěru. Na Sadelerově prospektu z roku 1606 [20] vidíme již věž pouze jednu, v detailu si můžeme všimnout, že se jedná o kampanilu a je situovaná severně od východního závěru kostela. V obou vyobrazeních se prokazatelně jedná o zcela oddělený objekt od kapitulního kostela. Věž v oblasti východního presbytáře rovněž nalezneme na anonymní pohledové mapě Vyšehradu, která je datována do let 1600–1648 [21]. A nakonec jakousi malou věžičku nalezneme i na rytině Folperta van Oudena–Allena z doby kolem roku 1685 [2]. Pozdější vyobrazení již zachycují kampanilu v barokní podobě, která se na vedutách nachází na zhruba stejném místě jako naše věž, jak můžeme vidět na Huberově plánu z roku 1769 [22, 23]. Na základě těchto zjištění se domnívám, že nalezené zahloubené zdivo, interpretované Bořivojem Nechvátalem jako „věžovitá stavba kapitulního komplexu“, patří před barokní zvonici při východním závěru kostela, kterou jsme vysledovali na výše uvedených dobových vyobrazeních. O původu této kampanily, a zda snad byla pozůstatkem románské zvonice, ovšem nemáme přesvědčivé důkazy. Nicméně archeologický výzkum potvrdil, že jižní stěna barokní zvonice přesně dosedala na stěnu

⁴²⁶ SOUKUPOVÁ 2005, 16.

⁴²⁷ NECHVÁTAL 2004, 231 (obr. 231).

⁴²⁸ SOUKUPOVÁ 2005, 16.

⁴²⁹ NECHVÁTAL 2004, 211.

⁴³⁰ NECHVÁTAL 2004, 231 (obr. 231).

severní boční lodi románských základů kapitulního chrámu a byla do ní provázána.⁴³¹ Znamená to, že určitý čas stál objekt podobného charakteru současně s bazilikou. Kdy a jak dlouho, ovšem nevíme. V současnosti lze jen doufat, že problematiku románských věží v budoucnu přesvědčivě vyřeší nový archeologický výzkum.

⁴³¹ NECHVÁTAL 2004, 43.

5.3) ROMÁNSKÝ MOST NA VYŠEHRADĚ

K dokreslení románské podoby kapitulního chrámu je ještě potřeba nastínit problematiku výše zmíněného kamenného mostu, který přes mělkou terénní vlnu spojoval kostel s přilehlým otevřeným nádvořím předpokládaného panovnického okrsku.⁴³² [5] Existence mostu dokládá, že bazilika byla přístupná jižním portálem. Vzhledem k tomu, že most směřoval k západnímu chóru, předpokládá Helena Soukupová, že v této části baziliky bylo vyvýšené místo s trůnem panovníka.⁴³³

Objekt byl odhalen již Karlem Guthem,⁴³⁴ ale bez bližších souvislostí. O interpretaci stavby se později pokusil Jiří Čarek, který ji pokládal za součást opevnění Vratislavovy rezidence.⁴³⁵ Revizní výzkum z konce sedmdesátých let 20. století posléze zjistil,⁴³⁶ že most se neklenul nad obraným příkopem, ale nad mělkou terénní vlnou o hloubce zhruba 150 cm.⁴³⁷ Výzkum dále upřesnil, že most přiléhal na spáru k jižní lodi kostela. V šíři měřil zhruba 5,3 m a dosahoval délky 16,5 m, možná až 23 m.⁴³⁸ Dále byl na jižní straně odkryt jeden oblouk v podobě šikmo vedené nízké segmentové klenby o šířce 280 cm [24], nasazené na 70–100 cm vysoké patky, které tvoří asi 1 m široké základové pasy. V konstrukci mostu se uplatnilo kladení zdiva ve formě „opus spicatum“, ale dle zjištění nemělo dekorativní charakter.⁴³⁹ Nad patkami jsou oba mostní boky v líci obezděny opukovými kvádríky. Zachované boční zdi mají nad rubem mostního oblouku výšku maximálně 80 cm, proto si je můžeme představit pouze jako poprsní zídky.⁴⁴⁰ Na základě nálezové situace je tedy most interpretován jako reprezentativní komunikace, která sloužila pro vstup do kostela.⁴⁴¹ Lze i předpokládat, že most byl zastřešen. Na opačné straně, tedy v prostoru panovnického okrsku, je situace nejasná. Most ústil do míst, kde později stála

⁴³² NECHVÁTAL 2004, 46.

⁴³³ SOUKUPOVÁ 2005, 15.

⁴³⁴ GUTH 1931, 63–64.

⁴³⁵ ČAREK 1947, 180.

⁴³⁶ KAŠÍČKA/NECHVÁTAL 1991, 281–284.

⁴³⁷ NECHVÁTAL 2004, 46.

⁴³⁸ Tento závěr výzkumu je ovšem nejasný: NECHVÁTAL 2004, 46.

⁴³⁹ NECHVÁTAL 2004, 46.

⁴⁴⁰ NECHVÁTAL 2004, 46. Srovnání: ČAREK 1947, 179.

⁴⁴¹ NECHVÁTAL 2004, 46; SOUKUPOVÁ 2005, 15; PLESZCZYNSKI 2002, 163.

barokní zbrojnice, jejíž stavba pochopitelně narušila původní podloží.⁴⁴² Obecně se předpokládá, že nestandardní šikmá orientace mostu respektovala starší rozmístění staveb v oblasti knížecí akropole. K čemu původně most vedl je ovšem záhadou, což badatele lákalo k různým hypotézám. Sám Bořivoj Nechvátal vyslovil názor, že most mohl spojoval kapitulní chrám s rotundou sv. Jana Evangelisty,⁴⁴³ kterou dlouhodobě předpokládá v prostoru panovnického okrsku. Svou dedukci postavil na analogii se situací na Pražském hradě, kde spojovala svatovítskou baziliku a jižněji položený kostelík tzv. sv. Bartoloměje rovněž šikmo orientovaná spojovací chodba.⁴⁴⁴ Tuto úvahu odmítá Andrzej Pleszczyński. Na základě analogií ze západoevropských královských rezidencí se domnívá, že tato krytá chodba spojovala kapitulní chrám a panovnický palác.⁴⁴⁵ Koneckonců i na Pražském hradě byla asi v polovině 12. století chodba, která spojovala katedrálu, respektive kanovnický dům, s bazilikou sv. Jiří.⁴⁴⁶ O přesné poloze vyšehradského paláce však nevíme nic konkrétního, takže je stejně dobře možné, že most jen ústí do širokého prostranství, jakéhosi náměstí, o kterém víme, že sloužilo ke shromážděním lidu při různých církevně–politických událostech.⁴⁴⁷

Datování mostu rovněž není jednoznačné. Nejdůležitější slovo zde má jistě archeologie. V tomto případě proběhl rozbor středověkých malt z nalezeného mostu i západní apsidy románského chrámu a ukázalo se, že oba materiály mají velmi podobné složení.⁴⁴⁸ Díky tomuto zjištění Bořivoj Nechvátal datuje vznik mostu a chrámu do stejné časové vrstvy, tedy do období Vratislava II.⁴⁴⁹ Samotná shoda malt ovšem sama o sobě přesné vročení nepotvrzuje. Víme totiž, že roku 1129 proběhla velká obnova kapitulního chrámu z popudu knížete Soběslava I.⁴⁵⁰ Rozsah těchto prací se teoreticky mohl týkat i blíže nezjistitelného zásahu na západním chóru. Je proto nutné stále uvažovat i o možnosti, že most vznikl současně s touto obnovou a původně zde nestál.

V této souvislosti je totiž nesmírně zajímavá část popisu Kanovníka vyšehradského k těmto událostem: „*porticus in circuitu addidit, laquearia in lateribus duobus affixit,*

⁴⁴² Možná to je důvodem, proč se v této oblasti nikdy neuskutečnil řádný archeologický výzkum, byť by možná mohl přinést velmi překvapivé závěry.

⁴⁴³ NECHVÁTAL 2004, 46–50.

⁴⁴⁴ BORKOVSKÝ 1969, 128–129; NECHVÁTAL 2004, 49–50; FROLÍK/MARÍKOVÁ–KUBKOVÁ/RŮŽIČKOVÁ/ZEMAN 2000, 218.

⁴⁴⁵ PLESZCZYŃSKI 2002, 163–164. Tím palác lokalizoval do oblasti někdejší barokní zbrojnice.

⁴⁴⁶ BOHÁČOVÁ/FROLÍK/ŽEGKLITZ 1989, 194–195.

⁴⁴⁷ Více k tématu: Kapitola 4.3, 31–33.

⁴⁴⁸ Malta je s vysokým obsahem vápna a písku z barevných valounů.

⁴⁴⁹ KAŠIČKA/NECHVÁTAL 2004, 600–612. Nejnověji: NECHVÁTAL 2011, 200–202.

⁴⁵⁰ FRB II, 206–207.

tegulis summitatem totam cum tectis cooperuit“.⁴⁵¹ Zejména záhadná věta „*porticus in circuitu addidit*“ vybídla k řadě interpretací. Josef Cibulka se výkladem termínu rovněž zabýval a upřesnil, že může být chápan čtyřmi různými způsoby: 1) Jako boční loď kostela, chodba či ohoz. 2) Jako apsida. 3) Jako atrium. 4) Jedná se o předsíň či bránu.⁴⁵² Pátou možnost přidal ještě Andrzej Pleszczyński, který jej ztotožňuje s naším vyšehradským mostem.⁴⁵³ Jeho interpretace slova *circuitus* jako „průchod“ je mylná.

Již Vojtěch Birnbaum ve své práci o českých bazilikách uvažoval o jakémsi arkádovém předdvorí či snad nádvoří před chrámovým průčelím.⁴⁵⁴ Archeologický výzkum odhalil, že tato možnost je naznačena pouze na severní straně v místě dnešní sakristie, kde se stýkala stěna severní boční lodi s domem kapituly. Bořivoj Nechvátal následně poukazuje na zajímavost, že od konce 13. století stálo atrium na západní straně od kostela.⁴⁵⁵ Další interpretaci poskytl Jiří Čarek, který ji vykládá jako přidání bočních lodí.⁴⁵⁶ Je ovšem dokázáno, že boční lodě byly již součástí Vratislavova kostela.⁴⁵⁷ Helena Soukupová následně vykládá *porticus* jako arkádovou stavbu, která obíhala kolem baptisteria umístěného pár metrů za západní apsidou hlavní lodi chrámu.⁴⁵⁸ Své tvrzení dokládá situací z archeologického výzkumu, který odhalil mělce založené zdivo kolmé na západní apsidu a analogií s atriem před chrámem sv. Petra v Římě, které rovněž obsahovalo piscinu – tedy nádrž s vodou.

Poslední interpretaci předložil nedávno František Kašička, přičemž poukázal na vzájemnou vnitřní souvislost vyprávění Kanovníka vyšehradského. Termín *porticus* pak chápe jako emporu, respektive ohoz,⁴⁵⁹ z čehož mu vyšel výklad, že kníže Soběslav navýšil boční lodě emporami, což si vyžádalo na dvou stranách nové krovy.⁴⁶⁰ Hypotéza je to velmi zajímavá, ale je těžké porozumět tomu, proč Kanovník vyšehradský tolik akcentoval stavbu střechy.⁴⁶¹ Odpovědí může být správné pochopení termínu *laquearium*, běžně překládaný jako krov. Helena Soukupová upozornila, že tento termín ve středověké

⁴⁵¹ FRB II, 207.

⁴⁵² CIBULKA 1934b, 395–398.

⁴⁵³ PLESZCZYŃSKI 2002, 163.

⁴⁵⁴ BIRNBAUM 1919, 8–10.

⁴⁵⁵ NECHVÁTAL 2004, 43.

⁴⁵⁶ ČAREK 1947, 182–183.

⁴⁵⁷ NECHVÁTAL 2004, 43.

⁴⁵⁸ SOUKUPOVÁ 2005, 25.

⁴⁵⁹ Termín *porticus ecclesiae* předkládá Slovník středověké latiny v Českých zemích jako „chrámový ohoz či kostelní ambit“: RYBA 1987, 669.

⁴⁶⁰ KAŠIČKA 2007, 364.

⁴⁶¹ FRB II, 207: „*laquearia in lateribus duobus affixit, tegulis summitatem totam cum tectis cooperuit*“, běžně překládaný jako „přistavěl na obou stranách krovy a opatřil cihlovým krytem celý vršek kostela i střechy“.

latině znamenal „vykládaný strop, klenutý strop či klenbu“, proto jej pochopila jako „klenbu boční lodi“. ⁴⁶² Tato interpretace se dále jeví jako správná. Poslední termín, který si zaslouží naši pozornost je *in circuitu*. Latinský slovník jej v této vazbě vykládá jako: „kolem, okolo, dokola“. ⁴⁶³ Volný překlad Kanovníkova popisu by tedy zněl: „boční loď okolo navýšil o ochozy, podepřel je na obou stranách klenbami a pak opatřil cihlovým krytem celý vršek kostela i střechy“. Nutno ještě dodat, že archeologický průzkum fragmenty cihelných tašek v místě románského kostela skutečně potvrdil, ⁴⁶⁴ takže můžeme výpověď Kanovníka považovat za relevantní, jde pouze o její interpretaci. Náš výklad ani neodporuje archeologickému zjištění, že kapitulní kostel byl již od svého založení trojlodní bazilikou. Dokonce naopak. Soběslavova snaha o obnovení a zvelebení kostela se odrážela i v nákladné výbavě interiéru. Ze zprávy Kanovníka vyšehradského víme, že kostel byl nově vymalován, hlavní loď byla vybavena exkluzivním lustrem z drahých kovů, ⁴⁶⁵ podlahu okrášlil hlazenými kameny. ⁴⁶⁶ Listina na jméno Soběslava I. z roku 1130 pak dodává, že oltáře nechal kníže vyzdobit pallii, stříbrnými a zlatými kříži a sakristii štědře obdaroval různými knihami. ⁴⁶⁷ Zdá se být proto naprosto logické, že Soběslavova snaha směřovala i ke složitějšímu, respektive okázalejšímu, architektonickému členění interiéru baziliky.

Přijmeme-li poslední výklad za správný, vyřešíme tím i dataci vyšehradského mostu. Víme, že byl k jižní lodi přizděn na spáru, je tedy zřejmé, že obě stavby pocházejí ze stejné stavební etapy. Pokud se tedy na bočních lodích prováděla rozsáhlejší stavební aktivita, můžeme souhlasit s názorem Františka Kašičky, ⁴⁶⁸ že most pochází až z doby Soběslava I. a že tedy nebyl součástí původní baziliky sv. Petra, jak ji založil jeho otec Vratislav II.

⁴⁶² SOUKUPOVÁ 2005, 25.

⁴⁶³ RYBA 1987, 669.

⁴⁶⁴ NECHVÁTAL 1981a, 307–309.

⁴⁶⁵ Interpretací lustru se podrobněji zabýval: DENKSTEIN 1992, 83–92.

⁴⁶⁶ FRB II, 207.

⁴⁶⁷ CDB I, 112 (č. 111): „...*altaria palliis crucibusque tam aureis quam argenteis exornavi, sacrarium diversis libris ditavi...*“.

⁴⁶⁸ KAŠIČKA 2007, 364.

5.4) POHŘBY V KAPITULNÍM CHRÁMU SV. PETRA

Konkrétní podobu interiéru Vratislavovy baziliky pochopitelně neznáme. Nejstarší popis výzdoby se dochoval až díky obnově Soběslava I., který navíc neuvádí starší situaci. Přesto z jeho půdorysné dispozice vyplývá, že kostel byl strukturován pro poslední odpočinek svého zakladatele, krále Vratislava I. (+ 14. ledna 1092).⁴⁶⁹ V chrámu navíc spočinuli další významní Přemyslovci. Kromě knížete zakladatele zde byl pochován jeho bratr Konrád (+ 6. září 1092), dále Vratislavova poslední manželka Svatava (+ 1. září 1126), také obnovitel chrámu a syn Vratislava a Svatavy kníže Soběslav I. (+ 14. února 1140) a naposledy Soběslavův syn, pozdější kníže Soběslav II. (+ 29. ledna 1180), o němž se z listinného materiálu dozvídáme, že vůči kapitule nešetřil štědrostí.⁴⁷⁰ Jako takřka vše z románské etapy Vyšehradu, i přesná poloha jejich hrobů dnes uniká našemu přesnému poznání.

Hmotným důkazem knížecích pohřbů je nález sarkofágu, který později získal jméno podle sv. Longina, jehož ostatky přinesl na Vyšehrad probošt Václav Králík z Buřenic roku 1409.⁴⁷¹ Tumba sv. Longina je vyrobena z bělavé arkózy, tj. prvohorního pískovce.⁴⁷² Jeho rozměry jsou oboustranně symetrické a pravidelné (délka 215 cm, šířka 78 cm, hloubka 40 cm a síla stěny 14 cm).⁴⁷³ V přední části je na dně vykroužen prostor pro uložení hlavy nebožtíka. V linii postranních stěn jsou v objektu nepatrné otvory, které sloužily k odvodnění sarkofágu po rozpadu těla. Na obou čelních stěnách je při horním okraji ozdoben dvěma obloučkovými vlysy a přes celou plochu stěny ještě rovnoramenným křížem. Jedna boční stěna má pak šest obloučkových vlysu při horním okraji a uprostřed rovnoramenný kříž dosahující horizontálním ramenem délky obou sousedících

⁴⁶⁹ SOUKUPOVÁ 2005, 16.

⁴⁷⁰ CDB I, 251–253 (č. 287). Soběslav II. daroval vyšehradské kapitule újezd sv. Martina (na území Prahy, nikoliv na Vyšehradě) a další důchody.

⁴⁷¹ ZE STARÝCH LETOPISŮ ČESKÝCH, 32. O přítomnosti ostatků sv. Longina na Vyšehradě rovněž referuje kronikář Pavel Židek (1413–1471), známý též jako Pavel Pražský, který popisuje události roku 1420, kdy sarkofág shodili Pražané do Vltavy: TOBOLKA 1908, 22. Naproti tomu Zuzana Vsetečková upozorňuje na to, že není prokazatelné, zda ostatky sv. Longina byly skutečně uloženy do tohoto sarkofágu, jak tvrdí tradice: VŠETEČKOVÁ 2007, 227–228. K získání ostatků sv. Longina Václavem Králíkem z Buřenic rovněž: ČUMLIVSKI 2000, 53.

⁴⁷² ŠTROUF/ZAVŘEL 2004, 656–659.

⁴⁷³ NECHVÁTAL 2004, 51.

obloučkových vlysů. Druhá boční stěna je ozdobena pouze pěti obloučkovými vlysy bez kříže. [25, 26, 27, 28]

Tumbou se jako první podrobně zabýval Moric Lüssner, který jej určil jako jednoznačně starší než z počátku 15. století, přičemž jej na základě výzdobných motivů zařadil do sklonku 11. století a vyslovil hypotézu, že se původně jedná o sarkofág knížete Vratislava II.⁴⁷⁴ Toto datování bylo později přijato řadou badatelů,⁴⁷⁵ i když jej někteří interpretují jako sarkofág knížete Soběslava I.⁴⁷⁶ Tumba se dnes nachází v kapli sv. Klimenta v západní části jižní lodi současné baziliky minor na Vyšehradě, ovšem je zřejmé, že to není její původní umístění. Bořivoj Nechvátal klade všechny přemyslovské pohřby do nezjištěné krypty pod východním presbytářem románské baziliky.⁴⁷⁷

V souvislosti s původní polohou sarkofágu v románské bazilice je zajímavý nález druhého sarkofágu pod někdejší hrobkou mlynáře Odkolka (dnes hrobka rodiny významného českého sochaře Břetislava Bendy).⁴⁷⁸ Ta se nacházela v místech jižní boční lodi románské baziliky a byla vzdálena dvě klenební pole od její východní apsidy. Sarkofág má podobu pečlivě opracovaného kvádrů z jemně červeného až nažloutlého krystalického pískovce s elipsovitě vykrouženou vrchní plochou. Místo pro hlavu uložení nebožtíka připomíná sarkofág sv. Longina, ovšem zpracování a použitý materiál napovídá, že nepochází ze stejného období. Uložení pod Odkolkovou hrobkou je ovšem v obrácené orientaci, tedy hlavou k východu. Bořivoj Nechvátal nepochybuje o tom, že se jedná o původní uložení ještě z doby existence románské baziliky, jelikož o tom svědčí výskyt dlažby v úrovni krycí desky sarkofágu. Ten byl navíc, dle zjištění, uložen do zeminy, která vznikla před postavením románské baziliky.⁴⁷⁹ Sarkofág dále interpretuje jako místo posledního odpočinku blíže neznámého kanovníka vyšehradské kapituly, snad někoho z významných členů instituce.⁴⁸⁰ Pro nás je to zejména důkaz přítomnosti pohřbů uvnitř kostela.

⁴⁷⁴ LÜSSNER 1887a, 1–4; LÜSSNER 1887b, 166.

⁴⁷⁵ ČAREK 1947, 184; KVĚT 1948, 202; JANÁČEK 1964, 281; NECHVÁTAL 1976, 101, SOUKUPOVÁ 2005, 17. Nejnověji s datací souhlasí i VŠETEČKOVÁ 2007, 224–225.

⁴⁷⁶ Anežka Merhautová si povšimla, že obloučkové vlysy jsou podobné nástěnné malbě ve Znojmě.

MERHAUTOVÁ/TŘEŠTÍK 1984, 160. S její interpretací souhlasí ČUMLIVSKI 2004, 619.

⁴⁷⁷ NECHVÁTAL 2002, 392; NECHVÁTAL 2004, 57.

⁴⁷⁸ K nálezovým okolnostem podrobně NECHVÁTAL 2004, 53–57. Z dalších studií: NECHVÁTAL 2001b, 345–358; NECHVÁTAL 1975, 159–177, 234–237.

⁴⁷⁹ NECHVÁTAL 2004, 56–57.

⁴⁸⁰ NECHVÁTAL 2004, 57–59.

Polohou přemyslovských sarkofágů se nedávno podrobně zabýval Denko Čumlivski.⁴⁸¹ Jeho zjištění jsou nesmírně zajímavá. Nejbližší analogii našel v bazilice sv. Jiří na Pražském hradě, kde je například v ose hlavní lodi před vstupem na chór pohřben Boleslav II., rovněž uvádí, že ve svatovítské bazilice víme o pohřbu do krypty pouze v případě knížete Bořivoje II.⁴⁸² Badatel dále upozorňuje na Vratislavova léta v uherském exilu, kde se oženil s královnou dcerou Adletou a nepochybně tak poznal královské rezidence v Ostřihomi a zejména ve Stoličném Bělehradě, kde byl pochován zakladatel uherského státu Štěpán I. Jeho tělo bylo dle legendy uloženo uprostřed hlavní lodi chrámu Panny Marie v sarkofágu z bílého mramoru. Neméně důležitá je i Vratislavova znalost německých panovnických chrámů, které jistě navštívil při účasti na četných shromážděních svolávaných císařem Jindřichem IV. Za přímou analogii považuje badatel polohu uložení císaře Konráda II., jeho manželky i syna Jindřicha III., v ose hlavní lodi před východním chórem monumentálního dómu ve Špýru. Ten založil právě císař Konrád kolem roku 1030. V průběhu 11. století byly pak původní sarkofágy přebudovány v okázalou hrobku, v níž spočinuli další členové sálské dynastie.⁴⁸³ Podobně byl v hlavní lodi chrámu v Bamberku pochován i jeho zakladatel císař Jindřich II. se svou chotí Kunhutou. Nakonec i císař Karel Veliký a císař Ota III. byli uloženi přímo v cášském kostelu Panny Marie (oktogon).⁴⁸⁴ Helena Soukupová následně analogie doplnila o další případy: Jindřich I. (+ 936) se svou chotí Matyldou (+ 968) byli pohřbeni v kostele sv. Serváce na hradě v Quedlinburku, jeho syn Ota I. (+ 973) byl pochován vedle své manželky Edgildy (+ 946) v magdeburském dómu.⁴⁸⁵ Na základě těchto analogií, zejména z Pražského hradu, se můžeme oprávněně domnívat, že původní poloha sarkofágu prvního českého krále Vratislava I. se skutečně nacházela v ose hlavní lodi před východním kněžištěm vyšehradského kapitulního kostela.⁴⁸⁶ Byl by tím akcentovaný význam panovníka zakladatele a vysvětlovalo by to i zmínku Kanovníka vyšehradského, který praví, že chrám sv. Petra založil Vratislav „*pro anima sua et uxoris suae prolisque suae*“.⁴⁸⁷

Vraťme se ještě ke svatovítské bazilice na Pražském hradě a k bazilice sv. Petra na Vyšehradě. Kromě podobného půdorysného řešení obě stavby ještě spojuje doba vzniku. Svatovítský chrám byl založen roku 1060. Práce na něm pokračovaly pozvolna, o východní

⁴⁸¹ ČUMLIVSKI 2004, 617–623.

⁴⁸² ČUMLIVSKI 2004, 617.

⁴⁸³ ČUMLIVSKI 2004, 618.

⁴⁸⁴ ČUMLIVSKI 2004, 618.

⁴⁸⁵ S odkazem na další literaturu: SOUKUPOVÁ 2005, 16.

⁴⁸⁶ S tímto závěrem souhlasí: PLESZCZYNSKI 2002, 123–124.

⁴⁸⁷ FRB II, 206.

kryptě sv. Kosmy a Damiána jsme zpraveni až k roku 1074.⁴⁸⁸ Východní kněžiště s oltářem sv. Víta bylo vysvěceno až roku 1094,⁴⁸⁹ přičemž velké svěcení celého kostela se konalo až 14. dubna 1096.⁴⁹⁰ O stavbě vyšehradské baziliky nejsme bohužel nijak informováni, obecně se ovšem předpokládá její dokončení již k roku 1080.⁴⁹¹ Poukazuje se přitom na mimořádnou péči knížete Vratislava, kterou kapitulnímu kostelu věnoval. Význam obou staveb z hlediska dějin české architektury je mimořádný. Obě pražské svatyně odkazovaly na stavební tradici sousední Svaté říše římské.⁴⁹² Dvouchórovou dispozici měla řada říšských významných chrámů – například bazilika sv. Cyriaka v Gernrode nebo chrám sv. Michaela v Hildesheimu,⁴⁹³ který snad kompozičně ovlivnil vyšehradský kostel abstraktním číselným systémem vytvářejícím z prostoru dokonale vyvážený harmonický celek.⁴⁹⁴ Víme, že Vratislav často cestoval do říše, ať už ve věcech politických či vojenských. Jistě měl dostatek příležitostí poznat další dvouchórové chrámy v Memlebenu a Merseburgu, ostatně znal jistě i Quedlinburg a Magdeburg. Určitě poznal i mohučský arcibiskupský dvouchórový chrám a nakonec musel znát i dóm ve Špýru. V neposlední řadě se ve vyšehradské stavbě ozývají i řezenské vlivy, například vypuštění transeptu, který nemá kostel sv. Jakuba v Neidermünsteru.⁴⁹⁵ Pokud by se potvrdila dvojice věží při bočních lodích u západního závěru kapitulního kostela sv. Petra, mohli bychom přímou analogii hledat i v katedrále sv. Václava a Stanislava v polském Wawelu. Vzájemné vlivy s českým prostředím zde dokazují rodinné svazky mezi Přemyslovci a Piastovci. Manželkou Vratislava II. byla Svatava, sestra polského knížete Boleslava Smělého (1058–1079) za jehož vlády se chrám stavěl. Stavba pak pokračovala i za vlády Vladislava Heřmana (1079–1102), jehož manželkou byla Vratislavova dcera Judita.⁴⁹⁶ Stavba obou pražských chrámů byla velkolepá a Vratislav II. se tím jistě chtěl vyrovnat stavebníkům v říši, čímž plánoval povýšit svou prestiž před celým křesťanským světem.

⁴⁸⁸ FRB II, 110–111.

⁴⁸⁹ FRB II, 138.

⁴⁹⁰ FRB II, 138.

⁴⁹¹ NECHVÁTAL 1976, 47.

⁴⁹² Je nevyjasněnou otázkou, do jaké míry se na podobě svatovítské baziliky podílel její zakladatel Spytihněv II., který zemřel několik měsíců po položení základního kamene, a na kolik ji ovlivnil Vratislav II., za jehož vlády se postavila takřka celá.

⁴⁹³ KUTHAN/ROYT 2011, 46.

⁴⁹⁴ SOUKUPOVÁ 2005, 18.

⁴⁹⁵ SOUKUPOVÁ 2005, 18.

⁴⁹⁶ SOUKUPOVÁ 2005, 16.

5.5) BAZILIKA SV. KLIMENTA A VAVŘINCE V DOBĚ VRATISLAVA II.

Osudy baziliky sv. Klimenta a Vavřince jsme rámcově poznali již v předchozí kapitole.⁴⁹⁷ Nyní je na místě, abychom si důsledněji představili její románskou podobu a shrnuli celou její složitou problematiku. [6, 7, 8] Jádrem interpretačních problémů je samozřejmě v našem nedostatečném poznání bezprostředního okolí svatyně, stejně tak v nevyřešené poloze knížecí rezidence a vymezení knížecího okrsku. Důsledek je ten, že se badatelé neshodnou ani v určení původní funkce kostela. Bazilika sv. Klimenta a Vavřince je nyní předmětem dvou hypotéz: Buď byla původně palácovým kostelem Vratislava II. (Helena Soukupová) a nebo se soudí, že její původní funkci neznáme, ale protože leží v předhradí palácového okrsku, plnila patrně farní funkci (Bořivoj Nechvátal). Na Vyšehradě není významnějšího historického problému.

Bazilika byla objevena při archeologickém výzkumu Bohumila Matějky roku 1903.⁴⁹⁸ Průzkum v oblasti Starého děkanství se provedl na popud nálezů středověkých dlaždic, ke kterému došlo náhodně roku 1884 při opravě septiku v přilehlé jižní zahradě. Během prvního výzkumu se odhalil celkový půdorys svatyně. Po průzkumu byl nález zasypán.

V letech 1924–1926 byl pod vedením Karla Gutha proveden druhý výzkum, ten bohužel nebyl samotnými autory odborně vyhodnocen, takže jeho výsledky byly zpracovány na základě deníků výzkumu i dochovaných nálezů teprve nedávno.⁴⁹⁹ Kromě nového odhalení románské baziliky a upřesnění dílčích stavebních prvků došlo i k prozkoumání okolního terénu. [29] Na východní, jižní a z části i na západní straně byl odhalen přilehlý hřbitov. Lidské ostatky se objevily i na severní straně kostela, avšak pouze v druhotné pozici promíšené v mladších vrstvách. Jak uvádí Ladislav Varadzin, zdejší terén byl narušen již v mladším středověku a novověku bohatou stavební aktivitou.⁵⁰⁰ Bořivoj Nechvátal k tomu dodává, že se zde nenašly žádné pozůstatky hrobů, „pouze ojedinělé kosti“.⁵⁰¹ Datovat přesné stáří hřbitova se bohužel nepodařilo, nicméně na

⁴⁹⁷ Kapitola 4.5, 39–49.

⁴⁹⁸ MATĚJKA 1903, 525–534.

⁴⁹⁹ VARADZIN 2009a, 302–399.

⁵⁰⁰ VARADZIN 2009a, 311.

⁵⁰¹ NECHVÁTAL 2009c, 168.

severní straně se nepředpokládá, že pohřby přesáhly polovinu 13. století,⁵⁰² kdy byli ve zdejšímu prostoru usídleni kostelní zpěváci, zvaní bonifanté.⁵⁰³ V prostoru se rovněž našly základy čtyř blíže neurčitelných staveb, pravděpodobně hospodářských budov děkanství či nějaký starších. Jejich stáří bohužel zatím nelze určit.⁵⁰⁴ Uvnitř baziliky se našel jediný hrob a to v jihozápadním rohu příčné lodi, tedy v jižním chóru. Jeho poloha byla orientovaná ve shodě s bazilikou a uvnitř byly ostatky dítěte bez jakékoliv výbavy.⁵⁰⁵ Jak uvádí deník výzkumu, ještě týž den přišli konzultovat nález dr. Buchtel a Mons. Eduard Šittler a posléze vyslovili názor, že ostatky by mohly patřit dítěti z panovnické rodiny. Ladislav Varadzin k tomu dodává, že jejich domněnka by se mohla jevit jako pravděpodobná, „pokud bychom ovšem měli jistotu, že hrob vznikl v raném středověku“.⁵⁰⁶ Všechny ostatní hroby se nachází vně baziliky. Za nejstarší se považuje hrob, situovaný zhruba ve středu délky jižní vedlejší lodi, v němž pozůstalý svíral v dlani královský denár Vratislava II.,⁵⁰⁷ který mohl vzniknout jedině po roce 1085. Není ovšem vyloučeno, že nebožtík byl pochován i později, jelikož mince se nadále mohly nějaký čas vyskytovat v oběhu i po skonu krále Vratislava.⁵⁰⁸ Předpokládá se, že hřbitov byl nejčastěji využíván od 12. do první poloviny 14. století. V jednom hrobu se totiž našla drobná mince Jana Lucemburského,⁵⁰⁹ což dokazuje kontinuální existenci hřbitova. Samozřejmě nelze vyloučit, že hřbitov sloužil i nadále, ovšem přesné vymezení jeho zániku neznáme. Jisté je pouze to, že přilehlý hřbitov neexistoval již kolem roku 1685, kdy je Vyšehrad zachycen na rytině Folperta van Oudena–Allena [2]. Na starších vyobrazeních Vyšehradu není situace kolem baziliky zřetelná. Na základě osudů kostela sv. Klimenta si ovšem můžeme udělat představu, že hřbitov ještě fungoval v průběhu 15. století.⁵¹⁰ Výzkum vyloučil, že by hřbitov vznikl dříve než samotná románská bazilika, jelikož její stavba nenarušila ani jeden hrob, naopak všechny hroby respektovaly její polohu.⁵¹¹ Po ukončení výzkumu tentokrát nebyla stavba baziliky zasypána, ale postavil se nad ní betonový překlad, který je zde dodnes.

⁵⁰² Nelze vyloučit, že k přerušení pohřbívání došlo již ve 12. století. VARADZIN 2009a, 317.

⁵⁰³ K dějinám již dříve v této práci: Kapitola 4.5, 39–49.

⁵⁰⁴ VARADZIN 2009a, 317.

⁵⁰⁵ VARADZIN 2009a, 309–310. Stáří dítěte bohužel literatura neuvádí.

⁵⁰⁶ VARADZIN 2009a, 310.

⁵⁰⁷ RADOMĚRSKÝ 1955, 21.

⁵⁰⁸ K problematice oběhu mincí ve středověku například: PETRÁŇ/RADOMĚRSKÝ 2001, 236; MILITKÝ/SELMÍ-WALLISOVÁ 2007, 190–208.

⁵⁰⁹ VARADZIN 2009a, 309.

⁵¹⁰ Kapitola 4.5, 39–49.

⁵¹¹ VARADZIN 2009a, 311.

Třetí výzkum proběhl v letech 1968–1969 pod vedením Bořivoje Nechvátala. Původně si dal za cíl prověřit stratigrafickou situaci dříve nalezených dlaždic, které Karel Guth v drobné zprávě o svém výzkumu určil jako druhotně položené.⁵¹² Bořivoj Nechvátal naopak zjistil, že dlaždice pochází z poslední třetiny 11. století.⁵¹³ K problematice dlaždic se vrátíme ještě později. Výzkum dále překvapivě odhalil fragment starší předrománské sakrální stavby, kterou interpretoval jako centrálu na půdorysu řeckého kříže na východě ukončenou apsidou.⁵¹⁴ Během výzkumu rovněž došlo k upřesnění dalších stavebních prvků románské baziliky.⁵¹⁵ Následující výzkum proběhl roku 1983, který se zaměřil na situaci v severní lodi baziliky, tedy v dnešní budově Starého děkanství. Výzkum potvrdil, že dochované křížové klenby v objektu jsou původní z románské baziliky.⁵¹⁶

Poslední důležitý výzkum proběhl v bazilice na podzim roku 2011, který upřesnil půdorys předrománské sakrální stavby. Dle předběžného zjištění se skutečně jednalo o centrálu na křížovém půdorysu, ovšem na jižní straně byla ukončena zjištěnou apsidou. Toto zakončení se předpokládá i na severní straně, kde je situace komplikovaná díky děkanské rezidenci, stejně tak se předpokládá apsida na východní straně. Jednalo se tedy o mnohem složitější půdorys, než se dosud předpokládalo.⁵¹⁷ Výsledky výzkumu bohužel zatím nejsou publikovány, takže je nemůžeme podrobit hlubšímu zkoumání.

Vznik románské trojlodní baziliky je literaturou datován do období vlády knížete Vratislava II.⁵¹⁸ O fundaci nemáme žádné dobové zprávy,⁵¹⁹ nicméně nález královského denáru v dlani nebožtíka nám dataci alespoň částečně potvrzuje do poslední čtvrtiny 11. století.⁵²⁰ Ovšem historická situace ani nedovoluje uvažovat nad tím, zda stavba vznikla v jiném období. Břetislav I. ani Spytihněv II. nevěnovali Vyšehradu takovou pozornost, stejně tak Vratislavovi nástupci: Konrád zemřel několik měsíců po svém starším bratru,⁵²¹

⁵¹² GUTH 1931, 63–64.

⁵¹³ HEJDOVÁ/NECHVÁTAL 1970, 100–183, 395–471.

⁵¹⁴ Kapitola 4.5, 39–49.

⁵¹⁵ KAŠIČKA/NECHVÁTAL 1976, 429.

⁵¹⁶ NECHVÁTAL 2009c, 169.

⁵¹⁷ Za cennou připomínku při osobní konzultaci děkuji Mgr. Ladislavu Varadzinovi, Ph.D. a doc. PhDr. Petru Kubínovi, Ph.D.

⁵¹⁸ ČAREK 1947, 191; KVĚT/MENCL 1948, 73; MENCL 1969, 18; MERHAUTOVÁ 1971, 240; NECHVÁTAL 1976, 40; BACHMANN 1977, 76; LÍBAL 1983, 69; MERHAUTOVÁ/TŘEŠTÍK 1984, 84; PRIX 1998a, 731; PLESZCZYNSKI 2002, 103; SOUKUPOVÁ 2005, 18; NECHVÁTAL 2007, 262. Bohumil Matějka původně datoval od konce 11. století do počátku druhé poloviny 12. století: MATĚJKA 1903, 531. Jan Herain upřesnil dataci před rok 1100. HERAIN 1903, 154.

⁵¹⁹ Přehled prvních písemných zmínek o bazilice byl shrnut v předchozí kapitole: Kapitola 4.5, 39–49.

⁵²⁰ Jak bylo uvedeno výše, datace hrobu osciluje mezi lety 1085 až koncem 11. století. Jak dlouho mohly královské Vratislavovy denáry být v oběhu i po smrti panovníka, s určitostí nevíme. VARADZIN 2009a, 311. Srovnání: GUTH 1931, 64.

⁵²¹ NOVOTNÝ I/2, 350–353.

nemáme žádných zpráv, že by se Břetislav II. o Vyšehrad zajímal a po jeho vraždě v roce 1100 byl český stát na čtvrt století zatažen do boje Přemyslovců o knížecí stolec.⁵²² Již několikrát bylo zmíněno, že teprve Vratislavův nejmladší syn Soběslav I. věnoval v letech 1125–1140 soustavnější péči otcově vyšehradské fundaci. Kdyby ovšem bazilika vznikla až za jeho panování, jistě by nám o tom nechal kanovník vyšehradský nějakou zmínku, když už se rozhodl věnovat zápis zvelebení kapitulního chrámu.⁵²³

Na základě výsledků archeologických výzkumů si můžeme udělat následující představu o podobě románského kostela sv. Klimenta a Vavřince. Jednalo se o orientovanou trojlodní baziliku s příčnou lodí na východě [6]. Boční lodě i loď hlavní uzavíraly na východě půlkruhové apsidy. Celková délka stavby čítala 20,60 m a šířka transeptu dosahovala 15,80 m. Zdivo v hlavní a příčné lodi bylo široké 96 cm, u vedlejších lodí 92 cm. Apsidy měly šířku zdiva 85 cm. Hlavní loď vytvářela obdélník o vnitřní délce 9,90 m a šířce 5,20 m. Šířka jižní lodi byla 2,40 m, tedy méně než polovina šířky hlavní lodi. Překvapivě se zjistilo, že severní boční loď byla užší než jižní. Její šířka měla pouhých 2,10 m. Výzkum dále potvrdil, že severní loď baziliky se později stala součástí děkanského domu.⁵²⁴ Dodnes je v prostoru východní apsidy této lodě, tedy dnes jižní stěny děkanské rezidence, kaple sv. Vavřince [30]. Dle té bylo určeno zasvěcení na celou románskou baziliku,⁵²⁵ i když v době výzkumu upozornil František Vacek na možné zasvěcení sv. Klimentu,⁵²⁶ se kterým jsme se ztotožnili výše.⁵²⁷ Na západě se nacházel vstupní portál v ose hlavní lodi, o čemž svědčí stopy po jeho vylámaní.⁵²⁸ O jeho podobě dnes bohužel nemáme konkrétní představu. Půdorysná dispozice nenasvědčuje tomu, že by západní průčelí bylo ukončeno věžemi.⁵²⁹

Prostor hlavní a bočních lodí byl oddělen půlkruhovými arkádami, které nesly tři páry obdélníkových pilířů o rozměru 86 x 96 cm.⁵³⁰ U pilířů oddělující hlavní a jižní boční loď byly na jejich jižní straně nalezeny pozůstatky lizén. Ty se rovněž nacházely naproti pilířům na jižní stěně a spojovaly je 46 cm široké klenební pasy. Vznikly tím čtyři klenební

⁵²² Základní literatura k tématu: NOVOTNÝ I/2, 354–665; ŽEMLIČKA 2007, 128–140.

⁵²³ FRB II, 206–207.

⁵²⁴ Současná budova děkanství pochází z přestavby kolem roku 1507, ovšem děkanství se v tomto prostoru nacházelo již od 1. třetiny 14. století a není vyloučeno, že se severní loď stala její součástí již dříve. Srovnání: NECHVÁTAL 2007, 261.

⁵²⁵ HERAIN 1903, 150–153.

⁵²⁶ VACEK 1904, 30.

⁵²⁷ Kapitola 4.5, 39–49.

⁵²⁸ MERHAUTOVÁ 1971, 239.

⁵²⁹ NECHVÁTAL 2007, 244.

⁵³⁰ NECHVÁTAL 2009c, 167.

pole v bočních lodích. Boční lodě byly pravděpodobně zaklenuty křížovými klenbami,⁵³¹ čemuž napovídají nálezy přípor v dolních rozích obvodového zdiva v jednotlivých klenebních polích.⁵³² Hlavní loď byla pravděpodobně plochostropá.⁵³³ Hlavní i vedlejší lodě se na východě otevíraly do transeptu. Ten přesahoval šířku vlastní baziliky o 110 cm na obou stranách. Díky poloze příčné lodi vznikly před apsidami bočních lodí obdélníkové chóry, které byly rovněž zaklenuty křížovými klenbami.⁵³⁴ Křídlo jižní lodi mělo rozměry 3,50 x 3,70 m, zatímco severní měřilo 3,25 x 3,70 m. Apsidy byly od chóru dvojitě odstupňované, tedy užší, a sklenuté konchou.⁵³⁵ Prostor křížení byl rovněž obdélníkového půdorysu o rozměrech 5,20 x 3,70 m a od vedlejších lodí ho dělily oblouky.⁵³⁶ Jeho prostor byl pravděpodobně rovněž zaklenut křížovou klenbou,⁵³⁷ zesílené pilíře křížení mohly nést věžovité zakončení,⁵³⁸ to se ovšem dnes již nedá bezpečně prokázat. Střední část transeptu ústila do hlavního chóru obdélníkového půdorysu o rozměrech 5,20 x 3,30 m. Nálezová situace bohužel nedokázala určit, zda byl hlavní chór rovněž zaklenut či nikoliv.⁵³⁹ Na východě byl ukončen dvakrát odstupňovanou apsidou, jejíž rozpětí činilo 3,50 m s vykrouženým poloměrem 178 cm. Apsida byla zaklenuta konchou. Interiér baziliky byl patrně velmi strohý, zdobený jen jednoduchými římsami, jak naznačuje torzo severního křídla transeptu a jeho apsidy.⁵⁴⁰ Osvětlení chrámu se předpokládá pouze úzkými okny s oboustranně zešíkmenými ostěními, které prolamovaly stěnu hlavní lodi nad bočními loděmi.⁵⁴¹ Stěny stavby byly neomítnuté, hladké a s vyhřezlými spárami. Zdivo tvořily

⁵³¹ V otázce zaklenutí prostoru nejsou badatelé jednotní. Na základě výzkumu dochovaných kleneb v severní vedlejší lodi v roce 1983 Bořivoj Nechvátal potvrdil, že tyto křížové klenby jsou původní, tedy z doby vzniku románské baziliky. Ostatně k této tezi se přiklonili již Jiří Čarek i Václav Mencl. S interpretací nesouhlasila Anežka Merhautová, která předpokládala, že celá plocha trojlodní baziliky byla plochostropá a v bočních lodích nesly strop klenební pasy. Zaklenutí prostoru křížovou klenbou naposledy předpokládala Helena Soukupová. NECHVÁTAL 2009c, 167–168; MERHAUTOVÁ/TŘEŠTÍK 1984, 84; DČVU I/1 1984, 50; SOUKUPOVÁ 2005, 20.

⁵³² KVĚT/MENCL 1948, 73–74; ČAREK 1948, 188; MENCL 1969, 18; NECHVÁTAL 2007, 248.

⁵³³ NECHVÁTAL 2007, 262; SOUKUPOVÁ 2005, 20.

⁵³⁴ Anežka Merhautová předpokládala spíše valenou klenbu: MERHAUTOVÁ/TŘEŠTÍK, 1984, 84. Existenci křížových kleneb předpokládali: ČAREK 1947, 189; NECHVÁTAL 2009c, 167.

⁵³⁵ MERHAUTOVÁ 1971, 240; NECHVÁTAL 2007, 245.

⁵³⁶ ČAREK 1947, 189.

⁵³⁷ NECHVÁTAL 2007, 245; PRIX 1998a, 731. Jiří Čarek se domníval, že střední prostor transeptu byl plochostropý, stejně jako hlavní východní chór: ČAREK 1947, 189.

⁵³⁸ SOUKUPOVÁ 2005, 20; NECHVÁTAL 2007, 244.

⁵³⁹ PRIX 1998a, 731.

⁵⁴⁰ PRIX 1998a, 731.

⁵⁴¹ PRIX 1998a, 731. Anežka Merhautová ani Helena Soukupová okna v bočních lodích nepředpokládaly: MERHAUTOVÁ 1971, 240; SOUKUPOVÁ 2005, 20. Bořivoj Nechvátal upozornil, že boční lodě mohly mít okna menších rozměrů, které nebyly vždy v ose plochy členěné lizénou. NECHVÁTAL 2007, 262. Naposledy ovšem konstatoval, že „okna v obvodovém zdivu nebyla umístěna. Vlastní interiér baziliky byl osvětlen asi až ve zdivu nad arkádami prolomením oken, přímo do hlavní lodi“. NECHVÁTAL 2009c, 180.

hrubě opracované opukové kvádrčky s nezarovnanými okraji spojených maltou. Jak bylo uvedeno, stěny pouze rytmizovaly lizény uvnitř bočních lodí.

Na vnější straně baziliky se také nacházely lizény, ovšem byly nalezeny pouze u jižní boční lodi a na jižní stěně transeptu, na vrcholku stěny snad byly ukončeny obloučkovým vlysem.⁵⁴² Na vnější straně apsid ani západního průčelí se žádné pozůstatky lizén nenašly. Vnější členění stěny navíc neodpovídalo vnitřní dispozici, což dle Václava Mencla svědčí o nerozvinutém tektonickém cítění stavitelů.⁵⁴³ Vnější lizény rovnoměrně rozdělovaly stěnu na třetiny.⁵⁴⁴

Architektura baziliky byla v tehdejší době značně pokroková. Bez věžového průčelí, v interiéru patrně velmi strohá, bez zvýšeného chóru, pod kterým ani nebyly nalezeny žádné stopy svědčící o přítomnosti krypty.⁵⁴⁵ Prostor byl svou výtvarnou formou směřován výhradně ke svým oltářům, nepředpokládá se ani, že by byly chóry oproti lodím výrazně vyvýšené.⁵⁴⁶ Václav Mencl v této souvislosti upozorňuje na zásadní změnu v chápání sakrálního prostoru oproti starší, otonské tradici, jejíž podstatou byla racionalizace víry. Vztah k Bohu se prohloubil, produchovnil a nabyl abstraktnějšího rázu.⁵⁴⁷ Tyto změny se inspirovaly clunijskou reformou,⁵⁴⁸ kterou v sousední říši po architektonické stránce reprezentoval benediktinský klášter v Hirsau.⁵⁴⁹ Vyšehradská bazilika sv. Klimenta a Vavřince je řazena k prvním stavbám hirsauského typu na našem území.⁵⁵⁰ Jiří Čarek navíc upozornil, že vyšehradská bazilika vznikala ve stejné časové vrstvě jako hlavní hirsauské chrámy,⁵⁵¹ tedy kostel sv. Aurelia a bazilika sv. Petra a Pavla.⁵⁵² Václav Mencl k tomu dodává, že časové opoždění české architektury je vyšehradskou bazilikou dorovnáno.⁵⁵³

Volba takto progresivní architektury, která se i v samotné říši teprve formovala, byla jistě odrazem vyspělého intelektuálního ovzduší Vratislavova okolí. Jak upozornila Helena

⁵⁴² MENCL 1969, 18. Dalibor Prix k této hypotéze dodává, že se dnes již nedá ověřit: PRIX 1998a, 731.

⁵⁴³ KVĚT/MENCL 1948, 74.

⁵⁴⁴ ČAREK 1947, 190.

⁵⁴⁵ MATĚJKA 1903, 528.

⁵⁴⁶ Chór byl vyvýšen pouze dvěma schody: MATĚJKA 1903, 528; KVĚT/MENCL 1948, 73.

⁵⁴⁷ KVĚT/MENCL 1948, 73.

⁵⁴⁸ Základní zpracování tématu a odkazy na literaturu: Cluny, Cluniazenser. In: Lexikon des Mittelalters 2/2. München/Zürich 1983, col. 2172–2194.

⁵⁴⁹ BINDING/UNTERMANN 1985, 113–115.

⁵⁵⁰ ČAREK 1947, 191; KVĚT/MENCL 1948, 73; MENCL 1969, 18; BACHMANN 1977, 76;

MERHAUTOVÁ/TŘEŠTÍK 1984, 84; SOUKUPOVÁ 2005, 22.

⁵⁵¹ ČAREK 1947, 191.

⁵⁵² Kostel sv. Aurelia vznikl v letech 1059–1071 a byl rovněž trojlodní bazilikou s příčnou lodí na východě, jehož chóry uzavíraly apsidy, ovšem na západě měl dvouvěžové průčelí. Chrám sv. Petra a Pavla se začal budovat po roce 1080. BACHMANN 1977, 76; SCHAEFER 1966, 121–122; WAGNER 1959, 148–150; DIRUF 1991.

⁵⁵³ KVĚT/MENCL 1948, 73.

Soukupová, Vratislav pěstoval přátelské styky s opaty benediktinských klášterů.⁵⁵⁴ Udržoval styky s opatem Hartwigem z kláštera v Hersfeldu,⁵⁵⁵ dobře se znal s představeným kláštera v Řezně opatem Benediktem,⁵⁵⁶ z něhož pocházel i mnich Vilém, jenž se stal roku 1069 opatem kláštera v Hirsau, kde proslul jako tvůrce reformních *Constitutiones Hirsaugiensis*.⁵⁵⁷ Nelze doložit, zda se Vratislav někdy setkal i s opatem Vilémem, ale soudě dle hirsauské baziliky na Vyšehradě se o tom můžeme domnívat. Styky s předními osobnostmi říše se ovšem netýkaly jen panovníka. Nezapomínejme, že i pražský biskup Jaromír–Gebhard plnil na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let 11. století funkci říšského kancléře.⁵⁵⁸ Členové české vládnoucí elity se tedy v poslední třetině 11. století aktivně zapojili do říšské politiky, což s sebou neslo i blízké seznámení s aktuálními kulturními proudy.

Vraťme se ještě k půdorysné dispozici a interiéru baziliky. Jak jsme zjistili, její pojetí vycházelo z aktuálních dobových myšlenek, což nás nutí uvažovat nad její původní funkcí. Starší literatura v tomto směru pouze konstatovala, že ji již nelze určit.⁵⁵⁹ Bořivoj Nechvátal se domníval, že bazilika rozhodně nemohla sloužit jako farní kostel, žádnou jinou možnost ovšem k diskuzi nenabídl a rovněž konstatoval, že jeho původní funkci nelze určit.⁵⁶⁰ Později svůj názor upravil, když napsal, že díky poloze v předhradí mohla plnit farní funkci.⁵⁶¹ Naposledy pak svou domněnku upřesnil hypotézou, že farní mohla být bazilika zejména v posledním období své funkční činnosti.⁵⁶² Původním určením baziliky sv. Klimenta a Vavřince se nedávno podrobněji zabývala Helena Soukupová.⁵⁶³ Poukázala na mimořádný královský charakter vlastní stavby vycházející z aktuálních architektonických proudů, stejně tak na pozoruhodně vybavený interiér a určila jej jako soukromý panovníkův kostel,⁵⁶⁴ ve kterém se slavily významné liturgické svátky za přítomnosti panovníka.⁵⁶⁵ Svou hypotézu postavila na dvou předpokladech:

⁵⁵⁴ SOUKUPOVÁ 2005, 22.

⁵⁵⁵ CDB I, 96–97 (č. 89); NOVOTNÝ I/2, 269–271.

⁵⁵⁶ NOVOTNÝ I/2, 269, 304.

⁵⁵⁷ MORSBACH 1989, 192; KÖHLER 1991.

⁵⁵⁸ NOVOTNÝ I/2, 204–205. Nověji k problematice: KALHOUS 2003b, 27–45.

⁵⁵⁹ MENCL 1959, 350; MENCL 1969, 18; MERHAUTOVÁ 1971, 240.

⁵⁶⁰ NECHVÁTAL 1973, 24.

⁵⁶¹ NECHVÁTAL 2007, 260.

⁵⁶² NECHVÁTAL 2009c, 178. Na tuto skutečnost upozornil i Ladislav Varadzin, který ovšem nechává otázku původní funkce svatyně otevřenou. VARADZIN 2009a, 395.

⁵⁶³ SOUKUPOVÁ 2005, 18–24.

⁵⁶⁴ SOUKUPOVÁ 2005, 18.

⁵⁶⁵ SOUKUPOVÁ 2005, 22.

První se týká interpretace dochované dlažby kostela. [31] Tvořily jí šestihorné dlaždice z pálené hlíny s reliéfními obrazy sfingy, gryfa, lva a císaře Nerona. Mezery vyplňovaly menší trojúhelníkové dlaždice a uložený celek lemovaly obdélníky dekorované rostlinnou rozvilinou. Sfingy, gryfové i lvi byli v heraldickém postavení, císaře Nerona určuje zrcadlově obrácený nápis. Tato dlažba byla rovněž ve fragmentech nalezena v kapitulním chrámu sv. Petra a Pavla.⁵⁶⁶ Nalezené dlaždice nejsou v českém románském umění ojedinělé, v literatuře se pro ně vžil název „dlaždice vyšehradské typu“. Jejich varianty byly nalezeny ve Starém Plzenci v kostele sv. Vavřince i v rotundě sv. Petra,⁵⁶⁷ v Žatci v kostele sv. Petra a Pavla a v kostele Nanebevzetí Panny Marie.⁵⁶⁸ Dále například v benediktinských kláštorech na Sázavě,⁵⁶⁹ Ostrově a v Hradišti u Olomouce.⁵⁷⁰ Rozsáhlý soubor těchto dlaždic byl rovněž objeven v kostele Stětí sv. Jana Křtitele v Dolních Chabrech.⁵⁷¹ Nejnověji byly nalezeny v rotundě sv. Václava na Malé Straně.⁵⁷² Výčet nálezových lokalit je ještě širší, ale v současné chvíli nám postačí jen odkaz na základní literaturu k tématu.⁵⁷³

Skutečným problémem je pro nás datace dlažby v bazilice sv. Klimenta a Vavřince. Zprvu Karel Guth konstatoval, že se jedná o dodatečné pokrytí podlahy z první třetiny 12. století.⁵⁷⁴ Názor byl dále literaturou přijat.⁵⁷⁵ Během výzkumu na konci šedesátých let minulého století znovu prozkoumal situaci Bořivoj Nechvátal a konstatoval, že tyto dlaždice byly již součástí baziliky v době jejího vzniku, že jsou tedy z poslední třetiny 11. století.⁵⁷⁶ S tímto závěrem nesouhlasila Anežka Merhautová, která znovu dlažbu datovala až do doby Soběslava I.⁵⁷⁷ Její interpretaci císaře Nerona představujícího poraženého císaře Lothara Bořivoj Nechvátal odmítl a dále setrval při své původní dataci.⁵⁷⁸ Nechvátalovu tezi přijala Helena Soukupová, Zuzana Všetečková a naposledy i Ladislav Varadzin.⁵⁷⁹ Chronologii dlaždic vyšehradského typu se naposledy zabývala Jarmila Čiháková, která po

⁵⁶⁶ NECHVÁTAL 2006, 413–428.

⁵⁶⁷ ČECHURA 2005, 359–376.

⁵⁶⁸ NECHVÁTAL 2009c, 182; ČECH 2004, 64–170.

⁵⁶⁹ NECHVÁTAL 1982, 244–254.

⁵⁷⁰ MERHAUTOVÁ 1988.

⁵⁷¹ DRAGON/TRYML 1977, 220–224.

⁵⁷² ČIHÁKOVÁ/MÜLLER 2006, 100–116.

⁵⁷³ HEJDOVÁ/NECHVÁTAL 1970, 100–183, 395–471; MERHAUTOVÁ 1980, 246–258.

⁵⁷⁴ GUTH 1931, 64.

⁵⁷⁵ ČAREK 1947, 190; KVĚT/MENCL 1948, 74. Nověji též: PRIX 1998a, 731.

⁵⁷⁶ NECHVÁTAL 1976, 429.

⁵⁷⁷ MERHAUTOVÁ 1980, 247; MERHAUTOVÁ/TŘEŠTÍK 1984, 130, 137; MERHAUTOVÁ 1988, 20; MERHAUTOVÁ 2003, 36.

⁵⁷⁸ MERHAUTOVÁ 1980, 254; NECHVÁTAL 1984, 258; NECHVÁTAL 2009c, 185.

⁵⁷⁹ SOUKUPOVÁ 2005, 21–22; VŠETEČKOVÁ 2007, 224; VARADZIN 2009a, 393.

důkladném rozboru problematiky připustila, že spojení této dlažby s osobou Vratislava II. je vysoce pravděpodobné.⁵⁸⁰

Ačkoliv jsme se přesvědčili, že datace naší dlažby kolísá a stále zůstává otevřenou odbornou diskuzí, je velmi pravděpodobné, že ji můžeme zařadit již do doby vzniku baziliky na Vyšehradě. Vratislav dobře znal, a nebál se přijímat, aktuální dobové umělecké proudy, stejně tak se patrně obklopil intelektuálně vyzrálou společností, která jistě podporovala jeho záměry promyšleným vnitřním programem. Hlubší význam obsahu dlaždic je totiž zjevný, ale i jeho interpretace se různí. Bořivoj Nechvátal se domníval, že všechny postavy mají vyloženě záporný charakter a v přeneseném významu vyjadřují zlo.⁵⁸¹ Dle jeho názoru se tyto negativní symboly objevovaly na dlažbě kostela proto, aby je křesťané pošlapávali a vyjádřili tím své vítězství nad temnými silami.⁵⁸² Takto chápala symboliku dlažby naposledy i Zuzana Všetečková.⁵⁸³ Naproti tomu ikonografický rozbor Marie Dufkové poukázal na to, že bájně bytosti (sfingy a gryfové) nebyly vždy chápány výhradně negativně.⁵⁸⁴ Z řady analogií vyvodila závěr, že mohly také plnit funkci jakýchsi strážců.⁵⁸⁵ S poukazem na tento výklad vyslovila Helena Soukupová domněnku, že se v bazilice nacházela „*camera ducis*“, čili knížecí komora ve funkci pokladnice,⁵⁸⁶ o které nás informoval Kosmas.⁵⁸⁷ Helena Soukupová zde předpokládá uložení, Kosmou zmiňovaných, lýčených střeviců a mošny Přemysla Oráče, stejně tak uložení Kodexu vyšehradského a královské koruny.⁵⁸⁸ Nakonec by tomu odpovídalo i patrocinium sv. Vavřince, jakožto správce sakrálního majetku.⁵⁸⁹ V případě přítomnosti císaře Nerona konstatovala Marie Dufková, že negativně opsaným jménem i převrácenými vladařskými insigniemi k němu středověk vyjadřoval svůj záporný vztah.⁵⁹⁰ Byl chápán jako Antikrist. Helena Soukupová jeho přítomnost interpretuje jako protipól k samotnému králi Vratislavovi, slavnému bojovníkovi, šířiteli víry a mocnému ochránci křesťanství.⁵⁹¹ Nero

⁵⁸⁰ ČIHÁKOVÁ 2009, 21.

⁵⁸¹ HEJDOVÁ/NECHVÁTAL 1970, 401; NECHVÁTAL 2009c, 184.

⁵⁸² NECHVÁTAL 2009c, 184–185.

⁵⁸³ VŠETEČKOVÁ 2007, 224.

⁵⁸⁴ DUFKOVÁ 2001, 57–73.

⁵⁸⁵ DUFKOVÁ 2001, 65.

⁵⁸⁶ SOUKUPOVÁ 2005, 22.

⁵⁸⁷ KOSMAS (I, 7), 17: „*Post haec indutus veste principali et calciatus calciamento regali, acrem ascendit equum arator; tamen suae sortis non immemor, tolit secum suos coturnos ex omni parte subere consutos, quos fecit servari in posterum, et servantur Wissegrad in camera ducis usque hodie et in sempiternum*“.

⁵⁸⁸ SOUKUPOVÁ 2005, 23.

⁵⁸⁹ SOUKUPOVÁ 2005, 22; Hynek RULÍŠEK: Postavy, atributy, symboly. Slovník křesťanské ikonografie.

Hluboká nad Vltavou 2005, nepag.; Leander PETZOLDT: Laurentius (von Rom). In: Lexikon der christlichen Ikonographie. Rom/Freiburg/Basel/Wien 1974, col. 374.

⁵⁹⁰ DUFKOVÁ 2001, 67.

⁵⁹¹ SOUKUPOVÁ 2005, 22.

byl jistě přítomen i ve vztahu ke sv. Klimentovi a sv. Vavřinci, římským mučedníkům. Zvláště pak patrocinium sv. Vavřince mělo zásadní vazbu ke kolegiálnímu chrámu sv. Petra. Za pontifikátu papeže Sixta II. (257–258) byl jedním ze sedmi jáhnů, kteří papeži přísluhovali při oltáři sv. Petra.⁵⁹² Byl tedy jedním z kněží, z nichž později vzniklo kolegium kardinálů, kteří mohli nosit biskupskou mitru a sandály.⁵⁹³ Zbývá ještě tuto knížecí komoru v prostoru baziliky sv. Klimenta a Vavřince lokalizovat, což je druhý předpoklad Heleny Soukupové.

Severní rameno transeptu baziliky, stejně jako celá severní vedlejší loď, se dochovala v budově Starého děkanství. Zde se při archeologickém výzkumu roku 1983 obnažily omítky a bylo zjištěno, že křížová klenba je původní z doby založení stavby baziliky,⁵⁹⁴ jelikož je plně zavázána do obvodového zdiva.⁵⁹⁵ [32] Řešení severního ramene transeptu je tedy od počátku dvoupatrové. Přízemí dnes slouží jako sklepení a je v úrovni podlah raně románské svatyně. [33] První patro je nesené křížovou klenbou a v jeho prostoru se dochovala kaple sv. Vavřince. [30] Zda bylo podobně řešeno i jižní rameno příčné lodi dnes bohužel nelze doložit. Rovněž bylo uvažováno o významu dvoupatrové dispozice. Daniel Prix předpokládal panskou tribunu,⁵⁹⁶ ovšem její poloha na severu by byla neobvyklá.⁵⁹⁷ Navíc architektura hirsauského typu programově tribuny odmítala. Nabízí se tedy řešení navržené Helenou Soukupovou: první patro severního ramene příčné lodi sloužilo jako knížecí komora, která byla již od svého založení pod ochranou sv. Vavřince.⁵⁹⁸ Jakým způsobem byla pokladnice zpřístupněna, dnes již nevíme. Podél jižní strany kostela nebyly nalezeny žádné zahlubené jámy, které by svědčily o přístupu z venku,⁵⁹⁹ navíc u kostela ani nepředpokládáme ochoz. Na severní straně je dodnes budova Starého děkanství, která již nikdy neumožní odpovědět na tuto otázku. Snad byla „*camera ducis*“ zpřístupněna v interiéru.

Severní loď zachovaná v budově Starého děkanství vydala alespoň částečné svědectví o bazilice sv. Klimenta a Vavřince. Její složitější architektonické řešení patrně

⁵⁹² Karl-Heinrich KRÜGER: Laurentius, Märtyrer. In: Lexikon des mittelalters 5/2. München/Zürich 1991, 1758. WIMMER/MELZER/GELMI 1988, 507.

⁵⁹³ Je tedy možný i odkaz ke členům kolegiální kapituly, kterým rovněž bylo povoleno nosit při liturgických slavnostech mitru a sandály. Více: Kapitola 5.1, 52–62; Kapitola 6, 95–98.

⁵⁹⁴ O původnosti klenby bylo ve starší literatuře pochybováno: MATĚJKA 1903, 529; HERAIN 1903, 148. Nově ji považuje za původní: PRIX 1998a, 731; SOUKUPOVÁ 2005, 23.

⁵⁹⁵ NECHVÁTAL 2009c, 169.

⁵⁹⁶ PRIX 1998a, 731.

⁵⁹⁷ Základní studie k tématu: MENCL 1965, 29–62.

⁵⁹⁸ SOUKUPOVÁ 2005, 22–23.

⁵⁹⁹ NECHVÁTAL 2007, 247.

bylo příčinou, proč se alespoň tato část raně románské baziliky později stala součástí děkanského domu.⁶⁰⁰

Interpretace baziliky sv. Klimenta a Vavřince jako palácového kostela zasahuje do problematiky uspořádání raně středověkého Vyšehradu. Již výše jsme se seznámili s předpokládanou polohou panovnického paláce v jihozápadním cípu vyšehradské ostrožny, přímo nad řekou.⁶⁰¹ Před palácem se rozprostíralo prostorné nádvoří, které mělo shromažďovací funkci. Na severu toto nádvoří uzavíral kapitulní chrám sv. Petra, na východě pak bazilika sv. Klimenta a Vavřince. Dle archeologického výzkumu byl tento prostor ohraničen příkopem a snad i hradbou, pro dobu poslední třetiny 11. století ovšem stále nedoloženou.⁶⁰² Poslední hypotézu k tomuto tématu předložil Ladislav Varadzin. Příkladně se k původní tezi Jiřího Čarka o vymezení knížecí akropole a staví na tom,⁶⁰³ že hroby nalezené před západním průčelím baziliky sv. Klimenta a Vavřince by mohly pocházet již z konce 11. století, což ovšem není prokázáno.⁶⁰⁴ Tyto hroby mohly tedy vzniknout i později. Dlouho uvažované vymezení panovnického okrsku nemuselo pro konec 11. století platit a nádvoří ve skutečnosti ohraničovala až naše bazilika. Ostatně stejně tak tomu mohlo být i na konci 10. století, do kterého je datován předrománský kostel sv. Klimenta, na jehož základech byla vystavěna Vratislavova trojlodní bazilika. Toto řešení by ji pak umožňovalo zahrnout do komplexu panovnické rezidence. Povšimněme si zejména skutečnosti, že svatyně se nacházela na nejvyšším bodě hradiště, což mohlo mít strategický význam.

Až po smrti Vratislava II. došlo na Vyšehradě ke změnám, díky kterým se bazilika ocitla mimo vlastní území knížecí akropole.⁶⁰⁵ Tím se z původní knížecí kaple stal farní kostel pro přilehlou hospodářskou usedlost. Funkci panovnického kostela pak na Vyšehradě převzal kapitulní chrám sv. Petra a Pavla, který se v pozdějších královských listinách často jmenuje jako „*capella nostra specialis*“.⁶⁰⁶ Možná z toho důvodu mu kníže Soběslav I. věnoval takovou pozornost roku 1129.⁶⁰⁷

⁶⁰⁰ K historii objektu: Kapitola 4.5, 39–49.

⁶⁰¹ Kapitola 4.3, 31–33.

⁶⁰² VARADZIN 2011, 2.

⁶⁰³ ČAREK 1947, 179–181.

⁶⁰⁴ VARADZIN 2009a, 308–313.

⁶⁰⁵ Zda ke změnám došlo již za Soběslava I. nebo později nelze s jistotou určit.

⁶⁰⁶ Tento termín je doložen například v listině krále Václava I. z roku 1240, ve které potvrdil kapitule darování kaple sv. Klimenta. CDB III/2, 342–344 (č. 253). Výčet dalších pramenů předložila: SOUKUPOVÁ 2005, 27–29.

⁶⁰⁷ FRB II, 206–207.

5.6) ROTUNDA SV. MARTINA

Rotunda sv. Martina je jedinou románskou stavbou, která se na Vyšehradě dodnes dochovala. [34] Svatyně je centrála na okrouhlém půdorysu s připojenou apsidou na východě. [35] Vnější stěna hlavní lodi je neomítnutá bez členění. Vnější stěnu apsidy rovnoměrně člení tři lizény, z nichž dvě jsou krajní a připojují se přímo k lodi (obě jsou široké 30 cm). Třetí lizéna vystupuje přímo z osy apsidy (má šířku 33 cm). [36, 37] Střecha stavby je kuželovitého tvaru, pokryta prejzy,⁶⁰⁸ a ve vrcholu z ní vyrůstá lucerna. [38] Stavba je postavena z nízkých podřezávaných opukových kvádrů. Hlavní loď má válcovitý tvar a dnes je sklenuta kupolí se zazděným okulem lucerny.⁶⁰⁹ Zda se jedná o původní klenbu literatura neuvádí. Na východě se k hlavní lodi ústupkem připojuje polokruhová apside zaklenuta konchou. Apsida je oproti lodi vyvýšena o dva schody. Loď rotundy má v průměru 6,50 m. Obvodové zdivo je široké 97 cm,⁶¹⁰ tedy stejně jako u románské baziliky sv. Klimenta a Vavřince.⁶¹¹ Apsida má šířku 3,30 m a délku 2,20 m, síla jejího zdiva má 95 cm.⁶¹² Není pochyb o tom, že korpus rotundy pochází již z románského období. Ojedinele je stavba datována ještě do doby předrománské do sklonku 10. století,⁶¹³ převážně však do poslední třetiny 11. století až počátku 12. století.⁶¹⁴

Další umělecké prvky stavby již pochází z pseudorománské úpravy z roku 1878 dle návrhu Antonína Bauma.⁶¹⁵ Jedná se zejména o vstupní pseudorománský ústupkový portál, který byl ze západní strany přeložen na jih. [39] Původně západní portál byl naposledy barokní a jeho podobu zachytil na kresbě z roku 1841 malíř Bedřich Havránek [40]. Stopy po portálu na západní straně jsou dodnes patrné ve zdivu rotundy, kde si můžeme povšimnout barokního cihlového překladu v podobě segmentového oblouku [41]. Na kresbě Bedřicha Havránka jsou také zachycena původní malá románská okna, která byla při reromanizaci upravena. Architekt Antonín Baum osvětlil prostor hlavní lodi rozšířením

⁶⁰⁸ PRIX 1998b, 724.

⁶⁰⁹ PRIX 1998b, 724.

⁶¹⁰ ČAREK 1947, 186–187.

⁶¹¹ Kapitola 5.5, 80.

⁶¹² NECHVÁTAL 2009b, 31.

⁶¹³ VACEK 1904, 24; PÍŠA 1971, 95–96; SOUKUPOVÁ 2005, 13.

⁶¹⁴ GUTH 1925, 135–137; BIRNBAUM 1927, 184; RICHTER 1936, 460–463; ČAREK 1947, 186, KVĚT/MENCL 1948, 74; MENCL 1959, 349; MERHAUTOVÁ 1970, 38; MERHAUTOVÁ 1971, 237; NECHVÁTAL 1976, 39; BACHMANN 1977, 76; LÍBAL 1983, 69; MERHAUTOVÁ/TŘEŠTÍK 1984, 84; PRIX 1998b, 723; DRAGON 2002, 45; KONEČNÝ 2005, 51; NECHVÁTAL 2005, 356; NECHVÁTAL 2009b, 42.

⁶¹⁵ K dějinám úpravy podrobně: RYBAŘÍK 2009, 82–91.

původních oken, které následně omítnul šikmým ostěním zakončeným polokruhovým obloukem. Za původní není považována ani bohatě profilovaná maltová římsa v koruně hlavní lodi.⁶¹⁶ Lucerna je rovněž vystavěna z opukových kvádrů, její románský původ nebyl zpochybněn. Novorománské jsou ovšem sloupky bez patek a hlavic, které člení čtyři podvojná sdružená okna s kolmým ostěním a polokruhovými záklenky s drobným ústupkem,⁶¹⁷ stejně tak profilovaná římsa, která tělo lucerny na vrcholku uzavírá. I obloučkový vlys, který vyrůstá z profilované maltové římsy a obíhá vnější stěnu apsidy, pochází z novorománské úpravy rotundy.⁶¹⁸ Současná vnitřní výzdoba pochází rovněž až ze sklonku 19. století.⁶¹⁹

Osudy rotundy jsou poměrně pestré. Vůbec poprvé je patrocínium sv. Martina na Vyšehradě zachyceno v papežských registrech k roku 1365.⁶²⁰ Je tu zapsána žádost Ludvíka Kojaty, pražského kněze, k papeži Urbanovi V., aby si mohl ponechat svá pražská beneficia. Mezi nimi je zahrnuto i obročí u sv. Martina na Vyšehradě v hodnotě pěti florinů (zlatých) za rok.⁶²¹ Ještě téhož dne bylo knězi povolení uděleno.⁶²² V listině se mimochodem dozvídáme, že svatyně byla bez farníků.⁶²³ Následující zmínka pochází z roku 1386,⁶²⁴ dále se ještě objevuje roku 1396.⁶²⁵ Ze stejného roku pochází i notářský zápis Držislava Tomáše z Pomuku, ve kterém je potvrzen roční poplatek 92 pražských grošů kněžím choralistům při kostele sv. Petra a Pavla a při kapli sv. Martina na Vyšehradě.⁶²⁶ Předpokládá se, že roku 1420 byla rotunda vypleněna při husitských bouřích,⁶²⁷ nicméně rozsah poškození jí patrně výrazněji nepoškodil.⁶²⁸ Roku 1523 je

⁶¹⁶ PRIX 1998b, 723.

⁶¹⁷ NECHVÁTAL 2009b, 31.

⁶¹⁸ NECHVÁTAL 2009b, 29.

⁶¹⁹ Interiér popisuje například: PRIX 1998b, 724. Novorománská výbava svatyně proběhla za osobního finančního příspěví 2345 zlatých děkana Františka Kočího (1821–1904): RYBAŘÍK 2009, 82.

⁶²⁰ O svatomartinském patrocínium na Vyšehradě tedy máme doloženou zprávu o třicet let dříve, než se obecně tvrdí. Nejnověji pozdější dataci, tedy až k roku 1396, uvádí například: NECHVÁTAL 2009b, 22; VARADZIN 2009b, 135. Údaj k roku 1396 jako první publikoval Václav Vladivoj Tomek a od té doby je literaturou přejímán: TOMEK 1872, 184.

⁶²¹ MVB III, 372–373 (č. 611): „*capellam s. Martini in monte Wyssegradensi prope Pragam sine cura animarum valentem de censu annuo V florenos*“. Na listinu v souvislosti s rotundou sv. Martina jako první upozornil: BOHÁČ 2001, 18.

⁶²² MVB III, 373 (č. 612): „*de capellania s. Martini in monte Wyssegradensi prope Pragam valente in censu annuo V florenos*“.

⁶²³ MVB III, 373 (č. 611): „*sine cura animarum*“.

⁶²⁴ RBMV II, 11 (č. 17): „*capellam s. Martini in monte Wissegradensi*“.

⁶²⁵ RBMV II, 22 (č. 50): „*census ad ecclesiam S. Petri et capellam s. Martini in monte Wissegradensi*“.

⁶²⁶ Listina původně pochází z archivu Vyšehradské kapituly. Dnes je uložena ve Národním archivu: NA KVŠ sign. XI. 48 č. inv. 289. Její částečný přepis poprvé publikoval: TOMEK 1872, 184; „*Discretus et circumspectus vir Divissius de Krssowycz ... de aratura ... in praefata villa Krssowicz tenetur censuare ... ad ecclesiam Wyssegradensem et ad capellam sancti Martini sitam et situatam in monte Wissegradensi 92 grossos monetae Pragensis*“.

⁶²⁷ LEHNER 1878, 114.

připomínáno ve Starých letopisech českých, že blesk zapálil věž na Vyšehradě. Dle zápisu celá věž vyhořela a blesk nakonec vyletěl střechou kostela sv. Martina, který stál nedaleko a který byl „kdysi pohanský“.⁶²⁹ Oprava prý proběhla roku 1533,⁶³⁰ ale její románský charakter pravděpodobně výrazněji nenarušila.⁶³¹ Ve druhé polovině 16. století rotunda sloužila jako obecní vězení poddanského města Vyšehrad.⁶³² Po roce 1632 byla rotunda užívána jako skladiště střelného prachu. Od roku 1678 opět kaple sloužila bohoslužbám. Během 18. století prošla několika dílčími renovacemi,⁶³³ až byla roku 1784 z nařízení Josefa II. zrušena. Stavba byla postoupena vojenskému eráru a sloužila jako sklad materiálu a výrobní dělostřeleckých nábojů.⁶³⁴ Její osud měl být zpečetěn v letech 1841–1842 při stavbě nové trasy Tábořské silnice, ale na zásah hraběte Chotka bylo od jejího ztržení upuštěno. Po roce 1850 se stala obydlím chudiny. V této době byla dokonce apsida užívána jako kuchyně, v její klenbě byl proražen otvor pro rouru sloužící jako komín.⁶³⁵ Stavba byla v podstatě v dezolátním stavu. Na počátku sedmdesátých let 19. století začala kapitula jednat s vojskem o navrácení kaple církevním účelům. Jednání se protahovalo, až nakonec roku 1875 kapitula rotundu vykoupila za 500 zlatých.⁶³⁶ V letech 1878–1880 proběhla výše zmíněná pseudorománská rekonstrukce rotundy,⁶³⁷ nově byl kostel vysvěcen 11. listopadu 1880 na svátek sv. Martina.⁶³⁸ Nedlouho po úpravách se na stěnách stavby začaly objevovat pukliny a trhliny. Roku 1893 byl k řešení statických problémů přizván architekt Bedřich Münzberger. Po prozkoumání kostela konstatoval, že za špatný stavební stav může zcela nevyhovující základové zdivo a pak průkop erární silnice z roku 1841, který se nachází pouze 75 cm od základů stavby.⁶³⁹ Řešení bylo následující: Základy rotundy se podezdily cihlami na cementovou maltu a její obvod se svázal třemi ocelovými obručemi, z nichž se dodnes dochovala pouze jediná pod římsou hlavní lodi. Definitivně byla zajištěna statika kostela až roku 1917, kdy byly její základy obepruty betonovým

⁶²⁸ PRIX 1998b, 723.

⁶²⁹ ZE STARÝCH LETOPISŮ ČESKÝCH, 444. Dle Ferdinanda Lehnera se jmenuje jako pohanská ještě na vyobrazení Vyšehradu od Folperta van Oudena–Allena z roku 1685: LEHNER 1878, 113.

⁶³⁰ NECHVÁTAL 2009b, 22.

⁶³¹ PRIX 1998b, 723.

⁶³² JANÁČEK 1964, 184–185.

⁶³³ Roku 1710 a 1719 došlo k úpravám v interiéru a byla položena barokní dlažba. Rovněž byl na západě postaven nový barokní portál. V roce 1750 byla opravena věžička s lucernou. NECHVÁTAL 2009b, 24.

⁶³⁴ LEHNER 1878, 114–115.

⁶³⁵ LEHNER 1878, 115; NECHVÁTAL 2009b, 24.

⁶³⁶ Polovinou obnosu přispěl osobně probošt Václav Štulc, druhou polovinu uhradila kapitula. RYBAŘÍK 2009, 82.

⁶³⁷ NECHVÁTAL 2009b, 24; RYBAŘÍK 2009, 82–91.

⁶³⁸ RYBAŘÍK 2009, 83.

⁶³⁹ RYBAŘÍK 2009, 83.

prstencem.⁶⁴⁰ Tento zásah rotundu sice pomohl zachránit, ale navždy znemožnil důkladné archeologické probádání základů stavby. Další oprava proběhla až na přelomu šedesátých a sedmdesátých let minulého století, kdy byly vyměněny porušené opukové kvádríky, vyspárováno zdivo a obnoveny všechny římsy. Naposledy se na rotundě opravovala roku 2002 střešní krytina.⁶⁴¹

Archeologický výzkum v okolí rotundy proběhl pouze jednou a to v letech 1924–1926 pod vedením Karla Gutha. Jeho souhrnné vyhodnocení proběhlo ovšem teprve nedávno.⁶⁴² Výsledky výzkumu jsme si již částečně představili na jiném místě této práce,⁶⁴³ ale ještě jednou si je stručně připomeneme. V okolí rotundy byl odhalen románský hřbitov, který vedoucí výzkumu datoval do 12. století.⁶⁴⁴ Bohužel neuvedl důvody, které ho k této dataci vedli, je proto možné, že zde byl hřbitov i dříve.⁶⁴⁵ Nálezy dále obsahovaly fragmenty keramiky, které se datují do druhé poloviny 10. století, z čehož se soudí, že lokalita byla již v této době osídlena. Z 11.–12. století pochází keramické střepy, které obsahují stopy po neželezných kovech. Zjištěn byl cín, měď a stříbro. Usuzuje se tedy, že poblíž kostela pracovala metalurgická dílna. Další keramické nálezy potvrzují osídlení do doby kolem roku 1200, pro první polovinu 13. století mizí a následně se objevily pozůstatky osídlení z doby vrcholného středověku a raného novověku (od druhé poloviny 13. po 16. století).⁶⁴⁶ Uvnitř rotundy se zjistily čtyři vrstvy podlah, z nichž lze bezpečně datovat pouze barokní vrstvu z počátku 18. století. Třetí vrstva, nalezená pod barokní, tvořila mazanice smíšená se slámou a pod ní se ještě nacházela mazanice promíšená s kameny.⁶⁴⁷ Z archeologického hlediska nelze v této chvíli současnou rotundu klást do doby starší než poslední třetina 11. století.⁶⁴⁸

Z uměnovědného hlediska rovněž nemůžeme považovat rotundu za starší. Rotunda sv. Martina se svým provedením i rozměry řadí mezi skupinu pražských románských rotund. Jedná se o dodnes stojící rotundu sv. Kříže na Starém Městě a rotundu sv. Longina (dříve pravděpodobně sv. Štěpána) na Novém Městě.⁶⁴⁹ Z nejnověji objevených pak

⁶⁴⁰ RYBAŘÍK 2009, 83.

⁶⁴¹ RYBAŘÍK 2009, 83.

⁶⁴² VARADZIN 2007, 290–306; VARADZIN 2009b, 135–140; NECHVÁTAL 2009b, 32–40.

⁶⁴³ Kapitola 4.4, 34–38.

⁶⁴⁴ GUTH 1931, 63–64.

⁶⁴⁵ Bořivoj Nechvátal jej datuje od 11. století. NECHVÁTAL 2009b, 33.

⁶⁴⁶ VARADZIN 2009b, 139.

⁶⁴⁷ GUTH 1925, 137; VARADZIN 2009b, 135.

⁶⁴⁸ NECHVÁTAL 2009b, 42.

⁶⁴⁹ MERHAUTOVÁ 1971, 252, 253–254. Anežka Merhautová se domnívá, že patrocínium sv. Longina by mohl být původní, jelikož kaple byla v majetku vyšehradské kapituly, která držela ostatky tohoto světce. Je třeba

rotunda sv. Jana Křtitele v Oboře na Malé Straně.⁶⁵⁰ A rotunda sv. Václava na Malé Straně.⁶⁵¹ Geograficky nejbližší byla kostelu sv. Martina rotunda sv. Pankráce, jejíž základy byly odhaleny pod dnešním kostelem sv. Pankráce v ulici Na Pankráci v Praze při archeologickém výzkumu v letech 1968–1970.⁶⁵² Rotunda se nachází necelý kilometr od Vyšehradu.

Tři dodnes stojící rotundy, tedy sv. Kříže, sv. Longina a sv. Martina, jsou ukončeny lucernou. Přičemž rotundy sv. Kříže a sv. Martina mají lucerny se čtveřicí podvojných oken. Obě tyto stavby jsou rovněž shodné v průměru hlavní lodi (sv. Martin – 6,50 m, sv. Kříže – 6,50 m [42]),⁶⁵³ k ní se na východě připojuje jednou odstupňovaná polokruhová apsida, která je o něco málo zvýšená. Obě tyto stavby mají rovněž vnější stěnu apsidy členěnou lizénami, obloučkový vlys v podstřeší rotundy sv. Kříže je považován za původní.⁶⁵⁴ Zda jej měla i vyšehradská rotunda, nevíme. Na nejstarších vyobrazeních není tento detail zachycen. Na kresbě Bedřicha Havránka z roku 1841, tedy před novorománskou úpravou, se rovněž nenachází. Rotundy byly postaveny z opukových kvádrů. V rotundě sv. Kříže byly navíc nalezeny dlaždice vyšehradské typu,⁶⁵⁵ ostatně stejně jako v rotundě sv. Václava na Malé Straně. Základní znaky mají stavby totožné, průměrem lodi tuto dvojici ještě doplňuje zmizelá rotunda sv. Václava (zhruba 6,60 m). Vzhledem k tomu, že v rotundě sv. Martina na Vyšehradě nebyla dlažba vyšehradského typu nalezena, se můžeme domnívat, že rotundy sv. Kříže a sv. Václava vznikly později než rotunda sv. Martina a patrně i za jiným účelem. Dlaždice se často objevovaly v panských kostelech,⁶⁵⁶ patrně byly přežaty českými velmoži z knížecí baziliky sv. Klimenta a Vavřince. Rotunda sv. Václava byla pravděpodobně postavena v první polovině 12. století.⁶⁵⁷ Rotunda sv. Kříže je kladena Václavem Menclm již do sklonku 11. století,⁶⁵⁸ Karel Guth i Anežka Merhautová ji řadí do první poloviny 12. století,⁶⁵⁹ nověji ji Zdeněk Dragoun datoval až do druhé poloviny 12. století.⁶⁶⁰ Otázka původního účelu

upřesnit, že přítomnost ostatků sv. Longina na Vyšehradě nelze datovat před rok 1409, kdy je pro kapitolu získal probošt Václav Králík z Buřenic.

⁶⁵⁰ DRAGON 1986, 521–530.

⁶⁵¹ ČIHÁKOVÁ/MÜLLER 2006, 100–116.

⁶⁵² OLMEROVÁ 1976, 359–369; PIŠA 1978, 155–164; KUBÍN 2004, 114–123.

⁶⁵³ GUTH 1925, 140.

⁶⁵⁴ KVĚT/MENCL 1948, 76.

⁶⁵⁵ LÍBAL 1996, 91.

⁶⁵⁶ MERHAUTOVÁ 1980, 246–258.

⁶⁵⁷ ČIHÁKOVÁ/MÜLLER 2006, 100–116.

⁶⁵⁸ KVĚT/MENCL 1948, 76.

⁶⁵⁹ GUTH 1925, 140–141; MERHAUTOVÁ 1971, 252.

⁶⁶⁰ DRAGON 2002, 71.

svatyně je stále nevyřešená. U rotundy sv. Kříže se předpokládá panský dvorec,⁶⁶¹ nedávno poukázal na vztahy svatyně s Ostrovským klášteřem Zdeněk Dragoun.⁶⁶² Poněkud odlišná je v rámci „pražské skupiny“ rotunda sv. Longina. Průměr její lodi čítá pouze 4,75 m.⁶⁶³ Připojená podkovovitá apsida je navíc vychýlená směrem k severu [42]. Anežka Merhautová považuje rotundu sv. Longina za starší, než rotundu sv. Kříže, a řadí jí ke konci 11. století,⁶⁶⁴ Zdeněk Dragoun ji klade do raného 12. století.⁶⁶⁵ Rotunda sv. Pankráce byla pravděpodobně o něco větší než rotunda sv. Martina, průměr její lodi měřil zhruba 7 m.⁶⁶⁶ Při zkoumání rotundy sv. Pankráce jsem již dříve došel k závěru, že patrně vznikla v době Vratislava II.⁶⁶⁷

Jak jsme zjistili, přesná datace jednotlivých pražských rotund v literatuře značně kolísá, nicméně obecně se jejich stáří datuje od poslední třetiny 11. století do poloviny 12. století.⁶⁶⁸ Bezpečnou dataci rotundy sv. Martina tedy nelze zatím určit ani pomocí stylové analýzy.

Pro nejstarší dějiny kostela bohužel schází historické prameny a o dochované rotundě sv. Martina víme velmi málo. Ferdinand Josef Lehner spojil její vznik s vyšehradským děkanem Martinem, synovcem probošta Gervasia, který byl vyslán do Konstantinopole jako doprovod Heleny, vnučky knížete Vladislava II. Dle Lehnera byl v Konstantinopoli děkan Martin bohatě vybaven mnohými dary, z nichž nechal vyrobit překrásná bohoslužebná roucha. Na památku této cesty, pak nechal postavit rotundu sv. Martina.⁶⁶⁹ Tento výklad odmítl Bořivoj Nechvátal a nabídl hypotézu, že se jednalo o soukromý kostel jakéhosi velmože, ačkoliv pro svůj předpoklad nenalezl oporu v podobě pozůstatku přilehlého panského dvorce.⁶⁷⁰ Charakter soukromého založení naposledy předpokládal i Ladislav Varadzin.⁶⁷¹ Na základě našeho nedostatečného poznání stáří rotundy sv. Martina nelze Lehnerovu hypotézu jednoznačně odmítnout, i když ji považujeme za velmi nepravděpodobnou.

⁶⁶¹ RICHTER 1936, 460; MERHAUTOVÁ 1971, 252.

⁶⁶² DRAGOUN 1992, 383–393; DRAGOUN 1994, 114–118.

⁶⁶³ GUTH 1925, 134.

⁶⁶⁴ MERHAUTOVÁ 1971, 254; MERHAUTOVÁ 1984, 51; MERHAUTOVÁ/TŘEŠTÍK 1984, 89.

⁶⁶⁵ DRAGOUN 2002, 131–132.

⁶⁶⁶ OLMEROVÁ 1976, 361.

⁶⁶⁷ KATRÁK 2008.

⁶⁶⁸ Základní literatura k tématu: GUTH 1925, 132–140; BIRNBAUM 1927, 167–185; RICHTER 1936, 460–463; ČAREK 1947, 208–209; KVĚT/MENCL 1948, 74–76; MENCL 1959, 331–353; MERHAUTOVÁ 1970, 38; MERHAUTOVÁ 1971, 252, 253–254; LÍBAL 1996, 91–93; PRIX 1998c, 88–91; DRAGOUN 2002, 69–71, 131–132; KONEČNÝ 2005, 47–64.

⁶⁶⁹ LEHNER 1878, 114.

⁶⁷⁰ NECHVÁTAL 2009b, 42.

⁶⁷¹ VARADZIN 2009b, 135.

Raně středověké dějiny rotundy sv. Martina bohužel našemu přesnému poznání zcela unikají. V předchozí kapitole jsme ovšem dospěli k názoru, že tato rotunda kdysi bývala ztracenou rotundou sv. Jana.⁶⁷² O historii svatyně si tedy můžeme udělat následující obrázek.

Vzhledem k živému zájmu Vratislava II. o Vyšehrad lze předpokládat, že se stavební aktivity dotkly i zázemí pro čeleď a řemeslníky. Na místě dnešní rotundy sv. Martina pravděpodobně stála od konce 10. století rotunda sv. Jana Evangelisty. Ta byla právě za vlády Vratislava II. nahrazena současnou románskou rotundou (nepřímo by to snad potvrzovala síla obvodového zdiva, která je shodná se zdivem baziliky sv. Klimenta a Vavřince). Důkladné prozkoumání jejích základů a potvrzení či vyvrácení této hypotézy znemožnily zmíněné sanační práce pro zajištění statiky stavby v první čtvrtině 20. století. Rotunda s největší pravděpodobností sloužila jako farní kostel pro přilehlou hospodářskou usedlost.⁶⁷³ Je pravděpodobné, že se jednalo o řemeslníky, jak lze dedukovat z archeologického výzkumu,⁶⁷⁴ ale možné je i to, že při rotundě sídlili obchodníci, jak navrhl Andrzej Pleszczyński.⁶⁷⁵ Rotunda v době Vratislava II. stále nesla zasvěcení sv. Jana Evangelisty. Teprve krátce po polovině 13. století došlo ke změně patrocina na sv. Štěpána prvomučedníka, které je naposledy doloženo k roku 1267.⁶⁷⁶ Patrocinium sv. Martina se poprvé v pramenech objevuje až o 100 let později, konkrétně roku 1365.⁶⁷⁷ Kdy přesně došlo k druhé změně zasvěcení a z jakých důvodů, bohužel nevíme. Nutno pouze upozornit, že výrazné stavební aktivity před rokem 1365 se na Vyšehradě udály v letech 1322–1326. V této době získal vyšehradský děkan královský hospodářský dvorec, z čehož můžeme vyvozovat příchod nového obyvatelstva na Vyšehrad. Osídlení se patrně nacházelo kolem rotundy sv. Martina a pokračovalo dále směrem na jihozápad až ke hřbitovu kolem kostela sv. Klimenta. Ten patrně převzal farní funkci oblasti, proto se k roku 1365 dozvídáme, že kaple sv. Martina byla bez farníků.

Jelikož nemáme pro tato tvrzení žádné přesvědčivé argumenty, musíme je chápat jako hypotézu k další odborné diskuzi. Můžeme jen doufat, že se někdy v budoucnu podaří přesvědčivě objasnit všechny nevyřešené otázky kolem jedné z nejstarších pražských románských rotund.

⁶⁷² Kapitola 4.4, 34–38.

⁶⁷³ Na její velkofarní funkci upozornil: BIRNBAUM 1927, 184; KONEČNÝ 2005, 51.

⁶⁷⁴ VARADZIN 2009b, 139.

⁶⁷⁵ PLESZCZYŃSKI 2002, 180.

⁶⁷⁶ CDB V/2, 88 (č. 531).

⁶⁷⁷ MVB III, 372–373 (č. 611).

6) VYŠEHRAD ČESKÝM ŘÍMEM

Přesuňme se nyní obrazně do sklonku vlády krále Vratislava I., do počátku dubna roku 1091. Představme si, že stojíme na vrcholku pankrácké pláně a sledujeme panorama Vyšehradu, kterému dominuje kapitulní chrám sv. Petra. Z horizontu vystupuje střecha baziliky sv. Klimenta a Vavřince. Strategicky položenou ostrožnu chrání na slabších místech mohutná kamenná hradba,⁶⁷⁸ díky které je Vyšehrad takřka nedobytný. Víme, že chránil pražskou kotlinu, a tedy samotnou existenci českého státu, již v dobách našich prapředků. Blížíme se k pevnosti, která (snad) ubránila české knížectví roku 950, když do země vtrhl se svou mocnou armádou král Ota I.,⁶⁷⁹ která jako jediná nepodlehla při vpádu Boleslava Chrabrého do Čech a díky které naši předkové polského knížete vyhnali ze země. Před dvaceti lety se v tomto starobylém a mýty opředeném hradu usadil první český král Vratislav.

Pokračujeme k Vyšehradu a míváme rotundu sv. Pankráce, v českém království ojedinělý kostel, který je zasvěcený tomuto římskému mučedníkovi. Po necelém kilometru dorazíme ke vstupní bráně, za níž se nachází další kamenná svatyně, (dle našeho zjištění) rotunda sv. Jana Evangelisty. Na Vyšehradě je nyní živo, jelikož se schyluje ke slavení velikonočních svátků. Rotunda sv. Jana je centrem hospodářského zázemí a života hradu. V sousedství rotundy se nachází kovolitecká dílna místních řemeslníků. Cesta, po které jsme přišli na Vyšehrad, se dále svažuje směrem k Vltavě a severní vyšehradskou branou pokračuje směrem k Praze. Podél cesty nabízí rozličné exotické zboží cizozemští obchodníci.⁶⁸⁰

Od rotundy se ovšem vydáme směrem na západ, k jádru Vyšehradu. Mineme několik příbytků čeledě, nad jejichž střechami na jižní straně hrdě ční nová bazilika sv. Klimenta a

⁶⁷⁸ Z románských hradeb se bohužel nic nedochovalo, ani neznáme jejich konkrétní vymezení. Nejstarší dochované hradby pochází až z přestavby Karla IV., předpokládá se, že respektovaly starší dispozici. Přesto literatura předpokládá, že na konci 11. století Vyšehrad pevnou kamennou hradbu měl. Nalezl se pouze fragment valového opevnění v Karlachových sadech, který je datován do druhé poloviny 10. století. O existenci kamenných románských hradeb nepřímo svědčí zápis kronikáře Kosmy z doby knížete Bořivoje II.: „*ad tutiora urbis Wissegrad moenia*“. KOSMAS (III, 29), 166; ČAREK 1947, 178–179; KAŠIČKA/NECHVÁTAL 1985, 12–13; NECHVÁTAL 2011, 195sqq.

⁶⁷⁹ K této problematice hlouběji: Kapitola 4.1, 17–25.

⁶⁸⁰ PLESZCZYNSKI 2002, 180.

Vavřince a záhy se před námi rozevře hradní nádvoří, na kterých král ohlašuje svá nová nařízení. Neobvykle moderní západní průčelí baziliky sv. Klimenta a Vavřince uzavírá nádvoří od východu, v jihozápadním koutě je dvoupatrový kamenný palác našeho krále a jižní linii určuje kapitulní chrám sv. Petra. Monumentální dvouchórová bazilika, která je srovnatelná jen s kostely v říši. Druhá taková stavba se právě dokončovala na Pražském hradě, ale tu založil již před dlouhými lety králův bratr a předchůdce kníže Spytihněv.

V podobně odlehčeném vyprávění bychom jistě mohli pokračovat dále. Majestát krále Vratislava, lesk jeho četných vítězství a dosažených důstojenství se do značné míry odrazil i ve způsobu, jakým se za jeho panování změnilo panorama pražské kotliny. Jistě to vyvolávalo v očích současníků údiv a obdiv, pokud zrovna nebyli členy svatovítské kolegiální kapituly.

Při procházce raně románským Vyšehradem nás zaujala nebyvalá koncentrace římských světců. Nejvýznamnějším ze všech byl kapitulní chrám pod výlučnou ochranou sv. Petra – nejváženějšího světce západního křesťanstva, prvního římského biskupa a patrona vatikánského chrámu. Kníže Vratislav založil kapitulní kostel po vzoru prvního křesťanského císaře Konstantina I. Velikého,⁶⁸¹ který prý založil svatopetrskou baziliku ve Vatikánu vynesemím dvanácti nůší zeminy, stejně, dle naší tradice, postupoval i Vratislav.⁶⁸² Nadto u kostela ustanovil sbor sedmi kanovníků–kardinálů,⁶⁸³ kteří při důležitých liturgických obřadech u oltáře sv. Petra směli nosit sandály a mitru. V Římě je od 8. století zachycena existence obdobného kolegia biskupů–kardinálů,⁶⁸⁴ kteří sloužili bohoslužby společně s papežem.⁶⁸⁵ Tito duchovní byli hlavami sedmi diecézí sousedících s římskou. Nadto se k těmto biskupům–kardinálům o nedělích a velkých svátcích připojovali kardinálové–presbyteri, kterých bylo celkem dvacet osm, a pocházeli z titulárních kostelů na území Říma. Tito duchovní pak asistovali při mších v městských patriarchálních bazilikách: sv. Petra, sv. Jana v Lateránu, sv. Pavla za hradbami, sv. Vavřince za hradbami a sv. Panny Marie Sněžné.⁶⁸⁶ K tomu je třeba poznamenat, že všichni římsští kardinálové sloužili při slavnostních obřadech v pontifikálním rouchu, nosili sandály a od přelomu 9. a 10. století měli i mitry.⁶⁸⁷ Po vzoru Říma ustanovil exemptní

⁶⁸¹ KUBÍN 2006, 73; KUBÍN 2009, 50–51.

⁶⁸² KOSMAS (Anhang II), 253–255; FRB II, 206–207.

⁶⁸³ KOSMAS (Anhang II), 254: „*Huius vero conditionis gratia cunctis celsior in eadem regione ut videretur ecclesiis, qualicumque apparamento septem cardinales altari sancti Petri ministrare studens*“.

⁶⁸⁴ ZEY 2011, 63–64.

⁶⁸⁵ PLESZCZYNSKI 2002, 137; KLEWITZ 1936, 128.

⁶⁸⁶ PLESZCZYNSKI 2002, 138. Nejnověji k tématu: ZEY 2011, 63–65.

⁶⁸⁷ PLESZCZYNSKI 2002, 138. Srovnání: SALMON 1960, 40.

kardinálské kolegium v Magdeburgu císař Ota I. Později byly podobné instituce založeny v Mohuči, Kolíně nad Rýnem i Trevíru. Při mariánské kapli v Cáchách pak získal stejná privilegia pro zřízení kolegiální kapituly roku 997 i Ota III. Nejinak na tom byly i významné chrámy ve Francii. Například metropolitní katedrála sv. Štěpána v Besançonu nebo v remešském opatství sv. Remigia.⁶⁸⁸ Andrzej Pleszczyński k tomu konstatoval, že „téměř každý sakrální objekt v Německu nebo ve Francii, jemuž se dostalo toho uznání a odlišení tím, že měl kardinálské kolegium, byl kostelem královským“.⁶⁸⁹

Ve světle těchto úvah se zdá římská orientace vyšehradské fundace velmi pravděpodobná. Koneckonců náš předpoklad podporuje i přítomnost ostatků sv. Vavřince, římského jáhna a posléze mučedníka z poloviny 3. století. Bazilika sv. Vavřince rovněž patřila k sedmi nejdůležitějším chrámům v Římě.⁶⁹⁰ Této koncepci neodporují ani starší vyšehradská patrocinia. Sv. Kliment byl podle starobylé tradice čtvrtým římským biskupem a patrocinium sv. Jana Evangelisty mohlo odkazovat k hlavní římské bazilice sv. Jan v Lateránu. Skupinu mocných římských světců pak v jižním předhradí Vyšehradu uzavírala rotunda zasvěcená starokřesťanskému římskému mučedníkovi sv. Pankráci.⁶⁹¹ Ostatně polohu za hradbami Říma má i starokřesťanská bazilika sv. Pankráce na via Aurelia nedaleko Janikulu.⁶⁹² Na ideovou náplň Vyšehradu jako *imitatio Romae* nás mimoděk upozorňuje i zmínka v údajném privilegii papeže Alexandra II., která upřesňuje, že vyšehradská bazilika sv. Petra měla být *totius provinciae caput*. Taková titulatura obvykle příslušela jen katedrálním kostelům.⁶⁹³

Ačkoliv byl Vyšehrad patrně považován za hlavní rodinné sídlo i Vratislavovými syny,⁶⁹⁴ nemohla vyšehradská bazilika dlouhodobě konkurovat charismatu svatovítské katedrály s hroby „národních“ mučedníků svatého knížete Václava a svatého pražského

⁶⁸⁸ PLESZCZYNSKI 2002, 140.

⁶⁸⁹ PLESZCZYNSKI 2002, 140.

⁶⁹⁰ KUBÍN 2009, 52. K římským bazilikám blíže: KRAUTHEIMER 1981, 13–44.

⁶⁹¹ První zmínka o přítomnosti relikvií sv. Pankráce v Čechách se váže až k roku 1095. Podle Mnicha sázavského je do kaple v levé straně kostela Sázavského kláštera vložil tehdejší biskup Kosmas. Je možné, že jejich zisk souvisel až s kající cestou opata Božetěcha do Říma, ale není vyloučeno, že se do Čech dostaly již při dřívějších cestách českých diplomatů k papežskému dvoru. Velmi dobré vztahy s papežskou kurií v počátcích Vratislavovy vlády to v zásadě umožňovaly. KOSMAS (III, A3), 163–164 (Příslušný text je interpolací Mnicha sázavského do Kosmovy kroniky. Text vznikl ve 12. století a dochoval se ve dvou rukopisech - Drážďanském a Vídeňském. Komentář k verzím rukopisů: KOSMAS, LXIII). Základní literatura ke sv. Pankráci: HUISMAN 1939; DROBNER 1988; DROBNER 1988.

⁶⁹² KUBÍN 2004, 119.

⁶⁹³ KUBÍN 2009, 51.

⁶⁹⁴ Nemáme žádné konkrétní zprávy o přízni Vyšehradu, kterou by mu kromě nejmladšího Soběslava věnovali ostatní synové knížete Vratislava. Dedukujeme tak ovšem z toho, že knížata trávila na Vyšehradě Velikonoční svátky, tedy jednu z nejdůležitějších částí křesťanského roku. KUBÍN 2009, 53; PLESZCZYNSKI 2002, 62–71.

biskupa Vojtěcha. A právě díky přítomnosti mocných zemských patronů nemohl Vratislav uskutečnit svůj záměr s mezinárodním přesahem ve zdech Pražského hradu.⁶⁹⁵ Ve středověku totiž byli světcí považováni za vlastníky kostelů, ve kterých byli podle dobového chápání fyzicky přítomni ve svých ostatcích.⁶⁹⁶ A právě ze stejného důvodu můžeme považovat Vyšehrad v době Vratislava II. za český Řím.

⁶⁹⁵ V rámci této hypotézy by k tomu tedy nemohlo dojít ani v případě, že by panovník žil ve shodě s pražským biskupem. Je tedy otázka, do jaké míry má vlastně tento historický spor skutečnou zásluhu na vzniku kolegiální kapituly na Vyšehradě.

⁶⁹⁶ ANGENENDT 1994, 102–122; KUBÍN 2006, 74.

7) ZÁVĚR

Přechodný význam Vyšehradu v rámci politického života českého státu, počínaje dobou Vratislava II. a konče smrtí jeho nejmladšího syna Soběslava I. roku 1140, byl dlouhodobě v odborné literatuře vnímán pouze jako výsledek nesmiřitelného sporu pražského biskupa Jaromíra–Gebharda a knížete Vratislava. V posledních letech ovšem odborná literatura rozkrývá skutečný význam a mezinárodní rozměr Vratislavovy vlády. V jeho politické koncepci měl Vyšehrad nesmírně důležitý úkol. Vratislav zde po vzoru velkých panovníků říše naplnil program „*imitatio Romae*“ a symbolicky se tak zařadil do svazku mocných vladařů latinského Západu. Při rekonstrukci Vyšehradu v době Vratislava II. před námi ležel nelehký úkol.

První překážkou byla skutečnost, že z poslední třetiny 11. století se z komplexu románského Vyšehradu fakticky dochovala pouze rotunda sv. Martina. Její datace do doby vlády prvního českého krále je ovšem do značné míry pouze historickou spekulací. Čistě vědecky chybí jakékoliv hmatatelné důkazy, které by ji bezpečně do této doby určily.

Druhou překážkou bylo zjištění, že obdobně je na tom bazilika sv. Vavřince, kterou odhalil archeologický výzkum roku 1903. U této stavby fakticky neznáme ani její původní patrocinium, natož dobu vzniku a její účel. Zsvěcení sv. Vavřinci či sv. Klimentu a Vavřinci, jak navrhuji v této práci, je opět pouhou historickou spekulací. Z hlediska dějin umění je potvrzení existence trojlodní románské baziliky hirsauského typu na Vyšehradě nesmírným přínosem. Její přesná datace je ovšem fakticky značně nejistá, i když se podobně jako v případě rotundy sv. Martina, všeobecně klade do poslední třetiny 11. století.

Třetí překážkou byly limity archeologického bádání. Ačkoliv byl Vyšehrad zkoumán archeology v podstatě po celé 20. století, jejich závěry jsou mnohdy nekonkrétní a opět opřené o historickou spekulaci. Tento stav je do značné míry odrazem složitého dějinného vývoje Vyšehradu v průběhu předchozích staletí. Zřejmě fatální ránu archeologickému poznání středověkého Vyšehradu zasadila přestavba hradu v barokní pevnost. Ale jak vyplynulo při zkoumání problematiky, některé výzkumy jsou stále neúplné. Zejména

v oblasti románského kapitulního chrámu sv. Petra. Jeho základy byly odhaleny pouze sporadicky, po hřbitovních cestách, a naše poznání jeho skutečné dispozice je v podstatě nekompletní (zejména v otázkách věží a krypty). Můžeme jen doufat, že v budoucnu bude prostor pro řádné prozkoumání zbylého terénu. Úkol je to ovšem nesnadný, jelikož vyšehradský hřbitov a k tomu připojený Slavín, je prominentním pohřebištěm důležitých osobností českého veřejného života. Stejně neúplné je archeologické poznání Vyšehradu v oblasti rotundy sv. Martina, kde proběhl odborný výzkum pouze jednou a ještě ke všemu byly jeho výsledky důsledně publikovány až o osmdesát let později. Nejnovější výzkum v oblasti baziliky sv. Klimenta a Vavřince z podzimu 2011 by měl přinést nové cenné poznatky.

Čtvrtou překážkou při interpretaci podoby románského Vyšehradu je nevyjasněná poloha knížecího paláce a termínu „*in curia regis*“, který je poměrně důležitý k určení zaniklých a „nezjištěných“ vyšehradských kostelů, o kterých víme pouze ze středověkých pramenů. V této práci jsem věnoval značné úsilí tomu, abych problematiku přehledně vysvětlil a pokusil se otevřít prostor k další odborné diskuzi. Jak vyplynulo v průběhu bádání, poloha rotundy sv. Jana Evangelisty a kaple sv. Klimenta je zcela zásadní i pro interpretaci Vyšehradu v době Vratislava II. Bylo proto naprosto nutné věnovat období Vyšehradu před rokem 1070 tolik pozornosti.

Při prozkoumání problematiky románského a předrománského Vyšehradu jsem rovněž zjistil, že známe pouze dvě konkrétní historická data. První se váže k roku 1004, kdy nás o zvonění na Vyšehradě informoval saský kronikář Dětmár z Merseburgu a potvrdil tak, že v této době na Vyšehradě již stála alespoň jedna svatyně.⁶⁹⁷ Jeho svědectví je pokládáno za věrohodné, jelikož svou kroniku psal s nevelkým časovým odstupem. Druhé datum je rok 1129, kdy kníže Soběslav I. nákladně renovoval a vybavil vyšehradskou baziliku sv. Petra. I svědectví Kanovníka vyšehradského, který událost ve svém díle zachytil,⁶⁹⁸ je považováno za věrohodné. Datum k roku 1070, kdy se dozvídáme, že kníže Vratislav položil základní kámen vyšehradského chrámu sv. Petra, při kterém zřídil kolegiátní kapitulou, už tak jisté není. Nutno na tomto místě dodat, že toto vročení známe pouze z pozdějších dobových pramenů, konkrétně z listinných falz, interpolace Kosmovy kroniky a z Letopisu kanovníka vyšehradského. Ani jeden z pramenů nevznikl dříve než kolem poloviny 12. století, což znamená odstup šedesáti až sedmdesáti let od

⁶⁹⁷ THIETMAR (VI, 12 /9/), 288: „...subsequenti nocte iam mediante, audiens in urbe proxima, quae Wissegrodi dicitur, campanas cives ad bellum sonitu hortantes...“.

⁶⁹⁸ FRB II, 206–207.

popisovaných událostí. Naše přesvědčení, že došlo k založení skutečně roku 1070, se opírá o předpoklad, že se kronikáři informovali v dobových aktových záznamech nebo věrohodně zachytili ústní tradici. V této souvislosti je samozřejmě nesmírně cenným pramenem list papeže Řehoře VII. datovaný k roku 1074, který nás nepřímo spravuje o tom, že probíhají stavební práce na novém vyšehradském kostele. Z přísně vědeckého hlediska ovšem můžeme o konkrétním roku 1070 pochybovat.

Poznání nejstarších dějin Vyšehradu tedy není v žádném případě uzavřené a patrně se stane předmět českého bádání i po další generace. Téma je to tak složité, že si s ním jedna odborná disciplína již nikdy komplexně neporadí. V této práci musela být rekonstrukce obrazu Vyšehradu v době Vratislava II. založena na širokém mezioborovém rozhledu, z něhož se nakonec ukázala jako nejvlivnější historie a archeologie. Podstatné jsou ovšem i závěry dějin umění a pomocných věd historických, zejména numismatiky, diplomatiky a sfragistiky. Naše poznání románského Vyšehradu je totiž ze značné části položeno na interpretacích a výsledcích bádání jednotlivých vědních disciplín. Není proto vyloučeno, ba se to přímo očekává, že v budoucnu se obraz románského Vyšehradu ještě značně promění.

8) SEZNAM ZKRÁCENĚ CITOVANÝCH PRAMENŮ:

FLODOARDUS — Flodoardi Annales. Georgius Heinricus PERTZ (ed.). In: MGH SS III.
Hannover 1839

HÁJEK Z LIBOČAN — Václav HÁJEK z LIBOČAN: Kronika Česká I. Úvod. R. 644–907
Doba pohanská. Václav FLAJŠHANS (ed.). Praha 1918

KOSMAS — Die Chronik der Böhmen des Cosmas von Prag. Berthold BRETHOLZ (ed.). In:
MGH SRG Nova Series II. Berlín 1923

THIETMAR — Die Chronik des Bischofs Thietmar von Merseburg und Ihre korveier
überarbeitung. Robert HOLTZMANN (ed.). In: MGH SRG Nova Series IX.
Berlín 1935

WIDUKIND — Widukindi res gestae saxonicae. Albert BAUER / Reinhold RAU (ed.)
(=Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte des Mittelalters Freiherr
von Stein – Gedächtnisausgabe VIII). Darmstadt 1977

ZE STARÝCH LETOPISŮ ČESKÝCH — Ze starých letopisů Českých. Jaroslav PORÁK /
Jaroslav KAŠPAR (ed.). Praha 1980

9) SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENNÝCH EDIC:

- ASP — Jaroslav ERŠIL (ed.): Acta summorum pontificum res gestas Bohemicas aevi praehussitici et hussitici illustrantia. Praha 1980
- CDB I — Gustav FRIEDRICH (ed.): Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I. Praha 1904–1907
- CDB II — Gustav FRIEDRICH (ed.): Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae II. Praha 1912
- CDB III/2 — Zdeněk KRISTEN (ed.): Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae III/2. Praha 1962
- CDB IV/1 — Jindřich ŠEBÁNEK / Sáša DUŠKOVÁ (ed.): Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae V/1. Praha 1962
- CDB V/1 — Jindřich ŠEBÁNEK / Sáša DUŠKOVÁ (ed.): Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae V/1. Praha 1974
- CDB V/2 — Jindřich ŠEBÁNEK / Sáša DUŠKOVÁ (ed.): Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae V/2. Praha 1981
- FRB II — Josef EMLER (ed.): Fontes rerum Bohemicarum, Tom II. Praha 1874
- FRB III — Josef EMLER (ed.): Fontes rerum Bohemicarum, Tom III. Praha 1882
- FRB V — Josef EMLER (ed.): Fontes rerum Bohemicarum, Tom V. Praha 1893
- MGH SRG Nova Series II — Monumenta Germaniae Historica. Scriptores rerum Germanicarum. Nova series. Tomus II. Cosmae Pragensis Chronica Bohemorum. Berlín 1923
- MGH SRG Nova Series IX — Monumenta Germaniae Historica. Scriptores rerum Germanicarum. Nova series. Tomus IX. Thietmari Merseburgensis episcopi Chronicon. Berlín 1935
- MGH SS III — Monumenta Germaniae Historica. Scriptores. Tomus III. Georgius Heinricus PERTZ (ed). Hannover 1839
- MVB III — Bedřich JENŠOVSKÝ (ed.): Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia. Praha 1944
- MVB V — Kamil KROFTA (ed.): Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia. Praha 1903
- RBM II — Josef EMLER (ed.): Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae II. Praha 1882

RBM III — Josef EMLER (ed.): Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et
Moraviae III. Praha 1890

RBM V/2 — Jiří SPĚVÁČEK (ed.): Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et
Moraviae V/2. Praha 1960

RBMV II — Vladimír VAVŘÍNEK (ed.): Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai
IV. Praha 1969

RDP — Václav Vladivoj TOMEK (ed.): Registra decimarum papalium. Praha 1873

10) SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- ANGENENDT 1994 — Arnold ANGENENDT: Heilige und Reliquien. Die Geschichte ihres Kultes vom frühen Christentum bis zur Gegenwart. München 1994
- BACHMANN 1977 — Erich BACHMANN: Romanischer Basilikalbau. In: Erich BACHMANN (ed.): Romanik in Böhmen. München 1977, 68–109
- BARTOŠKOVÁ 1998 — Andrea BARTOŠKOVÁ: Vyhodnocení keramiky ze stratigraficky nejstarších poloh na Vyšehradě. In: Památky archeologické 89, 1998, 365–387
- BAŤKOVÁ 1998 — Růžena BAŤKOVÁ (ed.): Umělecké památky Prahy. Nové Město, Vyšehrad, Vinohrady. Praha 1998
- BAUM 1871 — Antonín BAUM: Jak píše historii našeho umění. In: Památky archeologické IX, 1871–1873, 365–382
- BENEŠOVSKÁ 1991 — Klára BENEŠOVSKÁ: Eliška Přemyslovna a Vyšehrad. In: Umění 39, 1991, 214–222
- BENEŠOVSKÁ 2001 — Klára BENEŠOVSKÁ: Pramen ideální podoby kapitulního chrámu sv. Petra a Pavla. In: KRÁLOVSKÝ VYŠEHRAD II., 90–101
- BINDING/UNTERMANN 1985 — Günther BINDING / Matthias UNTERMANN: Kleine Kunstgeschichte der mittelalterlichen Ordensbaukunst in Deutschland. Darmstadt 1985
- BIRNBAUM 1919 — Vojtěch BIRNBAUM: Stavební povaha nejstarších českých basilik. In: Časopis společnosti přátel starožitností českých XXVII, 1919, 1–22
- BIRNBAUM 1927 — Vojtěch BIRNBAUM: K otázce našich rotund. In: Památky archeologické XXXV, 1926–1927, 167–185
- BLÁHOVÁ 1974 — Marie BLÁHOVÁ: Letopis Prvního Kosmova pokračovatele a Druhé pokračování Kosmovo. In: Zdeněk FIALA (ed.): Pokračovatelé Kosmovi. Praha 1974, 196–203
- BLÁHOVÁ 1995 — Marie BLÁHOVÁ: Staročeská kronika tak řečeného Dalimila 3. Staročeská kronika tak řečeného Dalimila v kontextu středověké historiografie latinského kulturního okruhu a její pramenná hodnota, Historický komentář. Rejstřík. Praha 1995
- BLÁHOVÁ 1999 — Marie BLÁHOVÁ: Středověké katalogy českých knížat a králů a jejich pramenná hodnota. In: Sredniowiecze polskie i powszechnie 1, Katowice 1999, 33–63

- BLÁHOVÁ 2001 — Marie BLÁHOVÁ: Založení vyšehradské kapituly ve středověké historiografii. In: KRÁLOVSKÝ VYŠEHRAD II., 13–31
- BOHÁČ 1972a — Zdeněk BOHÁČ: Patrocinia románských kostelů v Čechách. In: Historická geografie 8, 1972, 31–52
- BOHÁČ 1972b — Zdeněk BOHÁČ: K lokalizaci klimentského kostela na Opyši ve vyšehradském falzu 12. století. In: Historická geografie 8, 1972, 65–71
- BOHÁČ 2001 — Zdeněk BOHÁČ: Topografický slovník k církevním dějinám předhusitských Čech. Pražský archidiakonát. Praha 2001
- BOHÁČOVÁ/FROLÍK/ŽEGKLITZ 1989 — Ivana BOHÁČOVÁ / Jan FROLÍK / Jaromír ŽEGKLITZ: Jiřské náměstí na Pražském hradě. Shrnutí výsledků 1. etapy výzkumu. In: Archaeologia historica 14, 1989, 193–212
- BÖHMOVÁ 2005 — Olga BÖHMOVÁ: Jméno Jan na českých denárech z konce 10. a počátku 11. století. In: Petr KARLÍK / Jana PLESKALOVÁ / Zdenka RUSÍNOVÁ (ed.): Pocta Dušanu Šlosarovi. Sborník k 65. narozeninám. Boskovice 2005, 46–53
- BORKOVSKÝ 1969 — Ivan BORKOVSKÝ: Pražský hrad v době přemyslovských knížat. Praha 1969
- BORSKÁ–URBÁNKOVÁ 2007 — Milena BORSKÁ–URBÁNKOVÁ: Kanovník vyšehradský a jeho kronika. In: KRÁLOVSKÝ VYŠEHRAD III., 161–165
- BRYCH/ STEHLÍKOVÁ 2003 — Vladimír BRYCH / Dana STEHLÍKOVÁ (ed.): 1000 let kláštera na Ostrově (999–1999). Sborník příspěvků k jeho hmotné kultuře v raném a vrcholném středověku. Praha 2003, 13–25
- BŘICHÁČEK/RICHTER/SOMMER 2003 — Pavel BŘICHÁČEK / Miroslav RICHTER / Petr SOMMER: Archeologie k miléniu ostrovského kláštera. In: BRYCH/ STEHLÍKOVÁ 2003, 13–25
- CACH 1970 — František CACH: Nejstarší české mince I. Praha 1970
- CIBULKA 1934a — Josef CIBULKA: Český řád korunovační a jeho původ. Praha 1934
- CIBULKA 1934b — Josef CIBULKA: Václavova rotunda svatého Víta. In: Karel GUTH / Jan KAPRAS / Antonín NOVÁK / Karel STLOUKAL (ed.): Svatováclavský sborník: na památku 1000. výročí smrti knížete Václava Svatého. Sv. 1, Kníže Václav Svatý a jeho doba. Praha 1934, 230–685
- ČAREK 1938 — Jiří ČAREK: O pečetích českých knížat a králů z rodu Přemyslova. In: Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy VIII. Praha 1938, 1–50
- ČAREK 1947 — Jiří ČAREK: Románská Praha. Praha 1947

- ČECH 2004 — Petr ČECH: Žatec v raném středověku (6. – počátek 13. století).
In: Petr HOLODŇÁK / Ivana EBENOVÁ (ed.): Žatec. Praha 2004, 64–170
- ČECHURA 2005 — Martin ČECHURA: Archeologický výzkum kostelů v západních Čechách. In: Archaeologia historica 30, 2005, 359–376
- ČIHÁKOVÁ 2009 — Jarmila ČIHÁKOVÁ: Datování a skladba románské dlažby vyšehradského typu. In: Staletá Praha 25, 2009, 16–25
- ČIHÁKOVÁ/MÜLLER 2006 — Jarmila ČIHÁKOVÁ / Martin MÜLLER: Zpráva o nálezu rotundy sv. Václava na Malostranském náměstí v Praze.
In: Zprávy památkové péče 66, 2006, 100–116
- ČUMLIVSKI 1992 — Denko ČUMLIVSKI: Archiv Vyšehradské kapituly.
In: KRÁLOVSKÝ VYŠEHRAD I., 148–168
- ČUMLIVSKI 2000 — Denko ČUMLIVSKI: Vyšehradská kapitula od založení do poloviny 19. století. Vyšehradská kapitula do roku 1420. In: Věra BROŽOVÁ (ed.): Vyšehrad – historické podoby. Praha 2000, 43–54
- ČUMLIVSKI 2004 — Denko ČUMLIVSKI: Vyšehradský kapitulní chrám jako pohřebiště od sklonku 11. do 18. století. In: NECHVÁTAL 2004, 617–626
- DČVU I/1 1984 — Dějiny českého výtvarného umění I/1. Rudolf CHADRABA / Josef KRÁSA (ed.). Praha 1984
- DENKSTEIN 1992 — Vladimír DENKSTEIN: Někdejší vyšehradský lustr z roku 1129. In: KRÁLOVSKÝ VYŠEHRAD I., 83–92
- DIRUF 1991 — Hermann DIRUF: Hirsau, St. Peter und Paul, 1091-1991. Teil 1. Stuttgart 1991
- DOBNER 1761 — Gelasius DOBNER: Wenceslai Hagek a Liboczan. Annales Bohemorum. Pars I–V. Praha 1761–1786
- DOLEŽALOVÁ/ŠIMŮNEK/DVOŘÁČKOVÁ/POŘÍZEK 2007 — Eva DOLEŽALOVÁ / Robert ŠIMŮNEK / Dana DVOŘÁČKOVÁ / Aleš POŘÍZEK (ed.): Od knížat ke králům. Sborník u příležitosti 60. Narozneniny Josefa Žemličky. Praha 2007
- DOLEŽALOVÁ/MEDUNA 2011 — Eva DOLEŽALOVÁ / Petr MEDUNA (ed.): Co můj kostel dnes má, nemůže kníže odnít. Věnovánu Petru Sommerovi k životnímu jubileu. Praha 2011
- DRAGOUN 1986 — Zdeněk DRAGOUN: Rotunda sv. Jana v Oboře.
In: Památky a příroda 11, 1986, 521–530
- DRAGOUN 1992 — Zdeněk DRAGOUN: Výsledky sondáže v rotundě sv. Kříže na Starém Městě pražském. In: Archaeologia historica 17, 1992, 383–393

- DRAGOUN 1994 — Zdeněk DRAGOUN: Akustické nádoby v rotundě sv. Kříže na Starém Městě pražském. In: Průzkumy památek 1/1, 1994, 114–118
- DRAGOUN 2002 — Zdeněk DRAGOUN: Praha 885–1310. Kapitoly o románské a raně gotické architektuře. Praha 2002
- DRAGOUN/TRYML 1977 — Zdeněk DRAGOUN / Michal TRYML: Předběžné výsledky archeologického výzkumu kostela sv. Jana Křtitele v Dolních Chabrech (Praha 8). In: Miroslav RICHTER (ed.): Středověká archeologie a studium počátku měst. Praha 1977, 220–224
- DROBNER 1987 — Hubertus R. DROBNER: Die Anfänge der Verehrung des römischen Märtyrers Pankratius in Deutschland. In: Römische Quartan Schrift für christliche Altertumskunde und Kirchengeschichte 82, 1987, 76–98
- DROBNER 1988 — Hubertus R. DROBNER: Der heilige Pankratius. Leben, Legende und Verehrung. Paderborn 1988
- DUFKOVÁ 2001 — Marie DUFKOVÁ: Fantastický svět na vyšehradské dlažbě. In: KRÁLOVSKÝ VYŠEHRADEK II., 57–73
- FIALA 1962 — Zdeněk FIALA: Dva kritické příspěvky ke starým dějinám českým. In: Sborník historický 9, 1962, 5–63
- FRIDRICOVÁ 1965 — Marie FRIDRICOVÁ: Nález bronzového meče v Praze. In: Archeologické rozhledy 17, 1965, 91–93
- FROLÍK/MAŘÍKOVÁ–KUBKOVÁ/RŮŽIČKOVÁ/ZEMAN 2000 — Jan FROLÍK / Jana MAŘÍKOVÁ–KUBKOVÁ / Eliška RŮŽIČKOVÁ / Antonín ZEMAN: Nejstarší sakrální architektura Pražského hradu. Výpověď archeologických pramenů. Praha 2000
- GAMS 1873 — Pius Bonifacius GAMS (ed.): Series Episcoporum Ecclesiae Catholicae. Ratisbonae 1873
- GUTH 1925 — Karel GUTH: České rotundy. In: Památky archeologické 34, 1925, 113–187
- GUTH 1931 — Karel GUTH: Vyšehrad. In: Památky archeologické 37, 1931, 63–64
- HAMMERSCHMIDT 1700a — Jan Florian HAMMERSCHMIDT: Gloria et majestas sacro-sanctae, regiae, exemptae, et nullius diaecesis, Wissehradensis ecclesiae ss. Apostolorum Petri et Pauli. Praha 1700
- HAMMERSCHMIDT 1700b — Jan Florian HAMMERSCHMIDT: Historia Ecclesiae Wissehradensis. Praha 1700

- HAMMERSCHMIDT 1723 — Jan Florian HAMMERSCHMIDT: *Prodromus Gloriam Pragensem*.
Praha 1723
- HÁSKOVÁ 1975 — Jarmila HÁSKOVÁ: Vyšehradská mincovna na přelomu 10. a 11. století.
In: Sborník Národního muzea. Řada A – Historie 29, 1975, 105–160
- HÁSKOVÁ 1976 — Jarmila HÁSKOVÁ: Slavníkovské mincování. Libice nad Cidlinou 1976
- HÁSKOVÁ 2007 — Jarmila HÁSKOVÁ: Vyšehrad ve výpovědi nejstarších přemyslovských
mincí. In: KRÁLOVSKÝ VYŠEHRAD III., 86–102
- HEJDOVÁ/NECHVÁTAL 1970 — Dagmar HEJDOVÁ / Bořivoj NECHVÁTAL: Raně středověké
dlaždice v Čechách. In: Památky archeologické 61, 1970, 100–183, 395–471
- HERAIN 1903 — Jan HERAIN: Vykopané zbytky románské kaple sv. Vavřince na
Vyšehradě. In: Časopis společnosti přátel starožitností českých XI, 1903, 145–156
- HLEDÍKOVÁ 1980 — Zdeňka HLEDÍKOVÁ: Ke kulturním poměrům vyšehradské kapituly
počátkem 13. století. In: Folia historica Bohemica 2, Praha 1980, 129–173
- HLEDÍKOVÁ 1992 — Zdeňka HLEDÍKOVÁ: Kulturní prostředí vyšehradské kapituly na
počátku 13. století. In: KRÁLOVSKÝ VYŠEHRAD I., 93–103
- HOLEC 2001 — František HOLEC: Spor Vyšehradu s Novým Městem v 16. století.
In: KRÁLOVSKÝ VYŠEHRAD II., 185–192
- HOLINKA 1947 — Rudolf HOLINKA: Svatý Vojtěch. Brno 1947
- HRALA 1971 — Jiří HRALA: Říční depot (?) zpod Vyšehradu.
In: Archeologické rozhledy 23, 209–211, 260.
- HRBEK 1969 — Ivan HRBEK: Překlad relace Ibrahima Ibn Jakuba.
In: Magnae Moraviae Fontes Historici III, Brno 1969, 420
- HRDLIČKA/NECHVÁTAL 2001 — Ladislav HRDLIČKA / Bořivoj NECHVÁTAL:
Nedestruktivní průzkumy v kostele sv. Petra a Pavla na Vyšehradě
v letech 1980–1998. In: KRÁLOVSKÝ VYŠEHRAD II., 102–112
- HRDLIČKA/NECHVÁTAL 2007 — Ladislav HRDLIČKA / Bořivoj NECHVÁTAL: Knížecí a
královská akropole na Vyšehradě (Stručný nástin poznání).
In: Sborník Národního muzea v Praze. Řada A – Historie, 2007, 15–20
- HRUBÝ 1936 — Václav HRUBÝ: Tři studie k české diplomatice. Brno 1936
- HUISMAN 1939 — A. Z. HUISMAN: Die Verehrung des heiligen Pancratius in West- und
Mitteleuropa. Haarlem 1939
- HÜLS 1977 — Rudolf HÜLS: Kardinäle, Klerus und Kirchen Roms: 1049–1130.
Tübingen 1977

- CHALOUPECKÝ/RÝBA 1953 — Václav CHALOUPECKÝ / Bohumil RÝBA: Středověké legendy prokopské. Praha 1953
- CHARVÁT 2007 — Petr CHARVÁT: Zrod českého státu (568–1055). Praha 2007
- CHOC 1957 — Pavel CHOC: Boje o Prahu za feudalismu. Praha 1957
- JANÁČEK 1964 — Josef JANÁČEK: Vyprávění o Vyšehradu. Praha 1964
- JANÁK/HLEDÍKOVÁ/DOBEŠ 2005 — Jan JANÁK / Zdeňka HLEDÍKOVÁ / Jan DOBEŠ: Dějiny správy v Českých zemích. Od počátku státu po současnost. Praha 2005
- KALHOUS 2003a — David KALHOUS: Boleslav III.: kníže na konci časů? In: Tomáš BOROVSÝ / Libor JAN / Martin WIHODA (ed.): Ad vitam et honorem. Profesoru Jaroslavu Mezníkovi přátelé a žáci k pětasedmdesátým narozeninám. Brno 2003, 221–229
- KALHOUS 2003b — David KALHOUS: Jaromír–Gebhard, pražský biskup a říšský kancléř (1038–1090). Několik poznámek k jeho životu. In: Mediaevalia historica Bohemica 9, 2003, 27–45
- KALOUS/STEJSKAL 2006 — Antonín KALOUS / Jan STEJSKAL: Několik poznámek k nové edici legend o svatém Prokopovi. In: SOMMER 2006b, 136–142
- KARLACH 1905 — Mikuláš KARLACH: Paměti proboštů vyšehradských z poslední doby a sice od roku 1781 až do 1905. Praha 1905
- KAŠIČKA 2007 — František KAŠIČKA: Tři poznámky k podobě přemyslovského Vyšehradu. In: KRÁLOVSKÝ VYŠEHRAD III., 360–367
- KAŠIČKA/NECHVÁTAL 1976 — František KAŠIČKA / Bořivoj NECHVÁTAL: Otonská architektura na Vyšehradě a její rekonstrukce. In: Umění 24, 1976, 429–433
- KAŠIČKA/NECHVÁTAL 1977 — František KAŠIČKA / Bořivoj NECHVÁTAL: Vyšehradské hřbitovy v historickém a urbanistickém vývoji. In: Památky a příroda, 1977, 193–208
- KAŠIČKA/NECHVÁTAL 1979a — František KAŠIČKA / Bořivoj NECHVÁTAL: K problematice – CURIA REGIS – na Vyšehradě. In: Archaeologia historica 4, 1979, 95–103
- KAŠIČKA/NECHVÁTAL 1979b — František KAŠIČKA / Bořivoj NECHVÁTAL: Vyšehrad a Karel IV. In: Staletá Praha IX, 1979, 103–125
- KAŠIČKA/NECHVÁTAL 1984 — František KAŠIČKA / Bořivoj NECHVÁTAL: K nejstaršímu vývoji kapitulního okrsku na Vyšehradě. In: Archaeologia Pragensia 5, 1984, 81–94

- KAŠIČKA/NECHVÁTAL 1985 — František KAŠIČKA / Bořivoj NECHVÁTAL: Vyšehrad
pohledem věků. Praha 1985
- KAŠIČKA/NECHVÁTAL 1991 — František KAŠIČKA / Bořivoj NECHVÁTAL: Románský most
na Vyšehradě. In: Umění 39, 1991, 281–284
- KAŠIČKA/NECHVÁTAL 2004 — František KAŠIČKA / Bořivoj NECHVÁTAL: Makroskopické
hodnocení malty z raněstředověkých stavebních objektů na
Vyšehradě. In: NECHVÁTAL 2004, 600–612
- KATRÁK 2008 — Ondřej KATRÁK: Historie a stavební vývoj kostela sv. Pankráce v Praze
(bakalářská práce na Katolické teologické fakultě Univerzity Karlovy
v Praze). Praha 2008
- KATZ 1922 — Viktor KATZ: Johan Etl. In: Věstník Numismatické společnosti
Československé, Praha 1922, 181–182
- KATZ 1925 — Viktor KATZ: Mincmistr Jan. In: Numismatický časopis Československý I,
1925, 27
- KLEWITZ 1936 — Hans Walter KLEWITZ: Die Entstehung des Kardinalskollegiums. In:
Zeitschrift der Savigny – Stiftung für Rechtsgeschichte 51.
Kanonistische Abteilung 25. Wien 1936, 115–221
- KÖHLER 1991 — Joachim KÖHLER: Politik und Spiritualität – Das Kloster Hirsau im
Zentrum mittelalterlicher Reformbewegung. München 1991
- KONEČNÝ 2005 — Lubomír Jan KONEČNÝ: Románská rotunda ve Znojmě. Ikonologie
maleb a architektury. Brno 2005
- KOTOUS 2007 — Jan KOTOUS: Portréty vyšehradské kapituly. Kostelní Vydří 2007
- KRÁLOVSKÝ VYŠEHRAD I. — Královský Vyšehrad. Sborník k 900. výročí úmrtí prvního
českého krále Vratislava II. (1061–1092). Bořivoj
NECHVÁTAL / Jiří HUBER (ed.). Praha 1992
- KRÁLOVSKÝ VYŠEHRAD II. — Královský Vyšehrad II. Sborník příspěvků ke křesťanskému
miléniu a k posvěcení nových zvonů na kapitulním chrámu
sv. Petra a Pavla. Bořivoj NECHVÁTAL / Jiří HUBER / Jan
KOTOUS (ed.). Kostelní Vydří 2001
- KRÁLOVSKÝ VYŠEHRAD III. — Královský Vyšehrad III. Sborník příspěvků ze semináře
Vyšehrad a Přemyslovci. Bořivoj NECHVÁTAL / Jiří HUBER
/ Jan KOTOUS (ed.). Kostelní Vydří 2007
- KRAUTHEIMER 1981 — Richard KRAUTHEIMER: Roma. Profilo di una citta, 312–1308.
Roma 1981

- KROFTA 1904 — Kamil KROFTA: Kurie a církevní správa zemí českých v době předhusitské. In: Český časopis historický X, 1904, 125–152
- KRZEMIENSKA 1970 — Barbara KRZEMIENSKA: Krize českého státu na přelomu tisíciletí. In: Československý časopis historický 18, 1970, 497–532
- KRZEMIENSKA 1977 — Barbara KRZEMIENSKA: Politický vzestup českého státu za knížete Oldřicha. In: Československý časopis historický 25, 1977, 246–271
- KUBÍN 2004 — Petr KUBÍN: Svatý Pankrác – strážce vstupu na Vyšehrad. Římský světec v Praze. In: Eva DOLEŽALOVÁ / Robert NOVOTNÝ / Pavel SOUKUP (ed.): Evropa a Čechy na konci středověku. Sborník příspěvků věnovaných Františku Šmahelovi. Praha 2004, 114–123
- KUBÍN 2007 — Petr KUBÍN: Znovu o Kristiána. In: DOLEŽALOVÁ/ ŠIMŮNEK/ DVOŘÁČKOVÁ/ POŘÍZEK 2007, 63–72
- KUBÍN 2009 — Petr KUBÍN: Vyšehrad: La Roma boema. In: Kateřina BOBKOVÁ–VALENTOVÁ / Eva DOLEŽALOVÁ / Eva CHODĚJOVSKÁ / Zdeněk HOJDA / Martin SVATOŠ (ed.): Roma–Praga. Praha–Řím. Omaggio a Zdeňka Hledíková (= Bollettino dell'Istituto Storico Ceco di Roma, Supplemento 2008). Praha 2009, 49–55
- KUBÍN 2010 — Petr KUBÍN (ed.): Svatý Václav. Na památku 1100. Výročí narození knížete Václava svatého. Praha 2010
- KUBÍN 2011 — Petr KUBÍN: Sedm přemyslovských kultů. Praha 2011
- KUBÍNOVÁ 2006a — Kateřina KUBÍNOVÁ: Imitatio Romae. Karel IV. a Řím. Praha 2006
- KUBÍNOVÁ 2006b — Kateřina KUBÍNOVÁ: Dosud přehlížené svědectví o Přemyslových opánkách a mošně a o korunovací českých králů. In: Aleš MUDRA / Michaela OTTOVÁ (ed.): Ars vivendi. Professori Jaromír Homolka ad honorem (=Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis Historia et historia artium Vol. V). Praha 2006, 79–84
- KUDĚLKA 1969 — Milan KUDĚLKA: Gelasius Dobner. In: Věstník Československé akademie věd 78, 1969, 205–222
- KUTHAN/ROYT 2011 — Jiří KUTHAN / Jan ROYT: Katedrála sv. Víta, Václava a Vojtěcha. Svatyně českých patronů a králů. Praha 2011
- KUTHAN/ŠMIED 2009 — Jiří KUTHAN / Miroslav ŠMIED (ed.): Korunovační řád českých králů. Praha 2009
- KUTNAR/MAREK 2009 — František KUTNAR / Jaroslav MAREK: Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. 3., rozšířené vydání, Praha 2009

- KVĚT/MENCL 1948 — Jan KVĚT / Václav MENCL: Praha románská. Osmera knih o Praze, stavebním a uměleckém vývoji města. Díl druhý. Praha 1948
- LABUDA 2000 — Gerard LABUDA: Świety Wojciech. Biskup–Meczennik. Patron Polski, Czech i Wegier. Wrocław 2000
- LEHNER 1878 — Ferdinand Josef LEHNER: Románská kaple sv. Martina na Vyšehradě. In: Method IV, 1878, 113–117
- LEWICKI 1971 — Tadeusz LEWICKI: Opis Pragi w arabskim słowniku geograficznym al-Himjariego (XV wiek). In: Archeologia Polski 16, 1971, 695–700
- LÍBAL 1983 — Dobroslav LÍBAL: Architektura. In: Emanuel POCHE (ed.): Praha středověká. Čtvero knih o Praze. Praha 1983, 53–122
- LÍBAL 1996 — Dobroslav LÍBAL: Rotunda sv. Kříže Menšího. In: VLČEK 1996, 91–93
- LÍBAL 2001 — Dobroslav LÍBAL: Katalog gotické architektury v České republice do husitských válek. Praha 2001
- LIPPERT 1893 — Julius LIPPERT: Die Wyschehradfrage. In: Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen Böhmen 22, 1893–1894, 213–255
- LORENC 1973 — Vilém LORENC: Nové Město pražské. Praha 1973
- LÜSSNER 1887a — Moric LÜSSNER: Sarkofág sv. Longina v kol. chrámu ss. Petra a Pavla na Vyšehradě. In: Památky archeologické a místopisné 14, 1887, 1–4
- LÜSSNER 1887b — Moric LÜSSNER: Dodatek ke zprávě o sarkofágu sv. Longina. In: Památky archeologické a místopisné 14, 1887, 166
- LUTOVSKÝ 2006 — Michal LUTOVSKÝ: Bratrovrah a tvůrce státu. Život a doba knížete Boleslava I. 2., rozšířené vydání, Praha 2006
- LUTOVSKÝ/PETRÁŇ 2005 — Michal LUTOVSKÝ / Zdeněk PETRÁŇ: Slavníkovci. Mýtus českého dějepisectví. Praha 2005
- MALÝ 2007 — Karel MALÝ: K počátkům Crimen Laese Maiestatis v Čechách – Vyšehradský proces z roku 1130. In: KRÁLOVSKÝ VYŠEHRADE III., 103–111
- MATĚJKA 1903 — Bohumil MATĚJKA: Zbytky románského chrámu objevené na Vyšehradě. In: Památky archeologické a místopisné 20, 1903, 525–534
- MENCL 1948 — Václav MENCL: Česká architektura doby lucemburské. Praha 1948
- MENCL 1959 — Václav MENCL: Architektura předrománských Čech. In: Umění 7, 1959, 331–353
- MENCL 1965 — Václav MENCL: Panské tribuny v naší románské architektuře. In: Umění 13, 1965, 29–62
- MENCL 1969 — Václav MENCL: Praha. Praha 1969

- MENCL 1971 — Václav MENCL: Poklasická gotika jižní Francie a Švábska a její vztah ke gotice české. In: *Umění* 19, 1971, 217–254
- MERHAUTOVÁ 1970 — Anežka MERHAUTOVÁ: Einfache mitteleuropäische Rundkirchen. Ihr Ursprung, Zweck und ihre Bedeutung. Praha 1970
- MERHAUTOVÁ 1971 — Anežka MERHAUTOVÁ: Raně středověká architektura v Čechách. Praha 1971
- MERHAUTOVÁ 1980 — Anežka MERHAUTOVÁ: Středověké podlahy s obrazem císaře Nerona. In: *Umění* 28, 1980, 246–258
- MERHAUTOVÁ 1988 — Anežka MERHAUTOVÁ: Skromné umění: ostrovská zdobená terakota. Praha 1988
- MERHAUTOVÁ 2003 — Anežka MERHAUTOVÁ: Ostrovský klášter a jeho výroba keramiky. In: BRYCH/STEHLÍKOVÁ 2003, 29–42
- MERHAUTOVÁ/TŘEŠTÍK 1984 — Anežka MERHAUTOVÁ / Dušan TŘEŠTÍK: Románské umění v Čechách. Praha 1984
- MILITKÝ/SELMÍ-WALLISOVÁ 2007 — Jiří MILITKÝ / Michaela SELMÍ-WALLISOVÁ: Soubor mincí objevený při archeologickém výzkumu v ulici Na Slupi v Praze 2–Novém Městě. In: *Numismatický sborník* 22, 2007, 190–208
- MORSBACH 1989 — Peter MORSBACH: Wilhelm von Hirsau. In: Peter MORSBACH (ed.): *Ratisbona Sacra. Das Bistum Regensburg im Mittelalter.* München/Zürich 1989
- NECHUTOVÁ 2000 — Jana NECHUTOVÁ: Latinská literatura českého středověku do roku 1400. Praha 2000
- NECHVÁTAL 1972 — Bořivoj NECHVÁTAL: Výsledky nového výzkumu Vyšehradu. In: *Archeologické rozhledy* XXIV/4, 1972, 394–402
- NECHVÁTAL 1973 — Bořivoj NECHVÁTAL: Archeologický výzkum Vyšehradu. In: *Pražský sborník historický* 8, 1973, 5–28.
- NECHVÁTAL 1974 — Bořivoj NECHVÁTAL: K stavebněhistorickému vývoji baziliky sv. Petra a Pavla na Vyšehradě. In: *Umění* XXII, 1974, 113–138
- NECHVÁTAL 1975 — Bořivoj NECHVÁTAL: Archeologický výzkum Vyšehradu v r. 1971–1973. In: *Archeologické rozhledy* 27, 1975, 159–177, 234–237
- NECHVÁTAL 1976 — Bořivoj NECHVÁTAL: Vyšehrad. Praha 1976
- NECHVÁTAL 1981a — Bořivoj NECHVÁTAL: Středověké cihelné hřebenáče z Vyšehradu. In: *Praehistoria VIII. Varia archaeologica* 2, 1981, 307–309

- NECHVÁTAL 1981b — Bořivoj NECHVÁTAL: Průvodce vyšehradským hřbitovem.
Praha 1981
- NECHVÁTAL 1982 — Bořivoj NECHVÁTAL: Středověké dlaždice ze Sázavy.
In: Umění 30, 1982, 244–254
- NECHVÁTAL 1983 — Bořivoj NECHVÁTAL: Vyšehrad a počátky Prahy.
In: Folia historica bohemika 5, 1983, 39–59
- NECHVÁTAL 1984 — Bořivoj NECHVÁTAL: Nálezy středověkých dlaždic v západních Čechách. In: Archaeologia historica 9, 1984, 247–261
- NECHVÁTAL 1988 — Bořivoj NECHVÁTAL: Závěrečná etapa archeologického výzkumu v bazilice sv. Petra a Pavla na Vyšehradě.
In: Archaeologia historica 13, 1988, 417–422
- NECHVÁTAL 1992 — Bořivoj NECHVÁTAL: Vyšehrad a archeologie.
In: KRÁLOVSKÝ VYŠEHRAD I., 112–141
- NECHVÁTAL 2001a — Bořivoj NECHVÁTAL: Nález baptisteria před západním průčelím raně románské baziliky sv. Petra a Pavla na Vyšehradě. In: KRÁLOVSKÝ VYŠEHRAD II., 218–228
- NECHVÁTAL 2001b — Bořivoj NECHVÁTAL: Dva raně středověké sarkofágy z Vyšehradu.
In: Archaeologia historica 26, 2001, 345–358
- NECHVÁTAL 2002 — Bořivoj NECHVÁTAL: Kapitulní kostel sv. Petra a Pavla na Vyšehradě v době předhusitské. In: Archaeologia historica 27, 2002, 381–408
- NECHVÁTAL 2004 — Bořivoj NECHVÁTAL: Kapitulní chrám sv. Petra a Pavla na Vyšehradě. Praha 2004
- NECHVÁTAL 2005 — Bořivoj NECHVÁTAL: Rotunda sv. Martina na Vyšehrad. In: Archaeologia historica 30, 2005, 351–358
- NECHVÁTAL 2006 — Bořivoj NECHVÁTAL: Středověké dlažby v bazilice sv. Petra a Pavla na Vyšehradě. In: Archaeologia historica 31, 2006, 413–428
- NECHVÁTAL 2007 — Bořivoj NECHVÁTAL: K archeologickému poznání baziliky sv. Vavřince na Vyšehradě. In: KRÁLOVSKÝ VYŠEHRAD III., 243–276.
- NECHVÁTAL 2009a — Bořivoj NECHVÁTAL (ed.): Rotunda sv. Martina a bazilika sv. Vavřince na Vyšehradě. Praha 2009
- NECHVÁTAL 2009b — Bořivoj NECHVÁTAL: Rotunda sv. Martina na Vyšehradě.
In: NECHVÁTAL 2009a, 22–81
- NECHVÁTAL 2009c — Bořivoj NECHVÁTAL: Bazilika sv. Vavřince na Vyšehradě.
In: NECHVÁTAL 2009a, 166–284

- NECHVÁTAL 2011 — Bořivoj NECHVÁTAL: K středověkému opevnění Vyšehradu.
In: *Archaeologia historica* 36, 2011, 193–220
- NOVÁČEK 2006 — Karel NOVÁČEK: Starobylá a ještě starobylejší. Vytváření historického významu rotundy sv. Petra ve Starém Plzenci během 20. století.
In: *Archaeologia Pragensia* 18, 2006, 123–142
- NOVOTNÝ I/1 — Václav NOVOTNÝ: České dějiny. Díl I. Část 1. Od nejstarších dob do smrti knížete Oldřicha. Praha 1912
- NOVOTNÝ I/2 — Václav NOVOTNÝ: České dějiny. Dílu I. Část II. Od Břetislava I. do Přemysla I. Praha 1913
- NOVOTNÝ I/3 — Václav NOVOTNÝ: České dějiny. Dílu I. Část III. Čechy královské za Přemysla I. a Václava I.: (1197-1253). Praha 1928
- NOVÝ 1991 — Rostislav NOVÝ: Diplomatické poznámky k donačním listinám českých klášterů a kapitul do konce 12. století. In: *Studia Mediaevalia Pragensia* II., 1991, 133–136
- NOVÝ 1992 — Rostislav NOVÝ: Český král Vratislav II. In: KRÁLOVSKÝ VYŠEHRAD I., 1–25
- OLMEROVÁ 1976 — Helena OLMEROVÁ: Stavební historie pražského kostela sv. Pankráce.
In: *Umění* 24, 1976, 359–369
- PALACKÝ 1927 — František PALACKÝ: Dějiny národu českého v Čechách a na Moravě.
Díl I. Od prvověkosti až do roku 1253. Praha 1927
- PALKOSKOVÁ 2001 — Olga PALKOSKOVÁ: Projevy slovanské vzdělanosti v textech českých a polských denárů z přelomu 10. a 11. století.
In: *Numismatické listy* 56, 2001, 142–154
- PEKAŘ 1904 — Josef PEKAŘ: K sporu o zakládací listinu biskupství Pražského.
In: *Český časopis historický* 10, 1904, 45–58
- PETRÁŇ 2007 — Zdeněk PETRÁŇ: Soběslavův titul libického knížete – další slavníkovský mýtus. In: DOLEŽALOVÁ/ ŠIMŮNEK/ DVOŘÁČKOVÁ/ POŘÍZEK 2007, 73–81
- PETRÁŇ/RADOMĚRSKÝ 2001 — Zdeněk PETRÁŇ / Pavel RADOMĚRSKÝ: Ilustrovaná encyklopedie české, moravské a slezské numismatiky. Praha 2001
- PÍŠA 1971 — Vladimír PÍŠA: Středověký Vyšehrad. In: *Staletá Praha V*, 1971, 87–104.
- PÍŠA 1978 — Vladimír PÍŠA: Rotunda sv. Pankráce v Praze.
In: *Staletá Praha VIII*, 1978, 155–164

- PLESZCZYNSKI 2002 — Andrzej PLESZCZYNSKI: Vyšehrad. Rezidence českých panovníků: studie o rezidenci panovníka raného středověku na příkladu českého Vyšehradu. Praha 2002
- POLANSKÝ 2011 — Luboš POLANSKÝ: Jména mincmistrů na českých denárech přelomu 10. a 11. století. In: DOLEŽALOVÁ/MEDUNA 2011, 236–246
- POLC 1953 — Jaroslav POLC: Jan Florián Hammerschmidt. In: Časopis společnosti přátel starožitností LXI, 1953, 94–104
- PRIX 1998a — Dalibor PRIX: Kostel sv. Vavřince. In: BAŤKOVÁ 1998, 730–732
- PRIX 1998b — Dalibor PRIX: Kaple sv. Martina. In: BAŤKOVÁ 1998, 723–724
- PRIX 1998c — Dalibor PRIX: Kaple sv. Longina. In: BAŤKOVÁ 1998, 88–91
- PROKEŠ 1948 — Jaroslav PROKEŠ: Dějiny Prahy, Praha 1948
- PSÍKOVÁ 1973 — Jiřina PSÍKOVÁ: Příspěvky k diplomacie vyšehradských listin 12. století. In: Archivum Trebonense. Sborník studií pracovníků archivu a jeho badatelů. Třeboň 1973, 1–43
- RADOMĚRSKÝ 1955 — Pavel RADOMĚRSKÝ: Obol mrtvých u Slovanů v Čechách a na Moravě (Příspěvek k datování kostrových hrobů mladší doby hradištní). In: Sborník Národního muzea v Praze. Řada A – Historie 9, 1955, 1–81
- REITINGER 2008 — Lukáš REITINGER: Přemyslovci mezi královskou korunou a knížecím stolcem. Tři studie k prvnímu českému království (diplomová práce na Filosofické fakultě Masarykovy Univerzity v Brně). Brno 2008
- RICHTER 1936 — Václav RICHTER: O účelu československých rotund. In: Český časopis historický 42, 1936, 237–285, 453–483.
- RUFFER 1861 — Vojtěch RUFFER: Historie Wyssehradská neb Wyprawowanj o hradu, o kapitole a městu hory Wyssehradu u Prahy w králowstwju Českém. Praha 1861
- RYBA 1987 — Bohumil RYBA (ed.): Slovník středověké latiny v Českých zemích I. A–C. Praha 1987
- RYBAŘÍK 2009 — Václav RYBAŘÍK: Obnova kaple sv. Martina na Vyšehradě v letech 1878–1880 a její pozdější opravy. In: NECHVÁTAL 2009a, 82–91
- RYNEŠ 1975 — Václav RYNEŠ: Emauzy, Vyšehrad a sv. Prokop. In: Jan PETR / Sáva ŠABOUK (ed.): Z tradic slovanské kultury v Čechách. Sázava a Emauzy v dějinách české kultury. Praha 1975, 39–40
- SALMON 1960 — Pierre SALMON: Mitra und Stab. Die Pontifikalinsignien im römischen Ritus. Mainz 1960

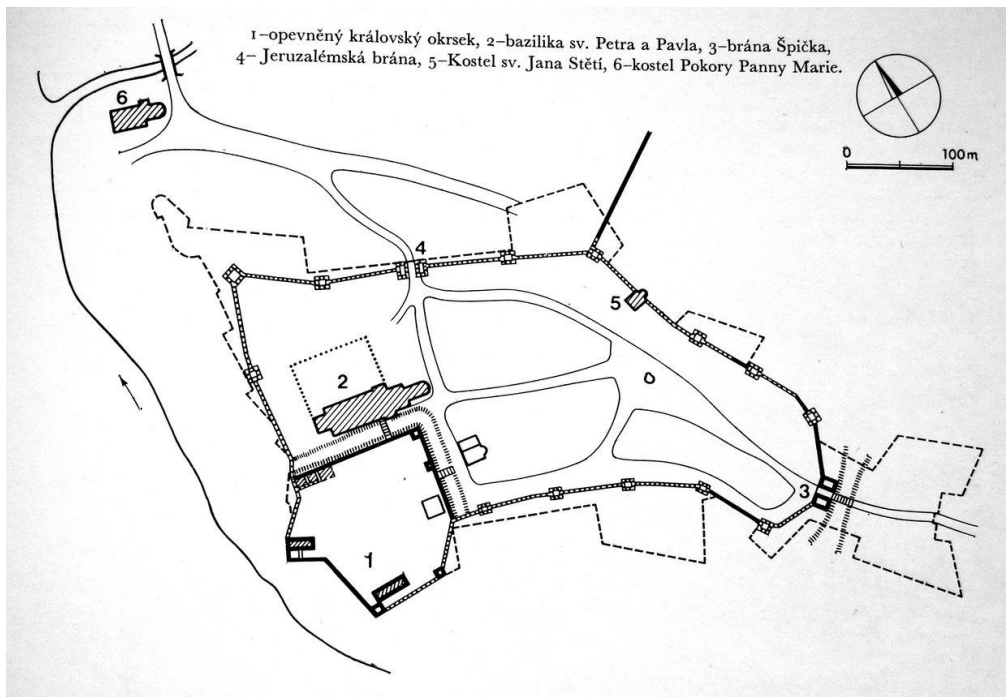
- SCHAEFER 1966 — Leo SCHAEFER: Hirsau, St. Aurelius. In: Friedrich OSWALD / Leo SCHAEFER / Hans Rudolf SENNHAUSER: Vorromanische Kirchenbauten. München 1966, 121–122
- SKALSKÝ 1927 — Gustav SKALSKÝ: O denárech vyšehradských.
In: Numismatický časopis 3, 1927, 172–189
- SLÁMA 1988 — Jiří SLÁMA: Střední Čechy v raném středověku III. Archeologie o počátcích přemyslovského státu. Praha 1988
- SLÁMA 1995 — Jiří SLÁMA: Slavníkovci – významná či okrajová záležitost českých dějin 10. století? In: Archeologické rozhledy 47, 1995, 182–224
- SLÁMA 2006a — Jiří SLÁMA: Počátky přemyslovského státu. In: SOMMER 2006a, 30–52
- SLÁMA 2006b — Jiří SLÁMA: Počátky křesťanství v Čechách. In: Renata ŠPAČKOVÁ / Petr MEDUNA (ed.): Nomine Luidmilam. Sborník k počtě svaté Ludmily. Mělník 2006, 7–13
- SLÁMA 2006c — Jiří SLÁMA: Svatý Prokop – život v legendě a ve skutečnosti.
In: SOMMER 2006b, 99–103
- SLÁMA 2011 — Jiří SLÁMA: Nejstarší kontakty Čech s křesťanským světem.
In: DOLEŽALOVÁ/MEDUNA 2011, 13–20
- SOMMER 1988 — Jan SOMMER: Ke stavebním proměnám kostela sv. Petra a Pavla na Vyšehradě. In: Staletá Praha XVIII, 1988, 63–70
- SOMMER 2006a — Petr SOMMER (ed.): České země v raném středověku. Praha 2006
- SOMMER 2006b — Petr SOMMER (ed.): Svatý Prokop. Čechy a střední Evropa. Praha 2006
- SOMMER 2007 — Petr SOMMER: Svatý Prokop. Z počátků českého státu a církve.
Praha 2007
- SOMMER/VELÍMSKÝ 2007 — Petr SOMMER / Tomáš VELÍMSKÝ: Iluminace Wolfenbüttelského rukopisu. Známý neznámý pramen k českým dějinám 10. století. In: DOLEŽALOVÁ/ŠIMŮNEK/DVOŘÁČKOVÁ/POŘÍZEK 2007, 38–49
- SOUKUPOVÁ 2005 — Helena SOUKUPOVÁ: K problematice Vyšehradu.
In: Průzkumy památek 2, 2005, 3–54
- SOUKUPOVÁ 2007 — Helena SOUKUPOVÁ: K interpretaci baziliky sv. Klimenta a Vavřince.
In: KRÁLOVSKÝ VYŠEHRAD III., 144–160
- ŠIMEK 1925 — Emanuel ŠIMEK: Praha a Vyšehrad. In: Časopis pro dějiny venkova, 1925, 69–80

- ŠIROKÝ/NOVÁČEK/KAISER 2004 — Radek ŠIROKÝ / Karel NOVÁČEK / Ladislav KAISER:
Zapomenutá Plzeň. Počátky města pod přemyslovským
hradem. In: Archeologické rozhledy 56, 2004, 805–807
- ŠOLLE 1966 — Miloš ŠOLLE: Stará Kouřim a projevy velkomoravské hmotné kultury
v Čechách. Praha 1966
- ŠTROUF/ZAVŘEL 2004 — Richard ŠTROUF / Jan ZAVŘEL: Petrografický rozbor dvou
vyšehradských románských sarkofágů. In: NECHVÁTAL 2004, 656–659
- ŠUSTA 1915 — Josef ŠUSTA: Kritické příspěvky k počátkům Přemysla II. Otakara.
In: Český časopis historický 21, 1915, 13–39
- TOBOLKA 1908 — Zdeněk TOBOLKA (ed.): M. Pavla Židka Spravovna, Praha 1908
- TOMEK 1855 — Václav Vladivoj TOMEK: Dějepis Prahy I. Praha 1855
- TOMEK 1871 — Václav Vladivoj TOMEK: Dějepis města Prahy II. Praha 1871
- TOMEK 1872 — Václav Vladivoj TOMEK: Základy starého místopisu Pražského.
Praha 1872
- TŘEŠTÍK 1968 — Dušan TŘEŠTÍK: Kosmova kronika. Studie k počátkům českého
dějepisectví a politického myšlení. Praha 1968
- TŘEŠTÍK 1972 — Dušan TŘEŠTÍK (rec.): Tadeusz LEWICKI: Opis Pragi w arabskim
slovníku geograficznym al-Himjariego (XV věk). In: Československý
časopis historický 20, 1972, 392–393
- TŘEŠTÍK 1985 — Dušan TŘEŠTÍK: Bořivoj a Svatopluk – vznik českého státu a Velká
Morava. In: Josef POULÍK (ed.): Velká Morava a počátky československé
státnosti. Praha/Bratislava 1985, 273–301
- TŘEŠTÍK 2006a — Dušan TŘEŠTÍK: Kdo a proč vyvraždil Slavníkovec? Spor biskupa
Vojtěcha s Vršovci a s českým státem. In: Dějiny a současnost 28, 2006, 14–16
- TŘEŠTÍK 2006b — Dušan TŘEŠTÍK: Slovanská liturgie a písemnictví v Čechách 10. století.
Představy a skutečnost. In: SOMMER 2006b, 189–218
- TŘEŠTÍK 2008 — Dušan TŘEŠTÍK: Počátky Přemyslovců. Vstup Čechů do dějin (530–935).
Praha 2008
- TŘEŠTÍK/ŽEMLIČKA 1997 — Dušan TŘEŠTÍK / Josef ŽEMLIČKA (ed.): Sv. Vojtěch, Čechové
a Evropa, Praha 1997
- TUREK 1946 — Rudolf TUREK: Slavníkovská Libice. Praha 1946
- TUREK 1963 — Rudolf TUREK: Čechy na úsvitu dějin. Praha 1963
- TUREK 1974 — Rudolf TUREK: Počátky mladoboleslavska. Mladá Boleslav od minulosti
k dnešku. Mladá Boleslav 1974

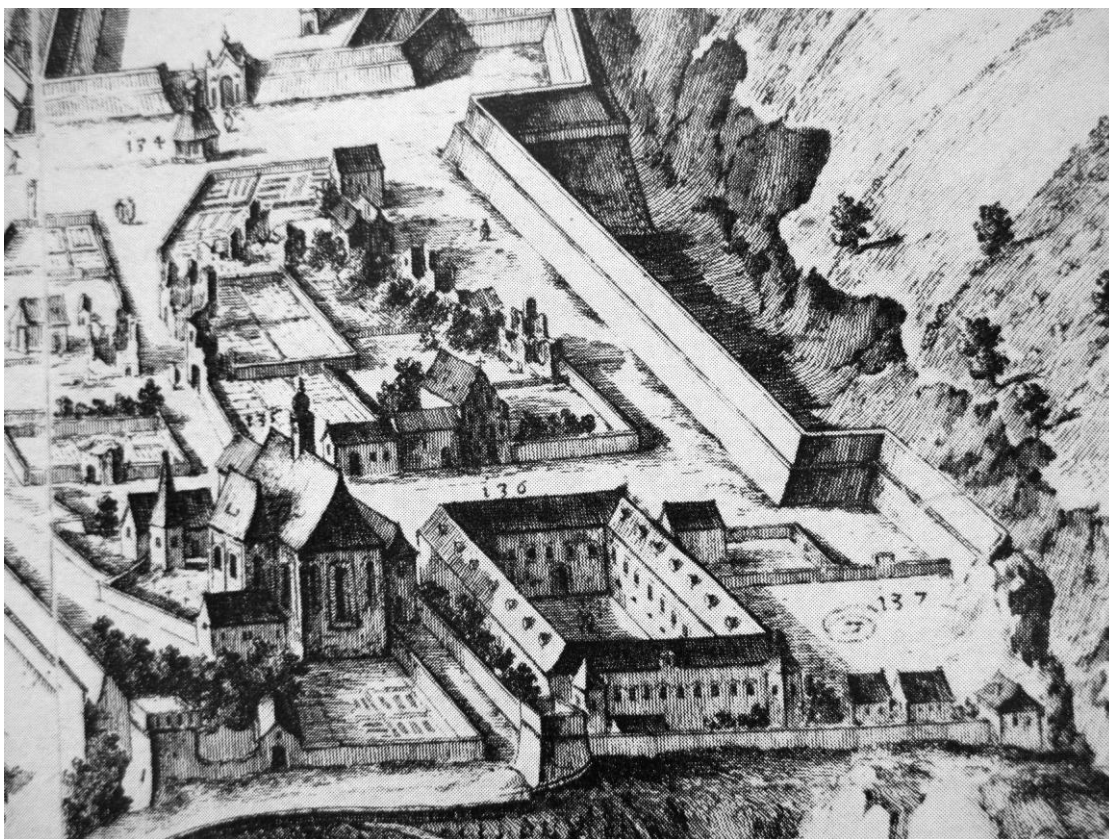
- VACEK 1904 — František VACEK: Vyšehrad v době knížecí. In: Method 30, 1904, 21–33
- VACEK 1916 — František VACEK: Královský Vyšehrad v 15. a 16. století.
In: Sborník historického kroužku 3–4, Praha 1916, 114–132, 161–177
- VANIČEK 2004 — Vratislav VANIČEK: Vratislav II. (I.) První český král. Praha 2004
- VANIČEK 2007 — Vratislav VANIČEK: Sakralita české panovnické hodnosti, dynastie Přemyslovců a Vyšehradu v proměnách christianizace a středověké modernizace. In: KRÁLOVSKÝ VYŠEHRAD III., 17–59
- VARADZIN 2009a — Ladislav VARADZIN: Bazilika sv. Vavřince na Vyšehradě –
Zhodnocení dosavadních archeologických výzkumu v bazilice a jejím okolí. In: NECHVÁTAL 2009a, 302–399
- VARADZIN 2009b — Ladislav VARADZIN: Vyhodnocení archeologického výzkumu v okolí rotundy sv. Martina na Vyšehradě. In: NECHVÁTAL 2009a, 135–153
- VARADZIN 2011 — Ladislav VARADZIN: K poloze panovnické rezidence na Vyšehradě v raném středověku. In: Studia mediaevalia Pragensia 2011,
http://praha5.ff.cuni.cz/smp/sites/default/files/Vy%C5%A1ehrad_panovnick%C3%A1%20rezidence.pdf, vyhledáno 12. 2. 2012
- VARADZIN/ŠTEFAN 2007 — Ladislav VARADZIN / Ivo ŠTEFAN: Archeologický výzkum v jihozápadní části Vyšehradu v roce 2004. In: Archeologie ve středních Čechách 11, Praha 2007, 549–563
- VELKÉ DĚJINY ZEMÍ KORUNY ČESKÉ I — Marie BLÁHOVÁ / Jan FROLÍK / Nad'a PROFANTOVÁ: Velké dějiny zemí Koruny české I. Do roku 1197. Litomyšl/Praha 1999
- VELKÉ DĚJINY ZEMÍ KORUNY ČESKÉ II — Vratislav VANIČEK: Velké dějiny zemí Koruny české II. (1197–1250). Praha 2000
- VLAČIHA 1910 — Karel VLAČIHA: Výsledky bádání na královském Vyšehradě od roku 1883 až do nynější doby. In: Památky archeologické a místopisné 24, 1910–1913, 149–160
- VLČEK 1996 — Pavel VLČEK (ed.): Umělecké památky Prahy. Staré Město. Josef. Praha 1996
- VOIGT 1898 — Heinrich Ginsbert VOIGT: Adalbert von Prag. Ein Beitrag zur Geschichte der Kirche und Mönchtums im zehnten Jahrhundert. Weltend/Berlin 1898
- VŠETEČKOVÁ 2007 — Zuzana VŠETEČKOVÁ: Sarkofág krále Vratislava II. v kostele sv. Petra a Pavla na Vyšehradě? In: KRÁLOVSKÝ VYŠEHRAD III., 203–242

- WAGNER 1959 — Rudolf WAGNER: Hirsau. St. Aurelius – einst und jetzt. In: Kleine Kunstführer. München 1959, 148–150
- WIHODA 2010 — Martin WIHODA: Morava v době knížecí (906–1197). Praha 2010
- WIMMER/MELZER/GELMI 1988 — Otto WIMMER / Hartman MELZER / Josef GELMI: Lexikon den Namen und Heiligen. Innsbruck/Wien 1988
- WOJCIECHOWSKA 1978 — Maria WOJCIECHOWSKA: Kronikarze czescy. Kanonik Wyszehradzki, Mnich Sazawski. Warszawa 1978
- ZEY 2011 — Claudia ZEY: Entstehung und erste Konsolidierung. Das Kardinalskollegium zwischen 1049 und 1143. In: Jürgen DENDORFER / Ralf LÜTZELSCHWAB (ed.): Geschichte des Kardinalats im Mittelalter (=Päpste und Papsttum 39). Stuttgart 2011, 63–94
- ŽEMLIČKA 1995 — Josef ŽEMLIČKA: Expanze, krize a obnova Čech v letech 935–1055. K systémovým proměnám raných států ve střední Evropě. In: Český časopis historický 93, 1995, 205–221
- ŽEMLIČKA 2002 — Josef ŽEMLIČKA: Počátky Čech královských. Praha 2002
- ŽEMLIČKA 2005 — Josef ŽEMLIČKA: Přemyslovci. Jak žili, vládli, umírali. Praha 2005
- ŽEMLIČKA 2007 — Josef ŽEMLIČKA: Čechy v době knížecí (1034–1198). 2., rozšířené vydání, Praha 2007
- ŽEMLIČKA 2011 — Josef ŽEMLIČKA: Přemysl Otakar II. Král na rozhraní věků. Praha 2011

11) OBRAZOVÁ PŘÍLOHA

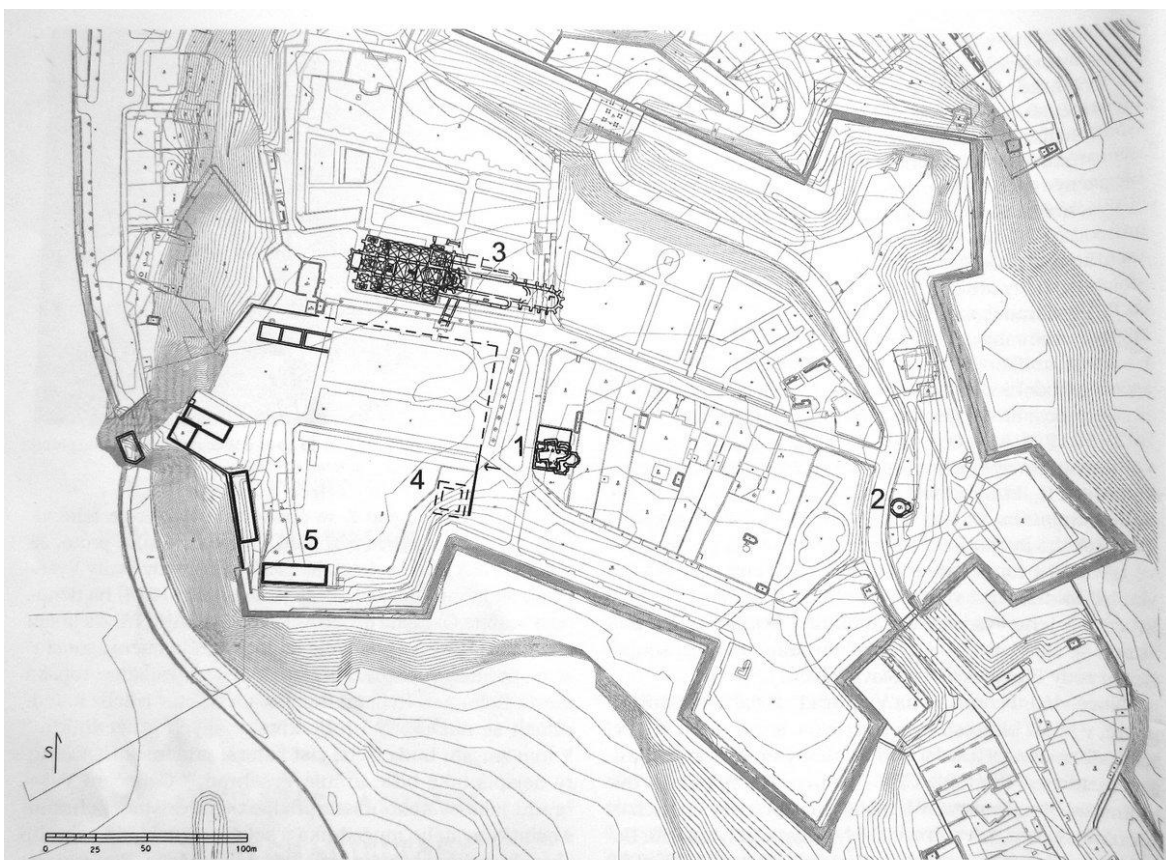
1. Vyšehrad, rekonstrukce půdorysu v době Karla IV. (1985)

2. Folpertus van Ouden–Allen: Detail na Vyšehrad z panoramatu Prahy, mědiryt, 1685

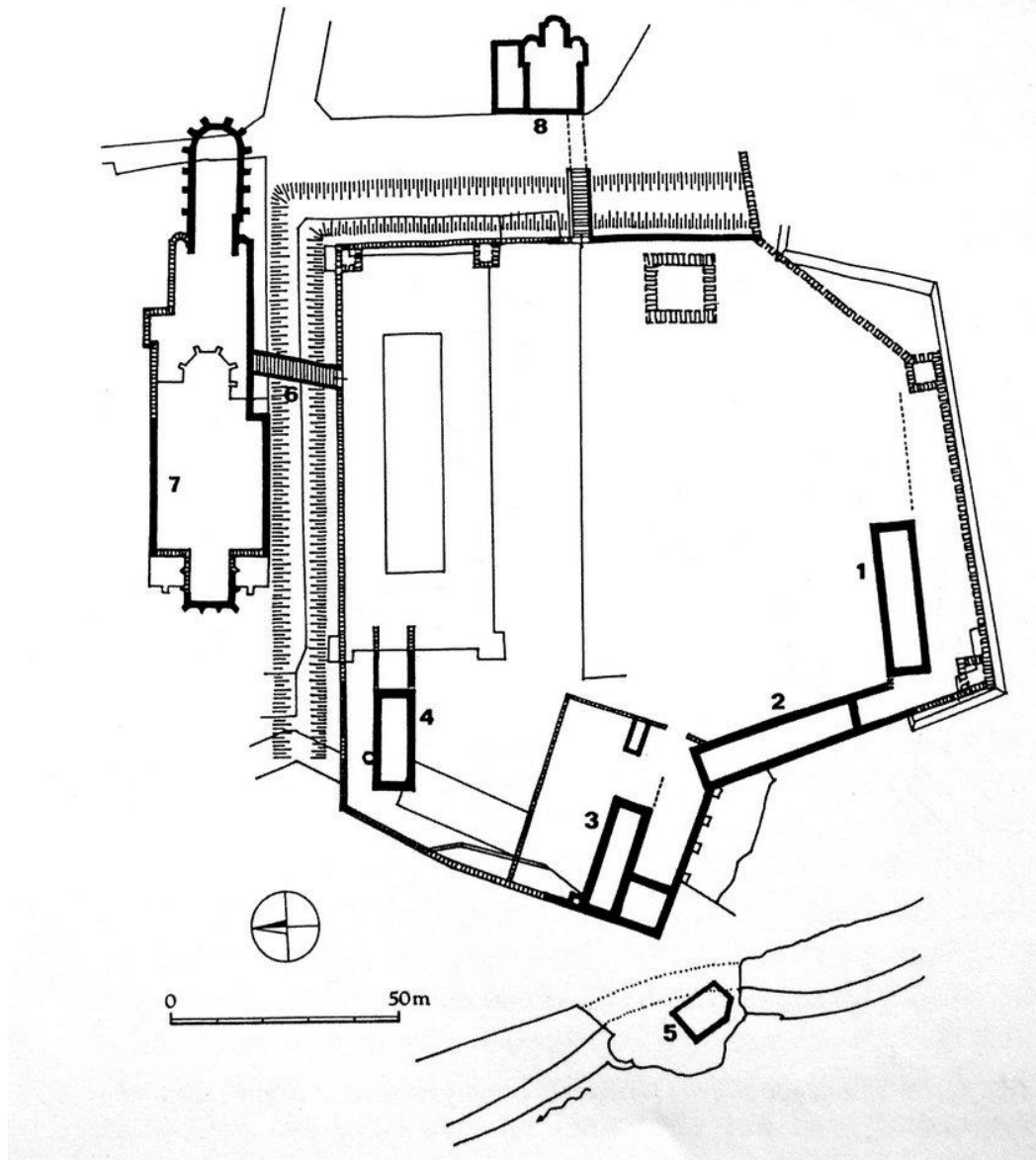
3. Vyšehrad, pohled do současné podoby někdejšího královského okrsku, pohled od západu

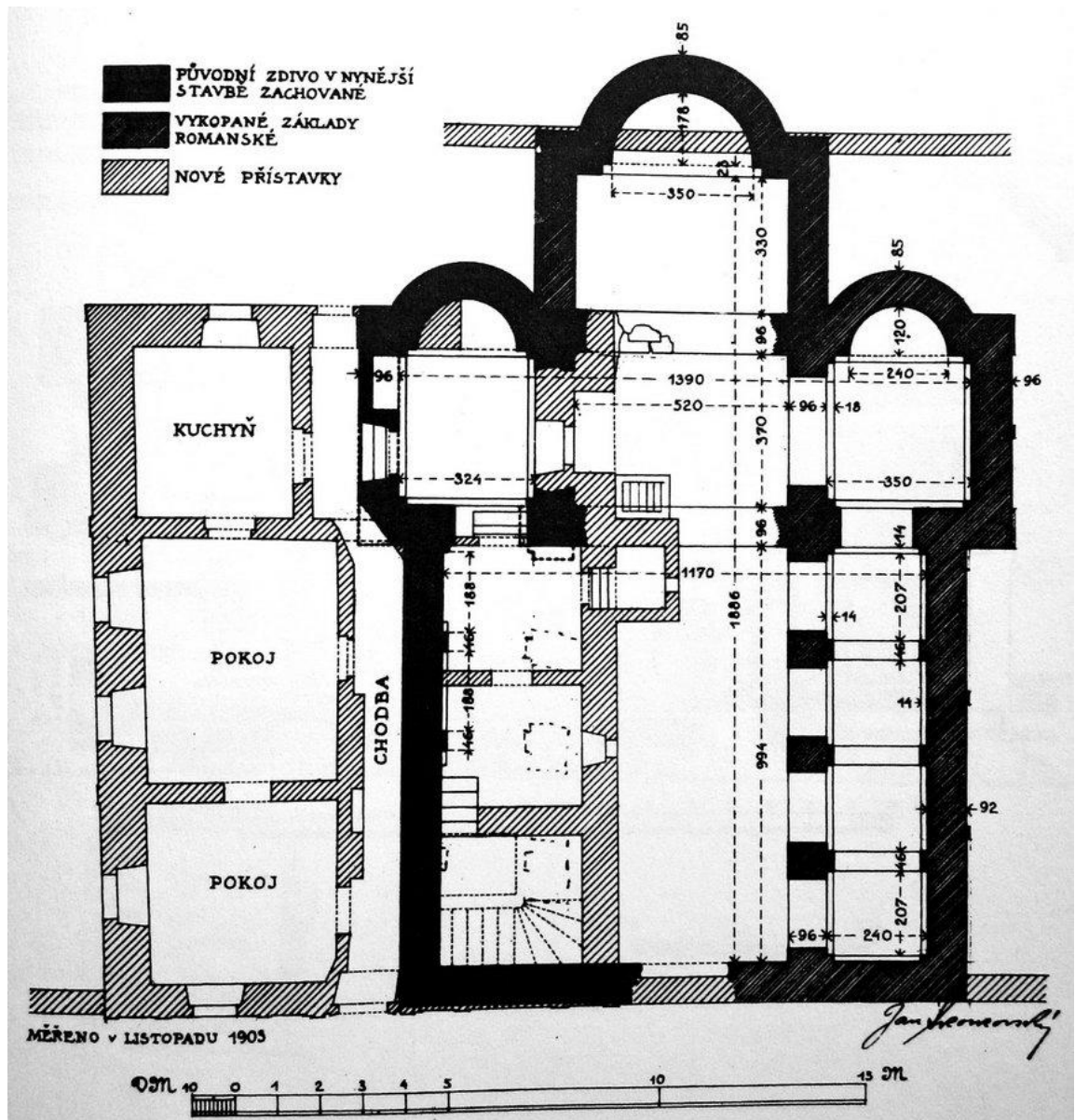
Obr. 4: Vyšehrad, akropole s kostelem sv. Klimenta a Vavřince [1], rotundou sv. Martina, předpokládanou rotundou sv. Jana [2], s kapitulním chrámem sv. Petra a Pavla [3], předpokládanou obytnou věží [4] a královským hradem z druhé poloviny 14. století [5] (sestavil J. Soukup).

4. Vyšehrad, půdorysná dispozice středověkého Vyšehradu dle Heleny Soukupové (2005)

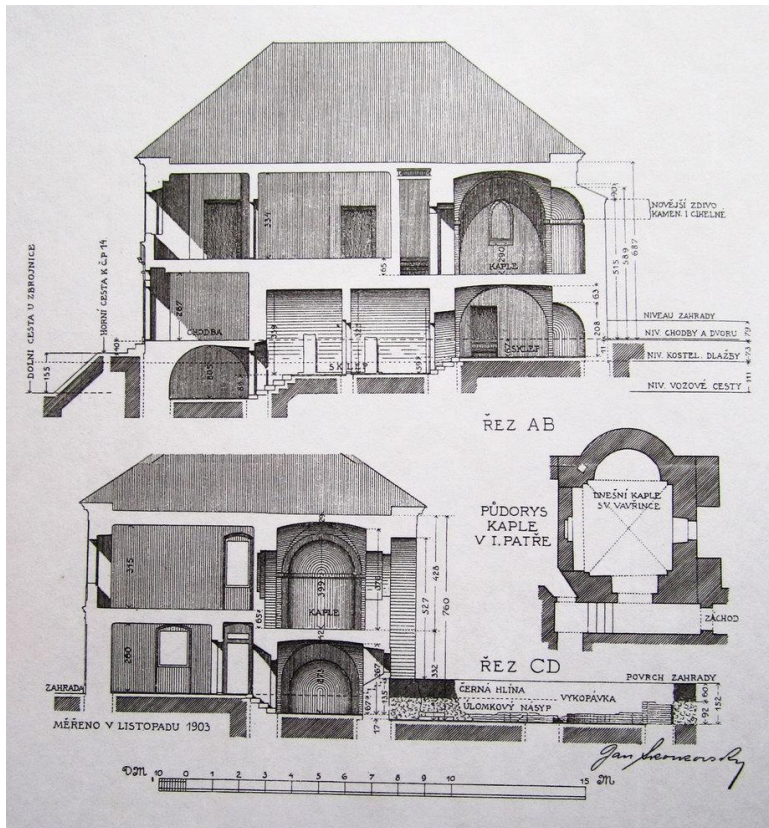
Tab. V. Pracovní rekonstrukce knížecího a královského okrsku „curia regis“ na Vyšehradě se schematickým zachycením středověkých objektů nalezených nebo předpokládaných archeologickým a stavebním výzkumem. Černě značeny středověké stavby stojící nebo zjištěné, přerušované stavby předpokládané. 1. – 4. palácové budovy, 5. Libušina lázeň, 6. Románský most, 7. kapitulní kostel sv. Petra a Pavla, 8. bazilika sv. Vavřince. Na základě výsledků archeologického, historického a stavebního výzkumu nakreslil F. Kašička.

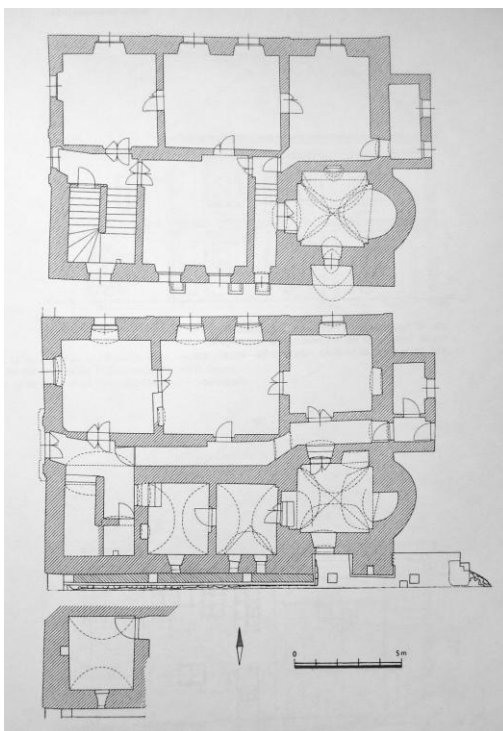
5. **Vyšehrad**, pracovní rekonstrukce knížecího a královského okrsku „curia regis“ se schématickým zachycením středověkých objektů nalezených nebo předpokládaných archeologickým a stavebním výzkumem dle Bořivoje Nechvátala (2004)

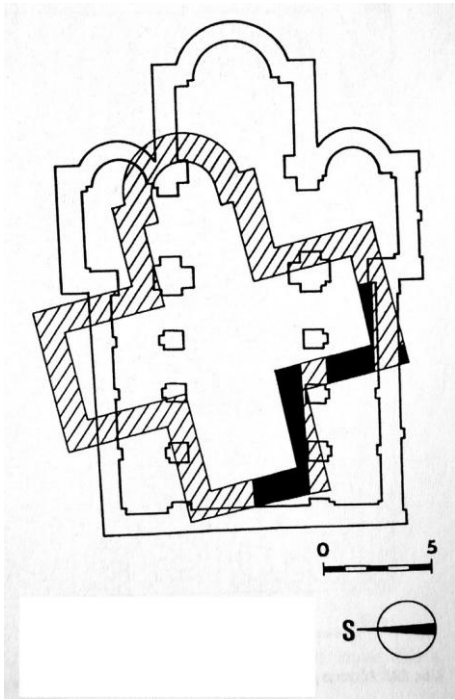
6. Vyšehrad, bazilika sv. Klimenta a Vavřince, poslední třetina 11. století, půdorys podle archeologického výzkumu Bohumila Matějky, plán z roku 1903 od J. Skorkovského.

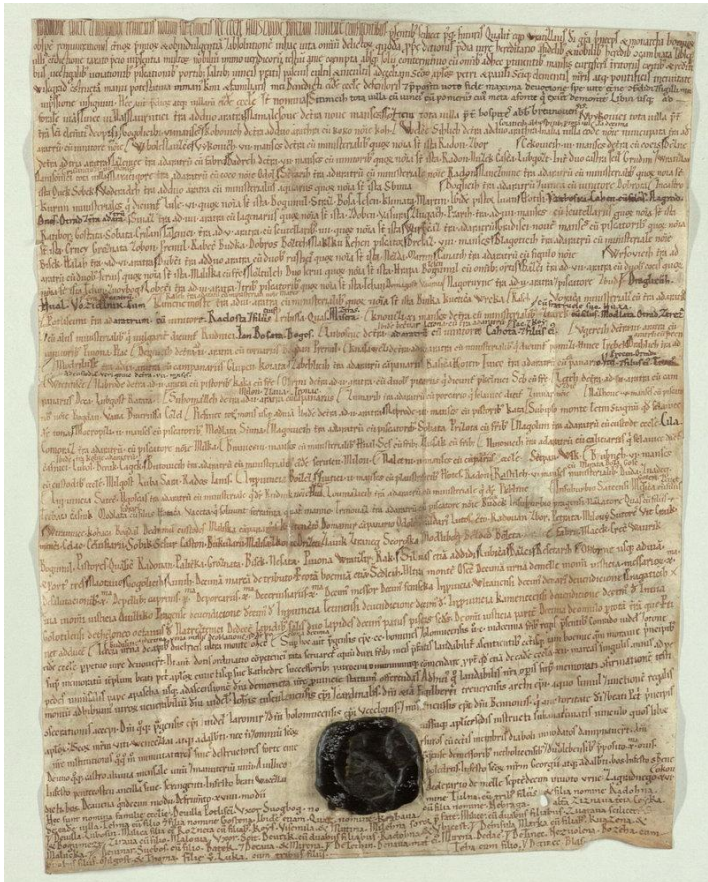
7. Vyšehrad, bazilika sv. Klimenta a Vavřince a budova Starého děkanství, příčný a podélný řez podle Jana Heraina z roku 1903

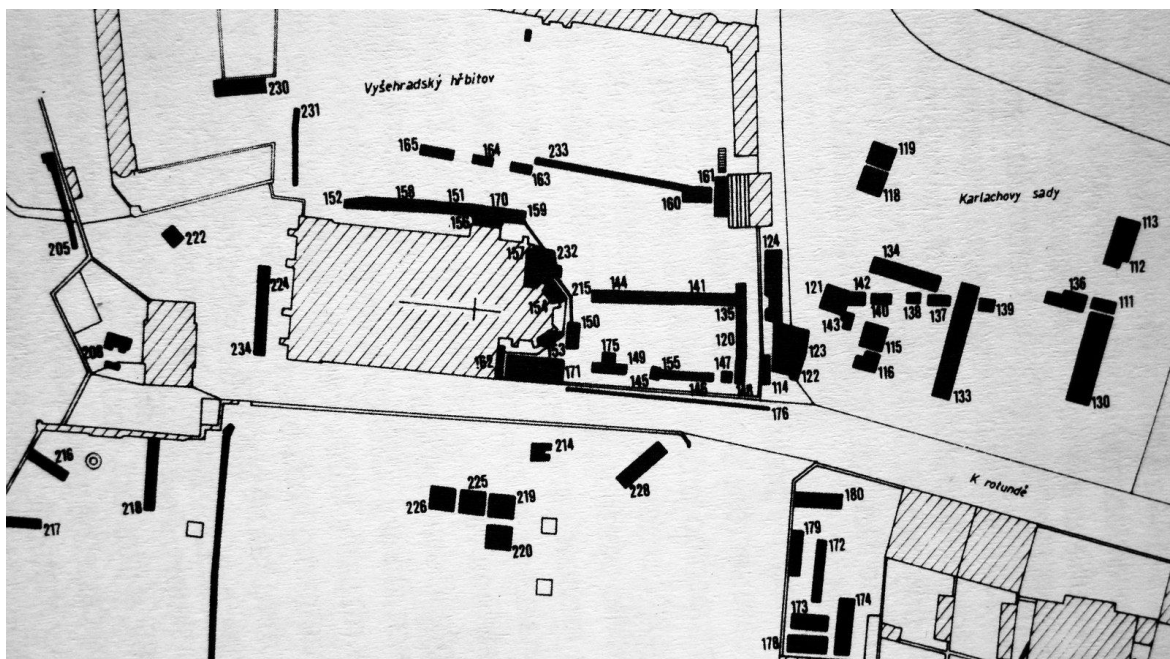
8. Vyšehrad, rezidence děkanství č.p. 14 v Soběslavově ulici, půdorys sklepa, přízemí a prvního patra.

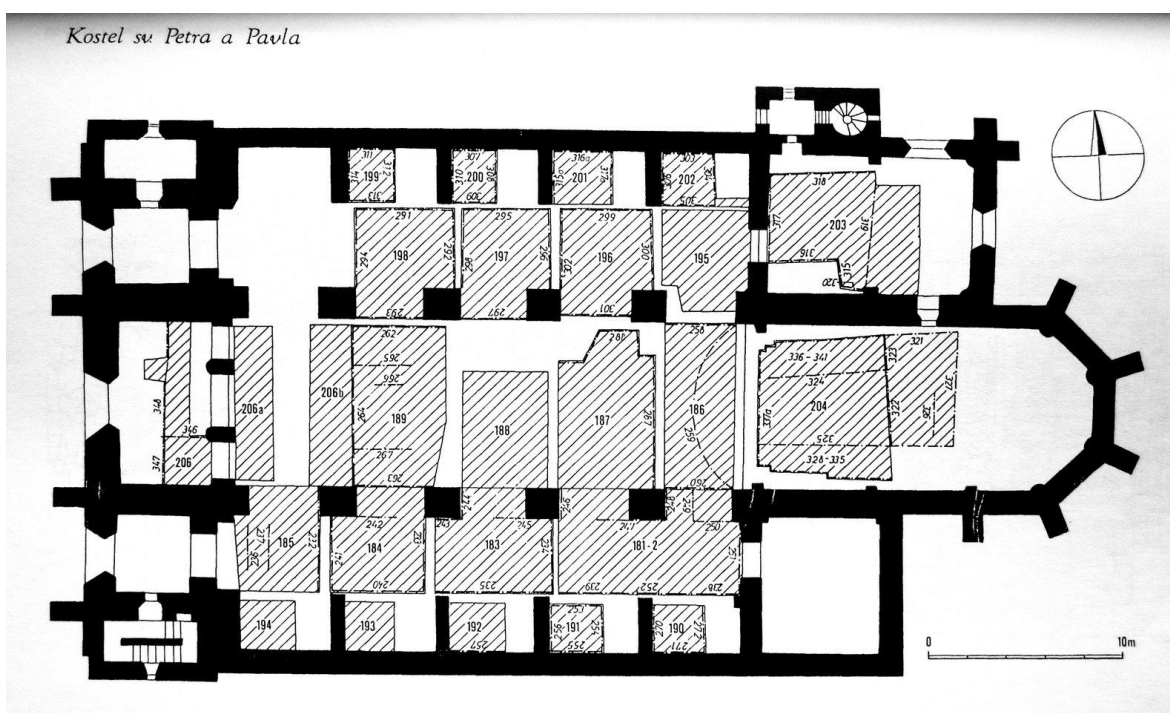
9. Vyšehrad, kostel sv. Klimenta a bazilika sv. Klimenta a Vavřince, konec 10. století, respektive poslední třetina 11. století, půdorys (1976)

10. Zakládací listina vyšehradské kapituly, verze A, patrně kolem poloviny 12. století. Praha, Národní archiv, sign. KVš inv. 1.

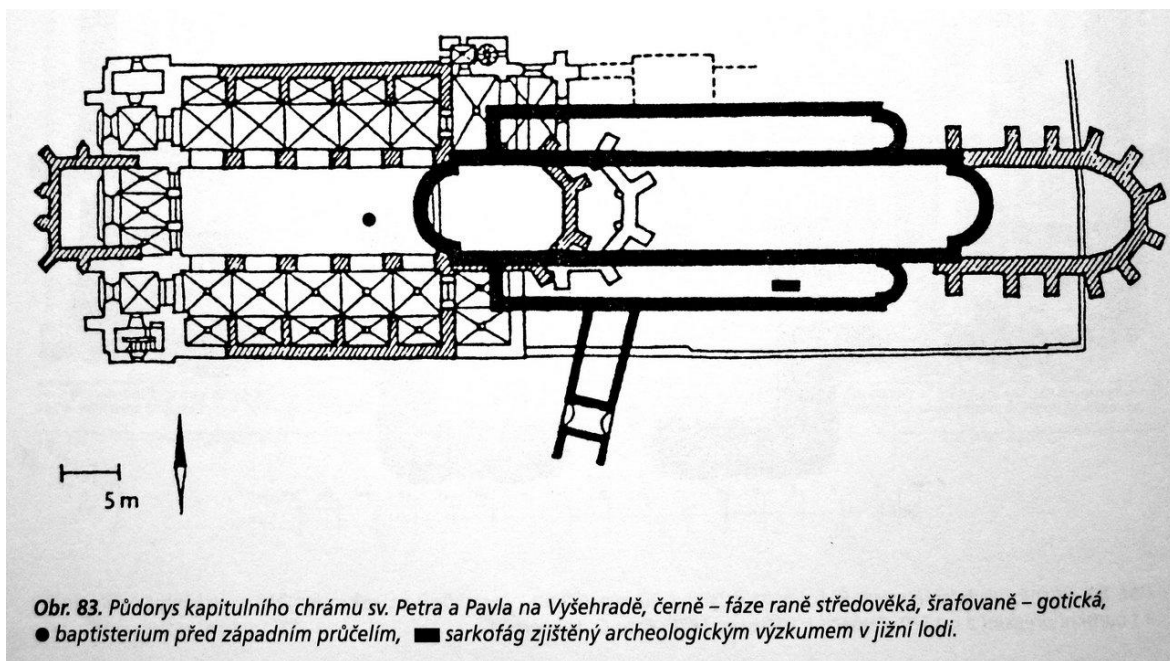
11. Vyšehrad, plán archeologických sond z druhé poloviny 20. století v okolí kapitulního chrámu sv. Petra a Pavla

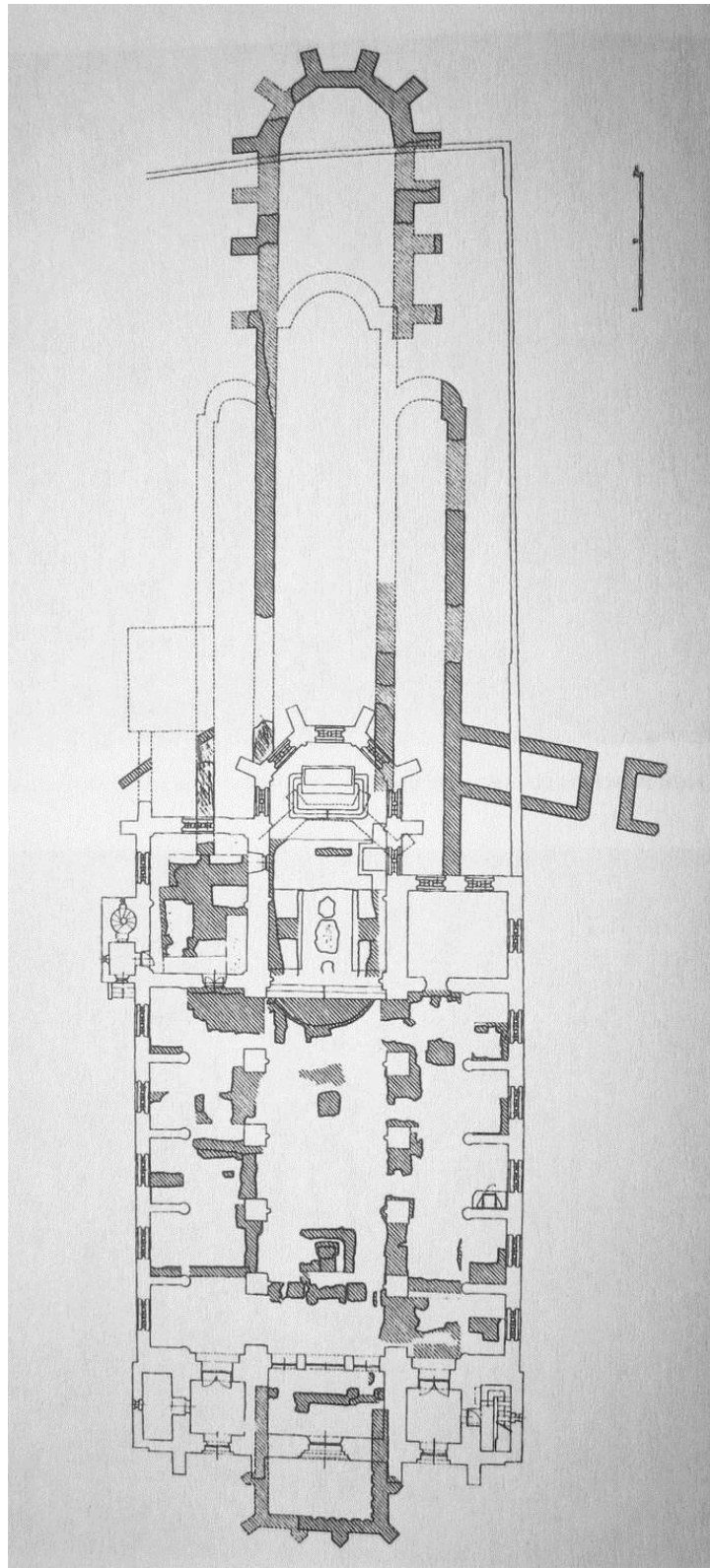
12. Vyšehrad, plán archeologického výzkumu v kapitulním chrámu sv. Petra a Pavla z první poloviny osmdesátých let 20. století

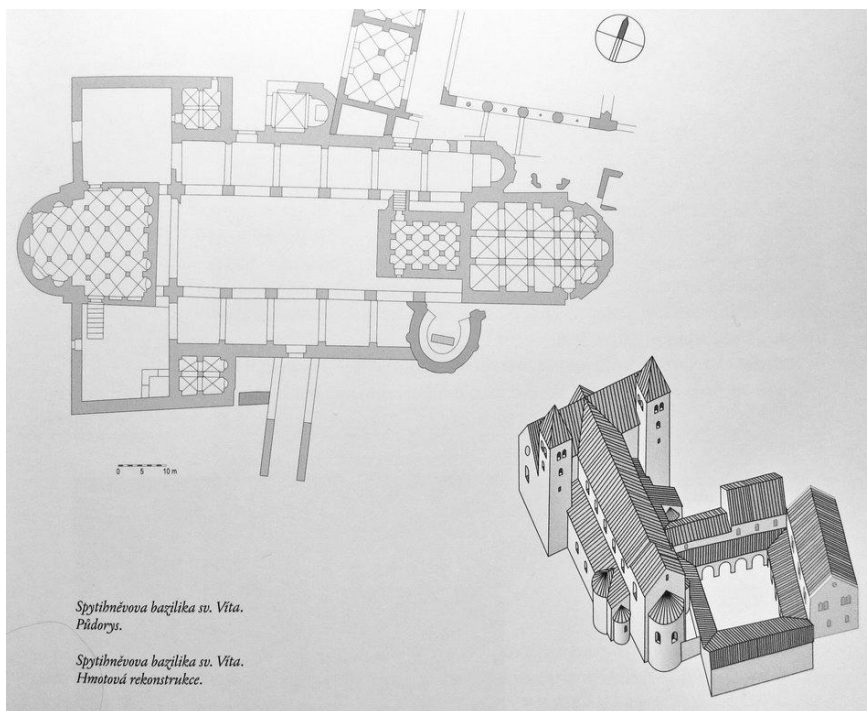
13. Vyšehrad, základy polygonálního závěru baziliky sv. Petra a Pavla, třicátá léta 14. století, pohled od severu

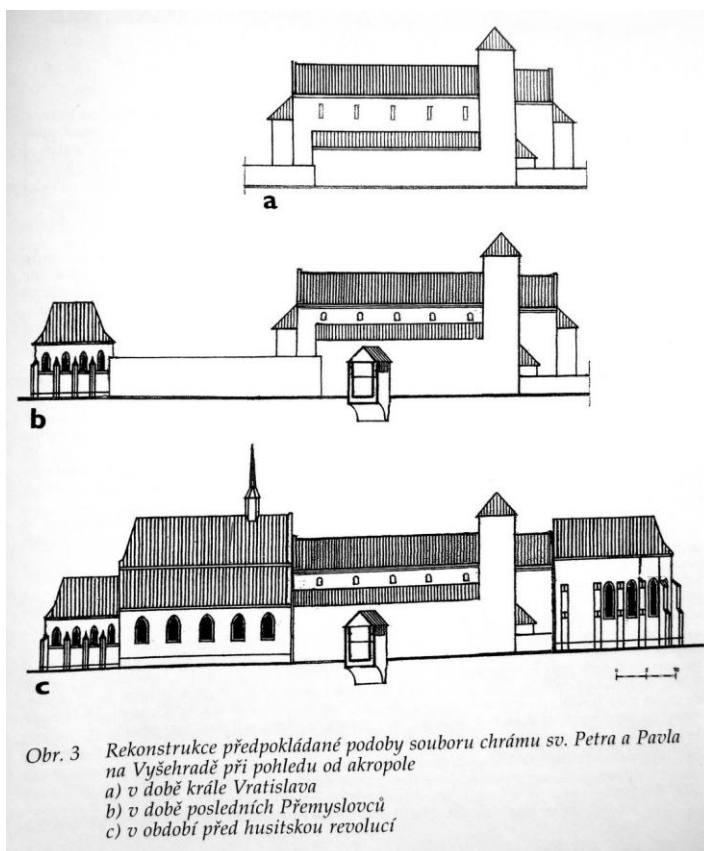
14. Vyšehrad, kapitulní chrám sv. Petra a Pavla, půdorys (2004)

15. Vyšehrad, kapitulní chrám sv. Petra a Pavla, mapa nalezených částí středověkého zdiva (2004)

16. **Pražský hrad**, bazilika sv. Víta, poslední třetina 11. století, půdorys a hmotová rekonstrukce

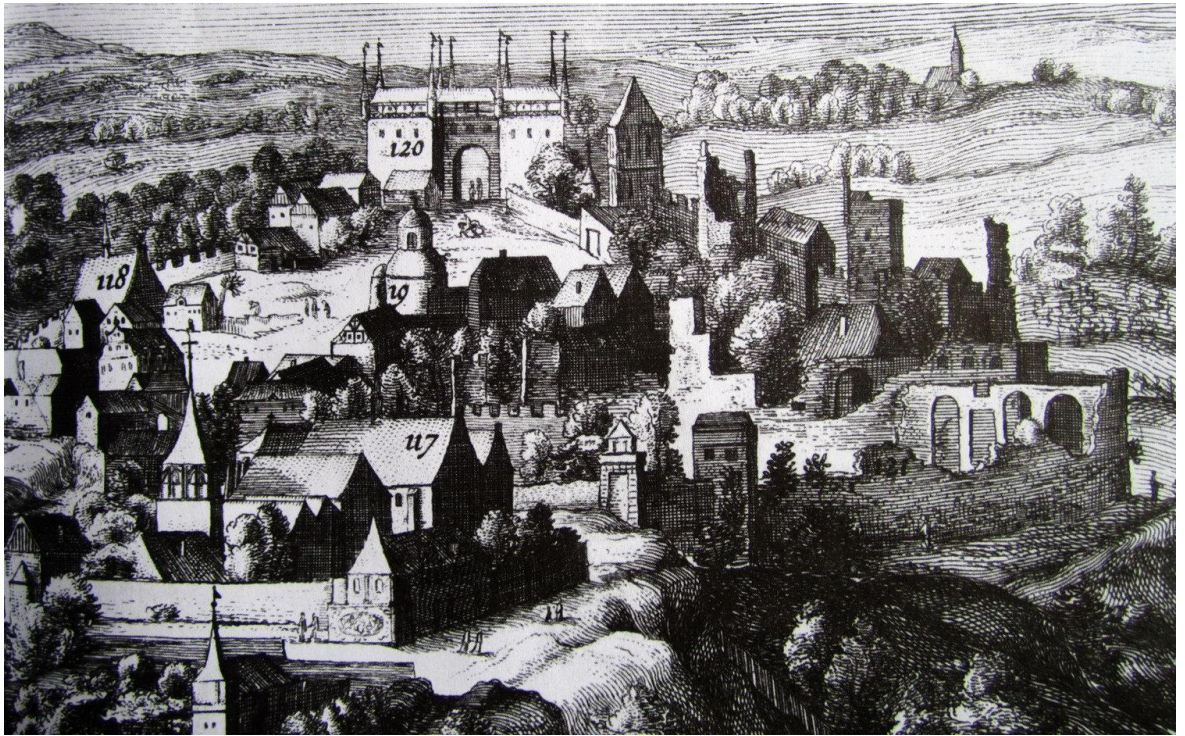
17. **Vyšehrad**, hypotetická rekonstrukce středověkých podob kapitulního chrámu sv. Petra (2007)

18. Jan Kozel a Michal Peterle z Annaberku: Výřez z panoramatu Prahy, dřevořez, 1562

19. Jan Kozel a Michal Peterle z Annaberku: Detail z výřezu panoramatu Prahy, dřevořez, 1562

20. **Filip van den Boosche**: Detail Vyšehradu z pohledu na Prahu, mědiryt, 1601 a 1618

21. **Anonym**: Detail na Vyšehrad z pohledové mapy Prahy, kolem roku 1648

22. **Josef Daniel Huber:** Výřez Vyšehradu z ortografického nárysu Prahy, 1769

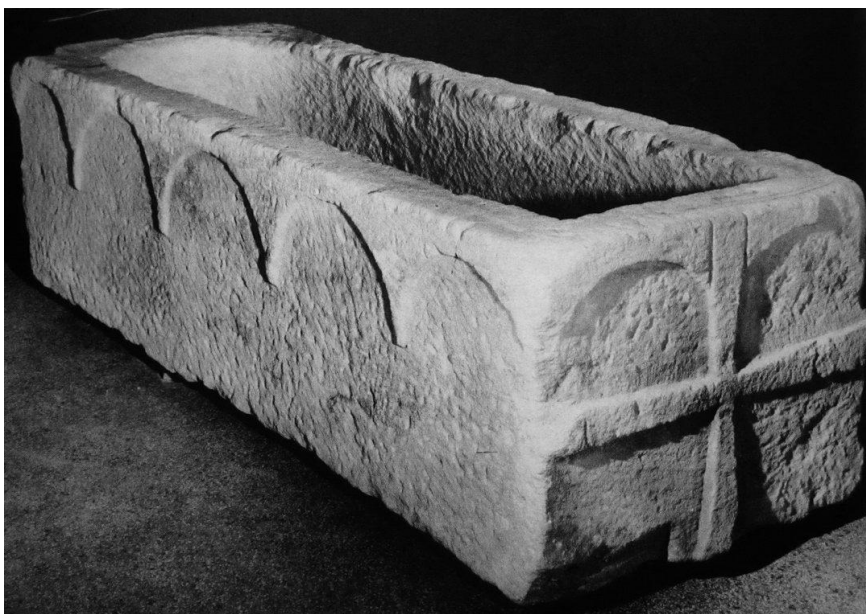

23. **Josef Daniel Huber:** Detail výřezu Vyšehradu z ortografického nárysu Prahy, 1769

Obr. 13: Vyšehrad, valená klenba románského mostu, konec 11. století (Národní památkový ústav, fotoarchív, i. č. 104.353, foto Č. Šíla, 1971).

24. **Vyšehrad**, valená klenba románského mostu, kolem 1129

25. **Sarkofág sv. Longina**, poslední třetina 11. století, pohled zleva

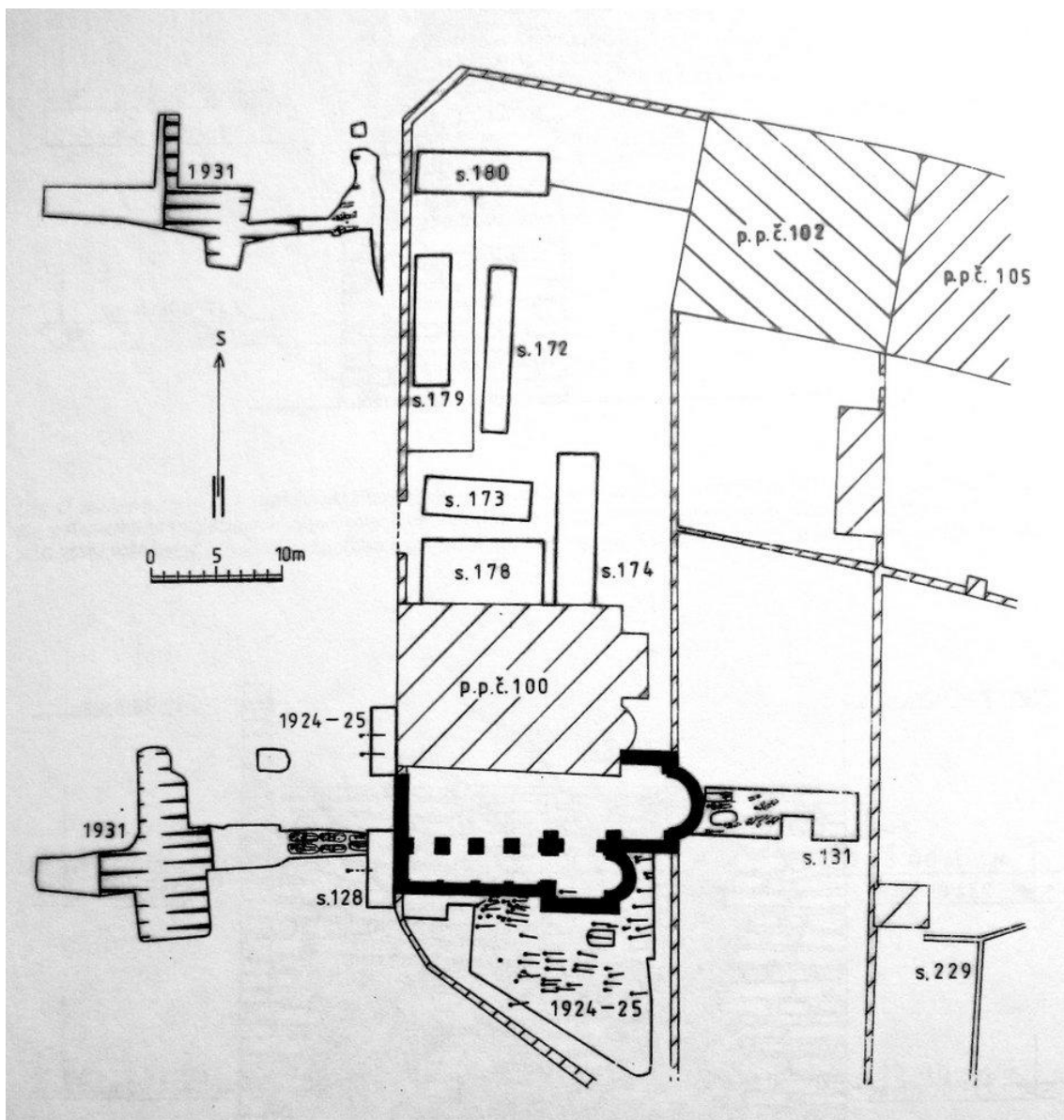
26. Sarkofág sv. Longina, poslední třetina 11. století, pohled zprava

27. Sarkofág sv. Longina, poslední třetina 11. století, pohled na levou stranu

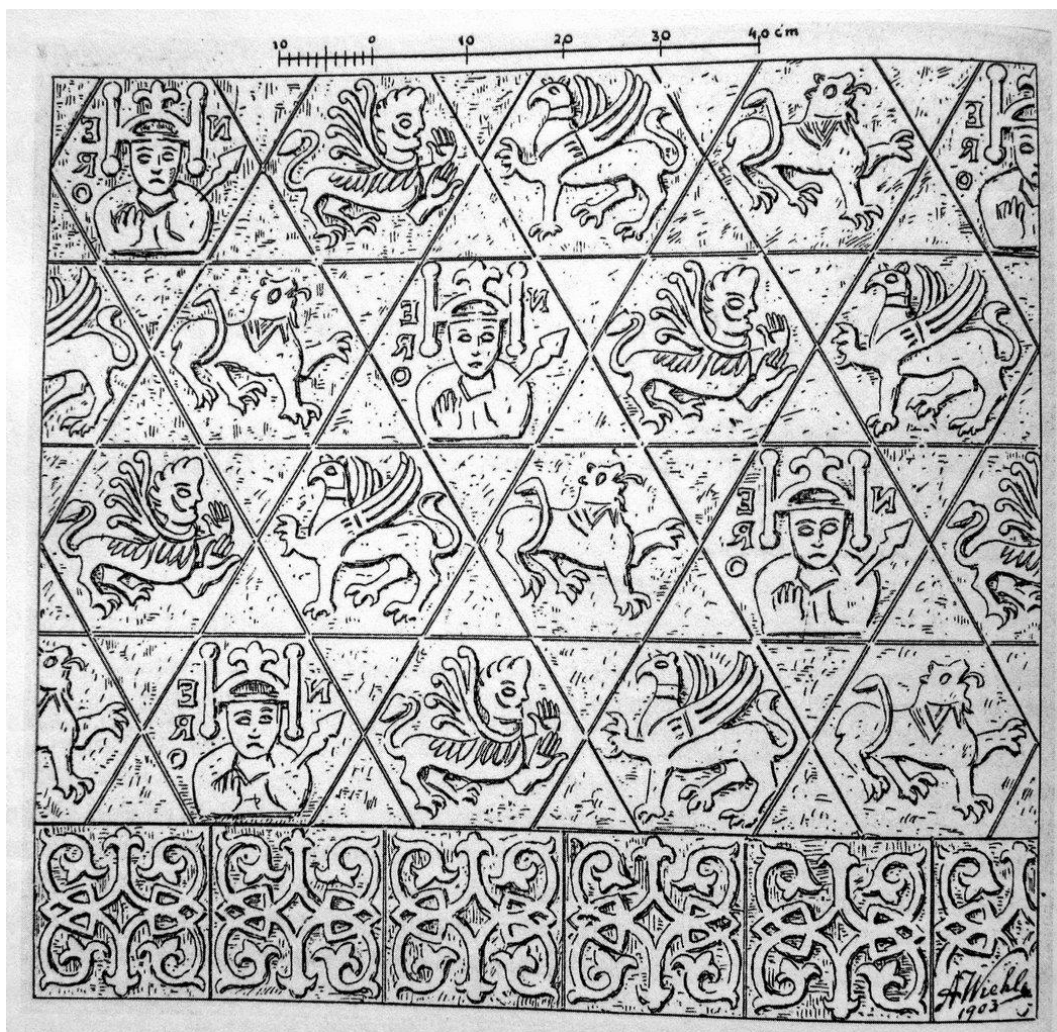
28. Sarkofág sv. Longina, poslední třetina 11. století, pohled na pravou stranu

29. Vyšehrad, celkový plán archeologických výzkumů ve dvacátých a třicátých letech 20. století v oblasti baziliky sv. Klimenta a Vavřince

30. Vyšehrad, bazilika sv. Klimenta a Vavřince, poslední třetina 11. století, pohled od západu do apsidy severní boční lodi v prvním patře (kaple sv. Vavřince)

31. Vyšehrad, dlažba z baziliky sv. Klimenta a Vavřince, kresba A. Wiehl

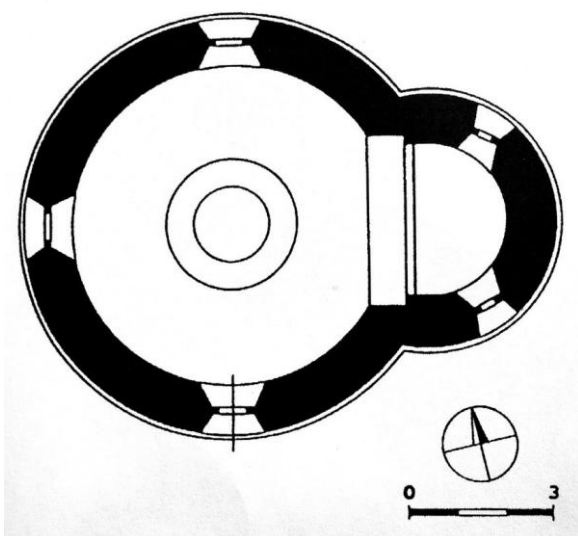
32. **Vyšehrad**, bazilika sv. Klimenta a Vavřince, poslední třetina 11. století, pohled od západu na závěr severní apsidy s původní klenbou

33. **Vyšehrad**, bazilika sv. Klimenta a Vavřince, poslední třetina 11. století, pohled od západu do apsidy severní boční lodi s původní klenbou

34. Vyšehrad, rotunda sv. Martina, poslední třetina 11. století, pohled od jihozápadu

35. Vyšehrad, rotunda sv. Martina, poslední třetina 11. století, půdorys

36. Vyšehrad, rotunda sv. Martina, poslední třetina 11. století, pohled od jihovýchodu

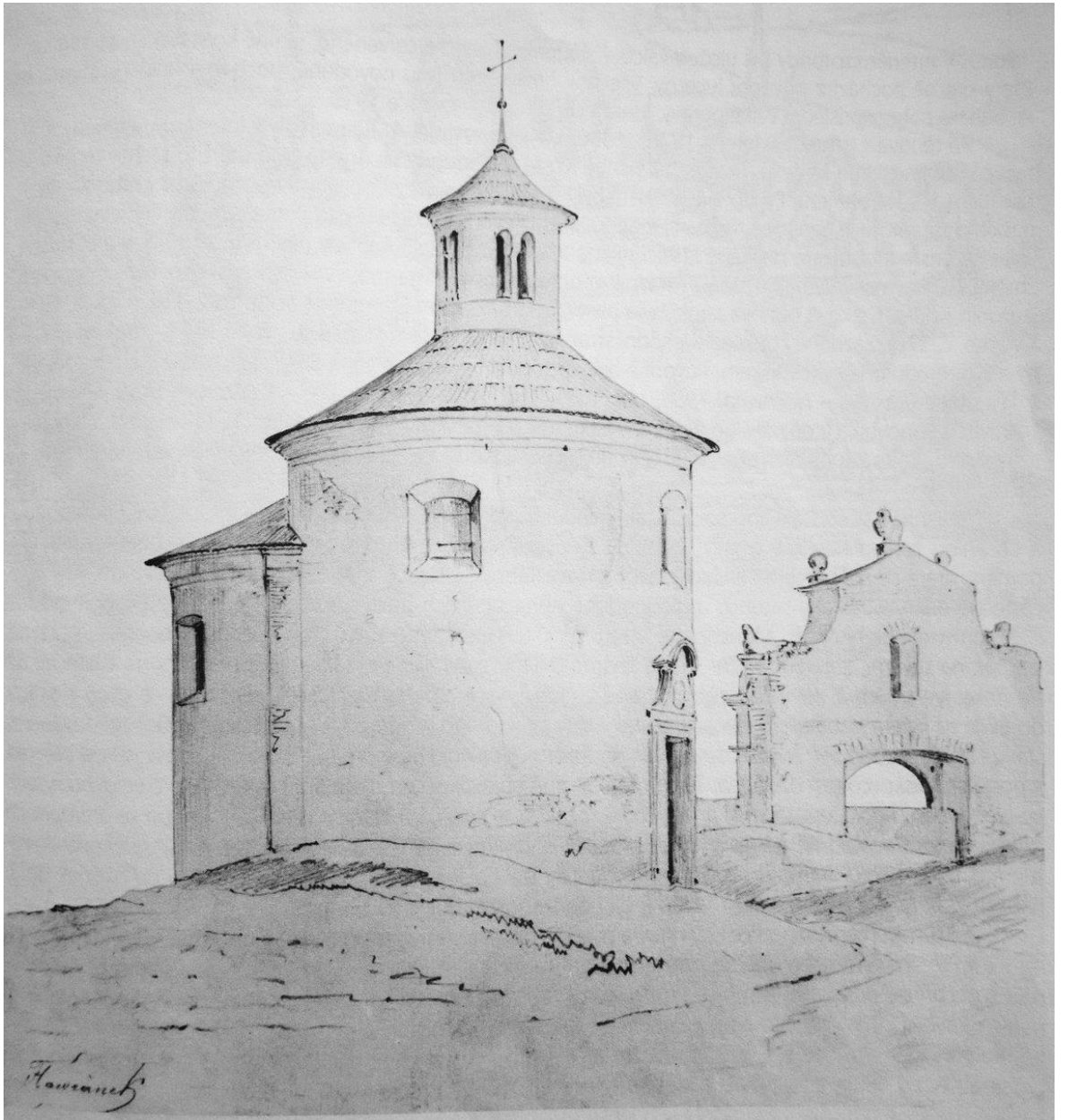
37. Vyšehrad, rotunda sv. Martina, poslední třetina 11. století, pohled od severovýchodu

38. Vyšehrad, detail na lucernu rotundy sv. Martina, poslední třetina 11. století, pohled od severovýchodu

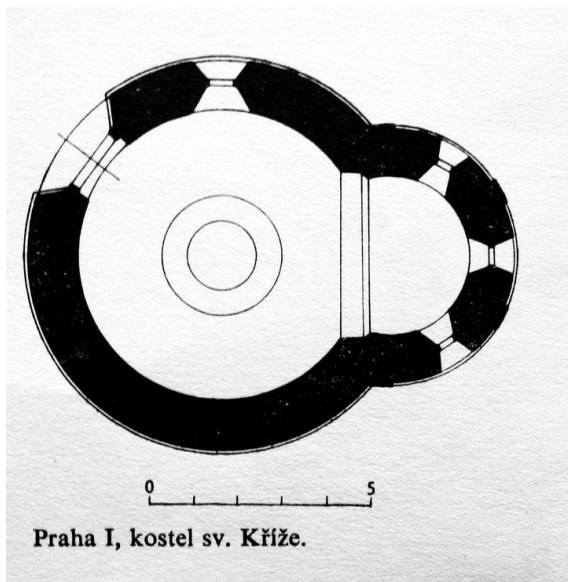
39. Vyšehrad, novorománský portál a novorománské okno rotundy sv. Martina, kolem 1878, pohled od jihu

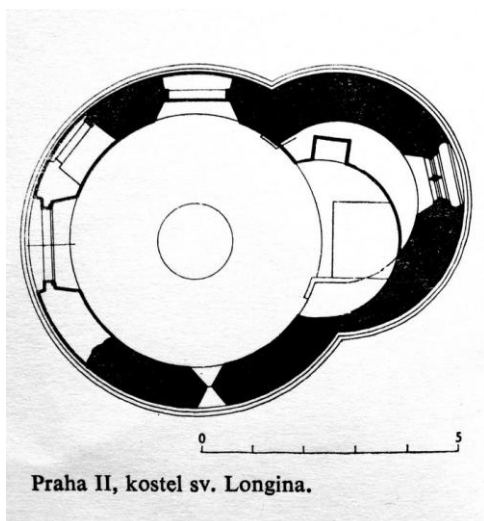
40. **Bedřich Havránek**: Rotunda sv. Martina, kresba tužkou, 1841

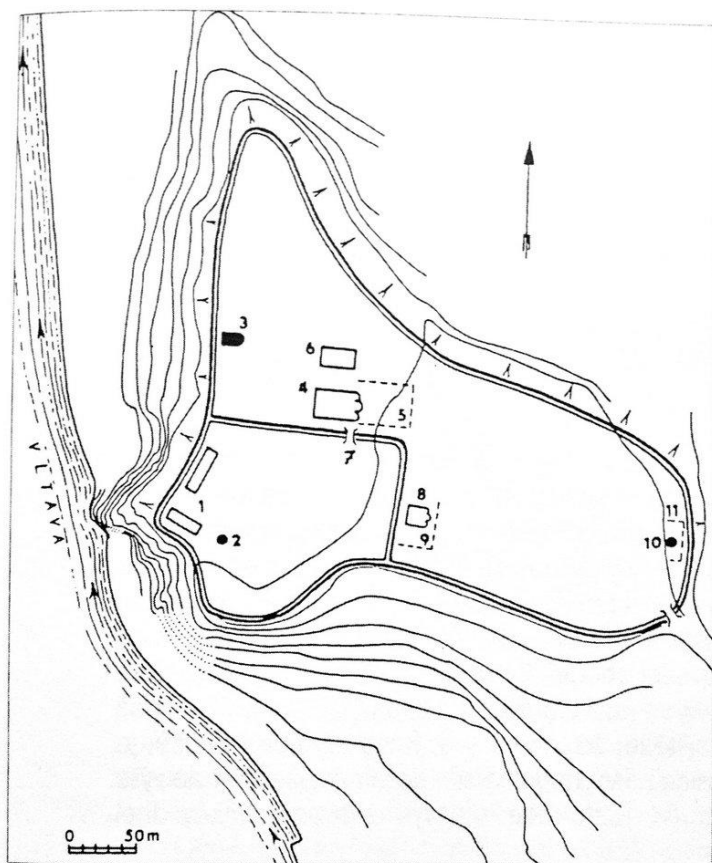
41. **Vyšehrad**, rotunda sv. Martina, poslední třetina 11. století, pohled od západu

42. **Praha 1**, rotunda sv. Kříže, kolem 1100, půdorys

43. Praha 2, rotunda sv. Longina, kolem 1100, půdorys

Obr. 2. Rekonstrukce Vyšehradu v 11. a 12. století: 1. knížecí a královský palác, 2. rotunda sv. Jana Evangelisty, 3. kostel sv. Klimenta, 4. bazilika sv. Petra a Pavla, 5. hřbitov u baziliky, 6. kapitulní dům, 7. románský most, 8. bazilika sv. Vavřince, 9. hřbitov u baziliky, 10. rotunda sv. Martina, 11. hřbitov u rotundy.

44. Vyšehrad, půdorysná rekonstrukce z 11. a 12. století dle Bořivoje Nechvátala (1976)

12) SEZNAM VYOBRAZENÍ

1. **Vyšehrad**, rekonstrukce půdorysu v době Karla IV.
Reprodukce z: KAŠIČKA/NECHVÁTAL 1985, 17
2. **Folpertus van Ouden–Allen**: Detail na Vyšehrad z panoramatu Prahy, mědiryt, 1685.
Reprodukce z: KAŠIČKA/NECHVÁTAL 1985, nepag., obr. 30
3. **Vyšehrad**, pohled do současné podoby někdejšího královského okrsku, pohled od západu. Foto: autor
4. **Vyšehrad**, půdorysná dispozice středověkého Vyšehradu dle Heleny Soukupové.
Reprodukce z: SOUKUPOVÁ 2005, 6, obr. 4
5. **Vyšehrad**, pracovní rekonstrukce knížecího a královského okrsku „curia regis“ se schématickým zachycením středověkých objektů nalezených nebo předpokládaných archeologickým a stavebním výzkumem dle Bořivoje Nechvátala.
Reprodukce z: NECHVÁTAL 2004, 78, Tab. V
6. **Vyšehrad**, bazilika sv. Klimenta a Vavřince, poslední třetina 11. století, půdorys podle archeologického výzkumu Bohumila Matějky, plán z roku 1903 od J. Skorkovského.
Reprodukce z: NECHVÁTAL 2009c, 201, obr. 7
7. **Vyšehrad**, bazilika sv. Klimenta a Vavřince a budova Starého děkanství, příčný a podélný řez podle Jana Heraina z roku 1903. Reprodukce z: NECHVÁTAL 2009c, 202, obr. 8
8. **Vyšehrad**, rezidence děkanství č.p. 14 v Soběslavově ulici, půdorys sklepa, přízemí a prvního patra. Reprodukce z: NECHVÁTAL 2009c, 203, obr. 9
9. **Vyšehrad**, kostel sv. Klimenta a bazilika sv. Klimenta a Vavřince, konec 10. století, respektive poslední třetina 11. století, půdorys. Reprodukce z: NECHVÁTAL 2004, 347, Tab. XVIII
10. **Zakládací listina vyšehradské kapituly, verze A**, patrně kolem poloviny 12. století.
Praha, Národní archiv, sign. KVš inv. 1. Foto: Národní archiv (zdroj: <http://www.mom-ca.uni-koeln.de/mom/CZ-NA/KVs/1/charter>)
11. **Vyšehrad**, plán archeologických sond v okolí kapitulního chrámu sv. Petra a Pavla.
Reprodukce z: NECHVÁTAL 2004, 173, obr. 156
12. **Vyšehrad**, plán archeologického výzkumu v kapitulním chrámu sv. Petra a Pavla.
Reprodukce z: NECHVÁTAL 2004, 175, obr. 157
13. **Vyšehrad**, základy polygonálního závěru baziliky sv. Petra a Pavla, třicátá léta 14. století, pohled od severu. Reprodukce z: NECHVÁTAL 2004, 74, obr. 51

14. **Vyšehrad**, kapitulní chrám sv. Petra a Pavla, půdorys. Reprodukce z: NECHVÁTAL 2004, 102, obr. 83
15. **Vyšehrad**, kapitulní chrám sv. Petra a Pavla, mapa nalezených částí zdiva.
Reprodukce z: NECHVÁTAL 2004, 320, obr. 363
16. **Pražský hrad**, bazilika sv. Víta, poslední třetina 11. století, půdorys a hmotová rekonstrukce. Reprodukce z: KUTHAN/ROYT, 43
17. **Vyšehrad**, hypotetická rekonstrukce středověkých podob kapitulního chrámu sv. Petra.
Reprodukce z: KAŠIČKA 2007, 365, obr. 3
18. **Jan Kozel a Michal Peterle z Annaberku**: Výřez z panoramatu Prahy, dřevořez, 1562. Reprodukce z: KAŠIČKA/NECHVÁTAL 1985, 55, obr. 4
19. **Jan Kozel a Michal Peterle z Annaberku**: Detail z výřezu panoramatu Prahy, dřevořez, 1562. Reprodukce z: KAŠIČKA/NECHVÁTAL 1985, nepag., obr. 4
20. **Filip van den Boosche**: Detail Vyšehradu z pohledu na Prahu, mědiryt, 1601 a 1618.
Reprodukce z: KAŠIČKA/NECHVÁTAL 1985, nepag., obr. 10
21. **Anonym**: Detail na Vyšehrad z pohledové mapy Prahy, kolem roku 1648.
Reprodukce z: KAŠIČKA/NECHVÁTAL 1985, nepag., obr. 16
22. **Josef Daniel Huber**: Výřez Vyšehradu z ortografického nárysu Prahy, 1769.
Reprodukce z: KAŠIČKA/NECHVÁTAL 1985, nepag, obr. 52
23. **Josef Daniel Huber**: Detail výřezu Vyšehradu z ortografického nárysu Prahy, 1769.
Reprodukce z: KAŠIČKA/NECHVÁTAL 1985, nepag, obr. 53
24. **Vyšehrad**, valená klenba románského mostu, kolem 1129.
Reprodukce z: SOUKUPOVÁ 2005, 15, obr. 13
25. **Sarkofág sv. Longina**, poslední třetina 11. století, pohled zleva.
Reprodukce z: NECHVÁTAL 2004, 52, obr. 26
26. **Sarkofág sv. Longina**, poslední třetina 11. století, pohled zprava.
Reprodukce z: NECHVÁTAL 2004, 52, obr. 27
27. **Sarkofág sv. Longina**, poslední třetina 11. století, pohled na levou stranu.
Reprodukce z: NECHVÁTAL 2004, 54, obr. 28
28. **Sarkofág sv. Longina**, poslední třetina 11. století, pohled na pravou stranu.
Reprodukce z: NECHVÁTAL 2004, 54, obr. 29
29. **Vyšehrad**, celkový plán archeologických výzkumů v oblasti baziliky sv. Klimenta a Vavřince. Reprodukce z: NECHVÁTAL 2009c, 230, obr. 51

30. **Vyšehrad**, bazilika sv. Klimenta a Vavřince, poslední třetina 11. století, pohled od západu do apsidy severní boční lodi v prvním patře (kaple sv. Vavřince). Reprodukce z: NECHVÁTAL 2009c, 225, obr. 43
31. **Vyšehrad**, dlažba z baziliky sv. Klimenta a Vavřince, kresba A. Wiehl. Reprodukce z: NECHVÁTAL 2009c, 184, obr. 106
32. **Vyšehrad**, bazilika sv. Klimenta a Vavřince, poslední třetina 11. století, pohled od západu na závěr severní apsidy s původní klenbou. Reprodukce z: NECHVÁTAL 2009c, 223, obr. 40
33. **Vyšehrad**, bazilika sv. Klimenta a Vavřince, poslední třetina 11. století, pohled od západu do apsidy severní boční lodi s původní klenbou. Reprodukce z: NECHVÁTAL 2009c, 225, obr. 42
34. **Vyšehrad**, rotunda sv. Martina, poslední třetina 11. století, pohled od jihozápadu. Foto: autor
35. **Vyšehrad**, rotunda sv. Martina, poslední třetina 11. století, půdorys. Reprodukce z: NECHVÁTAL 2009b, 24, obr. 2
36. **Vyšehrad**, rotunda sv. Martina, poslední třetina 11. století, pohled od jihovýchodu. Foto: autor
37. **Vyšehrad**, rotunda sv. Martina, poslední třetina 11. století, pohled od severovýchodu. Foto: autor
38. **Vyšehrad**, detail na lucernu rotundy sv. Martina, poslední třetina 11. století, pohled od severovýchodu. Foto: autor
39. **Vyšehrad**, novorománský portál a novorománské jižní okno rotundy sv. Martina, kolem 1878, pohled od jihu. Foto: autor
40. **Bedřich Havránek**: Rotunda sv. Martina, kresba tužkou, 1841. Reprodukce z: NECHVÁTAL 2009b, 25, obr. 3
41. **Vyšehrad**, rotunda sv. Martina, poslední třetina 11. století, pohled od západu. Foto: autor
42. **Praha 1**, rotunda sv. Kříže, kolem 1100, půdorys. Reprodukce z: MERHAUTOVÁ 1971, 252
43. **Praha 2**, rotunda sv. Longina, kolem 1100, půdorys. Reprodukce z: MERHAUTOVÁ 1971, 254
44. **Vyšehrad**, půdorysná rekonstrukce z 11. a 12. století dle Bořivoje Nechvátala. Reprodukce z: NECHVÁTAL 2009c, 167, obr. 2